

Forrás: *Első folyóirataink: Aurora*, V., kiad. BODROGI Ferenc Máté, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2024, 6–48 (Csokonai Könyvtár. Források, Régi kortársaink, 22).

SZÁMVETÉS AZ *AURORA. HAZAI ALMANACH* ÖRÖKSÉGÉVEL

Az előzmények

Az *Aurora. Hazai Almanach* konkrét megvalósulásának egyik legfontosabb előzménye, hogy 1818 áprilisában a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztésére létrehozott Tudományos Egyesület elnöke, Jankovich Miklós az egyik ülésen javaslatot tett egy elsősorban nőknek szóló irodalmi zsebkönyv indítására, melynek megszervezésére és finanszírozására a Trattner kiadóját tervezte az egyesület felkérni.¹ E kezdeményezés közvetlenül nem folytatódott, ám 1820. január 12-én Kultsár István felhívást tett közzé a *Hazai és Külföldi Tudósítások*ban egy bécsi mintájú almanach kiadására.² Egy bő hónappal későbből Kisfaludy Károlynak az Esztherházyak bécsi könyvtárosához, Gaal Györgyhöz intézett témabeli levelei dokumentálhatóak. Február 17: „[N]agy terven töröm a fejemet, de még nem főztem ki eléggé; behatóbb vizsgálat után közölni fogom Önnel.”³ Február 29: „A következő évre egy magyar almanachot tervezek kiadni. Számítok barátságára, hogy nekünk is felajánl valamit, s hírnevével, nemes részvételével, morális értékeivel munkánkat felemeli. Nem akarunk a költségeken spórolni, hogy azt küllemre is a német almanachokkal egyenrangúvá tegyük; a nádor öhercegségének kívánjuk ajánlani. Kérem az Ön véleményét minderről[.]”⁴ Ezek után, 1821 elején a nyomdász Trattner János Tamás farsangi vacsoráján ténylegesen megalapítják az *Aurora* kiadványát. A *Magyar Kurir* 1821. május 4-i számában megjelenik az első tudósítás a készülő almanachról,⁵ még e hónapban a *Conversationsblatt* is tudósít a fejleményekről,⁶ július 20-án napvilágot lát a *Hirdetés Aurora nevű hazai almanachról* című írás is, aztán november 22-én megjelenik az első, 1822. évi *Aurora*, melyet a *Hazai és Külföldi Tudósítások* lelkesedéssel fogad.⁷ Ám ennél jóval hosszabb volt az út az első megjelenésig. Egy társasággal, Kisfaludyval és az ő íróbarátaival kezdődik: az úgynevezett *Aurora-körrel*.

E társaság története a magyar irodalomtörténet „legtündöklőbb” fejezeteinek egyike: „[a] tárgyalt kor a legfontosabbak, a tárgyalt személy a legjelentékenyebbek egyike irodalmunkban [...] az *Aurora*, az a vállalat, melyhez fogható sem befolyásra, sem fontosságra irodalmunkban sem eddig, sem azóta nem volt.”⁸ A Bajza József válogatott műveit kiadó Tóth Dezső szerint a „Kör”

¹ Vö. KROMPECHER 1931.

² *Hazai és Külföldi Tudósítások*, 1820, I., 25–26.

³ KKMM 2., 12–13. Fenyő István fordítása: FENYŐ 1955, 22.

⁴ KKMM 6., 296. (Saját fordítás.)

⁵ „Pesten a’ legfinomabb ízlés szerint több nevezetes Tudósok’ köz kézremunkálkodásával, T. Kisfaludi Károly Urnak Redactioja alatt 1822-dikre jeles Almanac készül, mellynek tellyes mivoltát annak idejében bővebben fogják közölni” *Magyar Kurir*, 1821. 35. szám.

⁶ KKMM 2., 19.

⁷ *Hazai és Külföldi Tudósítások*, 1821, II., 337–339.

⁸ BÁNÓCZI 1., 1882, IV. Vö. még: „Az »Aurora«-val egy új korszak kezdődött a magyar irodalomban. Jó ideig ez a folyóirat uralkodott a magyar szépirodalmon és a XIX. század első felében legjelesebb költőink, íróink és tudósaink mind azon körből kerültek ki, melyet Kisfaludy Károly gyűjtött maga köré és a melyet »Aurora-kör« néven ismer a magyar irodalomtörténet.” STEINHOFER 1915. Elektronikus kiadása: <http://mek.oszk.hu/09000/09078/09078.htm>. „Kisfaludy Károly az *Aurora* révén vált a fiatal irodalom vezérévé, a Pesten megszerveződött irodalmi központ legfőbb tekintélyévé, aki Kazinczy kezéből átvette az irányítást.” PÁNDI 1965, 404. „[Az *Aurora-kör*] irodalmunkban új korszakot nyitott és képezett.” GARAY 1843, 156.

– így, nagybetűvel, megszorítások nélkül – az ekkor születő, újfajta irodalmi élet legfontosabb és közvetlen „kristályosodási pontja”, annak vezetésére hivatva.⁹ A „Kör” középpontja Kisfaludy Károly, akinek – visszhangozza a kézikönyvi szintű tudás – „sikerül az ifjabb írói nemzedék minden kitűnőségét almanachja köré gyűjteni, az újonnan föllépő írókat egyesíteni, s így a magyar szépirodalom központosítását megvalósítani”.¹⁰ A tudatos folyamatban Kisfaludy mintegy megalkotja az Aurora-kört, dolgozótársai és barátai irodalmi koalícióját, „melyhez korának legtehetségesebb és legbefolyásosabb írói tartoznak”.¹¹ Kisfaludy, aki nemcsak *Aurora*-jával, hanem személyiségével is centralizál, „rendkívüli” befolyást kezd tehát gyakorolni szépirodalmunkra.¹² A szakrális hanghordozás mellett a katonai metaforika mintázza még hathatósabban az összegző tételmondatokat, az előzőeken túl néha egészen sűrített megoldásokban is: „A vezér és ifjú törzskara ez együttélése emléket őriz az *Aurora-kör* elnevezés.”¹³

Toldy Ferenc 1875 februárjában olvassa fel *Irodalmi társas köreink emlékezete* című emlékbeszédét a Kisfaludy Társaságban. Az ünnepélyes oráció legfőbb szándéka bizonyítani, hogy a „szabad s magán társas körök” magyarországi ügye „messze kiható” befolyással bír az ízlés és az irodalom sorsára, hogy jelentősebb része van a „központosított munkásság” működésében, mint gondolnánk, hiszen a „tudományok magyar akadémiaja” is csak akkor születhetett meg, miután már a „különböző társas körökben ható” s „egy-egy közös irányban egyesülő erők” kifejtették hatásukat – élükön a tetőpont Kisfaludy Társasággal.¹⁴ Az apodiktikus, kifejtő jellegű bizonyítás szimbólumokká növesztett példái mindig helyek és nevek együttesében jelenülnek meg: Bessenyei György társasága (Bécs), Batsányi magyar társasága (Kassa), Görög Demeter köre (Bécs), Schedius Lajos lakása, Kármán József és az „újkor első magyar salonja” a „lelkes úrnő” Belezsnayné házában, Teleki László asztala, Kultsár István háza, Vitkovics Mihály hajléka, majd Bártfay László szalonja (Pest). Az emlékező egyre több kommentárt fűz ezekhez a hangsúlyozottan privát „társas körökhöz”. Kultsár István a „hirtelen fényben feltűnt” Kisfaludy első házigazdája is egyben.¹⁵ Kultsár maga a „megtestesült hazafiság”, hírlapjával a pesti magyar írói társas életnek is „természetes középpontja”, ezért minden irodalmi szándék és terv nála formálódik ki. Legfontosabbnak például a *Tudományos Gyűjtemény* terve, s bizony – dacára az azóta elterjedő téves szóbeszédnek („fable convenue”) – az *Aurora* ötlete is itt fogalmazódik meg, mégpedig Kisfaludyban, s itt dolgozzák ki később részleteiben is. (215–216)

A költészet iránt érzékletlenebb Kultsár-ház „költőibb lelkületű” s „vidámabb” másikja Vitkovics Mihály lakása. A Vitkovics-kör „legfényesebb napjait” 1813-ban és 1815-ben éli, előbb Berzsenyi, majd Kazinczy látogatásakor. (217) A „vidám symposionok” jellege 1818-ban változik meg, amikor Kisfaludy is belép, a beszélgetések témája a drámaírás és a színház körül kezd forogni, az új vendég pedig egyre inkább lekörözi a „régiek” szólamait. Egy „új társaság” kezd kialakulni, az „Auróra-kör”, a magyar költészet pedig nem mellékesen „aurórai korszakába” lép (221, 222).

Az ünneplő szónok ezután maga emeli ki, hogy beszédének hátralévő fejezetei e kör emlékezetének lesznek „szentelve”. Kisfaludy mint „alaposan kimívelt szépész” áll előttünk: „csodálva őt, csüggtünk ajkain” – lelkesedik Toldy. (222) A Vitkovics- és a Bártfay-ház közötti átmeneti időszak leírása után – melyben Kisfaludy saját lakásán fogadja híveit – az új házigazda, Bártfay László meleg hangú dicsérete, majd egy hosszú külön fejezetben a hitves, Mauks Josephina apoteózisa következik. Kalla Zsuzsa Toldy emlékbeszédének elemzésekor azzal magyarázza a

⁹ TÓTH 1959, 12, 15.

¹⁰ *Pallas Nagy Lexikona*, II, Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., 1893, 365. Egyik életrajzírója, Heinrich Gusztáv szerint Kisfaludy elképzelései már kezdettől akörül forognak, hogy megalapítani kívánt zsebkönyvével a fiatal „erőket” összetartsa, és a „nemzeti költészet fejlődésének” irányt szabjon; ennek realizálódása avatja az irodalom első emberévé. HEINRICH 1905, 21, 23.

¹¹ *Uo.*, 24.

¹² GYULAI 1890, 90; GYULAI 1865, 405.

¹³ BÁNÓCZI 1893, 14.

¹⁴ TOLDY 1875, 209–230.

¹⁵ *Uo.*, 214. (A vonatkozó lapszámok a továbbiakban a főszövegben, zárójelben.)

nyomatékos kitérőkben megjelenő hölgyreprezentációkat (Telekiné, Bártfayné), mert Toldy szalonértelmezésének definitív jegye, hogy annak nő által irányított „szellemi központnak” kell lennie, európai mintára.¹⁶

Kazinczy Ferenc 1810 tavaszán már láthatóan a göttingeni költőtársaság, az úgynevezett Göttinger Hainbund mintájára gondolkodik fiatal pesti híveiről. Nem lényegtelen adalék, hogy ez év januárjában már egy saját költői zsebkönyv kiadásán morfondírozik – mintegy bő tíz évvel az Aurora megjelenése előtt –, szintén német példa, jól valószínűsíthetően a *Göttinger Musenalmanach* nyomán.¹⁷ 1809-ben Szemere Pál *Muzarion* címmel tervezget egy szépirodalmi periodikát (párhuzamosan Döbrentei Gábor *Műzsák Almanakja* című évkönyvével), majd 1810 őszén már *Aurorájába* (!) gyűjt költeményeket.¹⁸ A Szemere-féle *Aurora* 1810 októberében kerül képbe tehát név szerint¹⁹ – aztán hírt ad róla bővebben Kazinczynak két hónappal később Vitkovics is²⁰ –, az elnevezés eredete azonban adatolhatatlan. Bár a müncheni német *Aurorát*²¹ már 1809-ben szeretve emlegeti a Kazinczy-levelezés,²² s az később is fel-feltűnik benne elismerőleg, eldönthetetlen, hogy ennek hatására keresztel-e Szemere. Hogy Vitkovics annyira lelkesen újságot, arra enged következtetni, Kazinczyt külön tájékoztatni kell az új fejleményekről, ám eredhet abból is, hogy Vitkovics számára nem ismeretes, a széphalmi mesternek előzetesen mennyi része volt a tervből. Mindazonáltal Szemere tudott dologként beszél *Aurorájáról* mesterének már az első említéskor is, kommentár nélkül.²³

Ugyanígy áll a helyzet Kisfaludy almanachjával. Meggyőzően soha senki nem fejtette mindeddig meg, miért is az *Aurora* cím. Hogy a hajnal(hasadás) konnotátumával a lap „avantgárd” jellegét kívánja-e az új vezér hangsúlyozni az új kezdet, a fény minden tudatos jelentésárnyalatával együtt, vagy csak szimplán „neoklasszicizál”, vagy éppenséggel beáll abba a sorba ő is, amelybe oly sokan a korban, hogy német mintára lesznek nálunk is *Flora*, *Laura*, *Urania*, *Aglaja* című sajtótermékek. Vagy valóban csupán arról van szó, hogy nemes egyszerűséggel átveszi Szemere ellenőrizhetetlen eredetű s meg nem valósuló ötletét, mely kapcsán annyi tudható azért, hogy első verspublikációja ebben jelent volna meg Kisfaludynak.²⁴ Kisfaludy első címváltozata a *Gizella* volt,²⁵ ideologikus emlékkállításul az első magyar királyné személyének (s talán a könnyebb uralkodói engedélyeztetés okán is), mely ötletnek kivételesen nyoma sincs a Kazinczy-levelezésben. Mindenesetre Waldapfel József például biztos benne, hogy Kisfaludy a *Gizella* után Szemere

¹⁶ KALLA 2010, 512.

¹⁷ „Ha Musenalmanachot más nem kezd, én magam kezdek jövő esztendőre; a’ versek mellé literatúrai tudósításokat is rakván.” KazLev. VII, 224 (Döbrentei Gábornak, 1810. jan. 22.). A göttingai Musenalmanachok már az ifjúság éveitől Kazinczy nagy kedvenceivé válnak, *Heliconi Virágok* című verseskötete például (musen)almanach-funkciójában lesz fontos számára, maga Göttinga pedig viszonyítási pontként élete végéig fontos marad. Miként pesti híveit magyar Hainbunddá fantáziálja, éppen úgy tesz csaknem húsz év után a Bártfay-szalón társaságával is: „Bártfaynak, ’s minden tekintetben olly igen tiszteletes hitvesének szép vacsorájíknál, ’s a’ legszebb, a’ legszabadabb eggyességben [...] ’S elnézvén a’ választottak’ e’ seregét, kedves reménnyel tölte el az a’ gondolat, hogy a’ mit a’ Német Literatúra nyere az által, hogy a’ Klopstock’ két neveltje Stolberg Christián és Friedrich Leopold, Bürger, Voss, Miller, Boie, Hölty, egy időben valának Göttingában, a’ miénk is meg fogja az által hogy ezek most itt.” KazLev. XXII, 423. (Guzmics Izidornak, 1829. máj. 27.)

¹⁸ Vö. „Az írók Kisfaludy Károly és az Auróra köré kezdtek gyülekezni, amelyet pedig még Vitkovits házában tartott keresztvíz alá Szemere Pál.” KÁLLAY 1927a, 249. Máshol: „Az Aurorát még Vitkovits egyik vacsoráján tartotta keresztvíz alá az a Szemere Pál, akit később a Kisfaludy körből sokszor támadtak.” KÁLLAY 1927b., 318. A motívum origója Toldy emlékbeszéde: „Kisfaludy az Aurórával, mely különben még itt [Vitkovicsnál] tartott keresztvíz alá Szemere által, egy új középpontba kezdé gyűjteni maga körül az új erőket[.]” (TOLDY 1875, 221)

¹⁹ KazLev. VIII, 195.

²⁰ Uo., 216.

²¹ *Aurora: eine Zeitschrift aus dem südlichen Deutschland*, München, 1804-től.

²² KazLev. VI, 204. (Rumy Károly Györgynek, 1809. jan. 30.)

²³ Vö. „Kézírásban lévő verseiből Horvát nyujtand néhány darabot Aurórámba.” KazLev. VIII, 195.

²⁴ Vö. „Himfynek testvér öccse, Felhadnagy Kisfaludy Károly is, nálam mutatta be verseit.” KazLev. X, 212 (Szemere, 1812. dec. 29.). Vö. még uo., 308.

²⁵ KFL 2., 24. (Szemere, 1820. dec. 4.)

hatására változtat *Aurorára*,²⁶ a legújabb állásfoglalás a kérdésben viszont éppenséggel ellenkezőleg érvel.²⁷ Egy biztos: a fennmaradó források mátrixa alapján nem állapítható meg biztos kritikai igénytel, hogy mi volt az *Aurora* címadásának pontos motivációs háttere (azzal együtt sem, hogy az 1823-as kötet metszeteleírása miként kontextualizálja a kötetkezdő Aurora-figurát).

1811 januárjában mindenesetre még úgy látszik, két magyar „Journal” is fog indulni: Döbrenteié és Szemeréé. Aztán 1813 tavaszán az utóbbi tizennégy ívnyi aurorás kéziratcsomóját átadja az induló Döbrentei-féle *Erdélyi Múzeum*nak.²⁸ A már emlegetett Jankovich Miklós aztán tehát 1818 tavaszán azt indítványozza, hogy a *Tudományos Gyűjtemény* mellett jelenjék meg évenként egy „mulatságos gyűjtemény” is *Nefelejts* címmel a bécsi *Aglaja* mintájára, majd 1821 januárjától – vagyis mintegy tíz hónappal az első Kisfaludy-féle *Aurora* megjelenése előtt – Trattner e helyett kezdi el kiadni a *Szép-Literatúrai Ajándékot*, melynek egyik szerkesztője Szemere Pál.²⁹

Az *Aurora* keletkezése és az Aurora-pör

Kisfaludy egyrészt kifejezetten a „jó üzlet” reményében lát hozzá az évkönyv tervezéséhez – öntudata pedig a „modern, piacról élni akaró” szerkesztőé³⁰ –, másrészt ugyanakkor számos allűrjében visszaköszön a romantikus művész kimódolt felsőbbrendűség-tudata a piaccal szemben (is), ezért lenézi a „csereérték”, a „gyakorlati sürgetés”, a „termelés” kényszereit, amelyek (szerinte) őt nem uralják.³¹ A pénz, az „érték”, a gazdasági presztízs összefüggései az Aurora-pör kontextusában vizsgálhatók leginkább, melynek újraolvasása kapcsán az *Aurora* születésének eddigi narratíváját is kellően árnyalhatjuk.

Az úgynevezett Aurora-pör Kisfaludy Károly 1830-as halála után az *Aurora* utódlása kapcsán bontakozott ki, s érte el tetőpontját 1834-ben. Az 1831-es évre szóló szépirodalmi évkönyv az addigi szerkesztő, Kisfaludy Károly neve alatt jelent meg, tulajdonképpen „posztumusz” jelleggel. Ezt követően Bajza József adja ki az 1832-es és 1833-as *Aurorát* a Trattner-Károlyi nyomdájánál, az 1834. évre szóló kötetet azonban átviszi ifjabb Kilián Györgyhöz, mire Trattner-Károlyi István Szemere Pált kéri fel a szerkesztésre, aki szintén kiad arra az évre egy *Aurorát*. Ez a következő évben megismétlődik, ugyanazokkal a szerkesztőkkel és kiadókkal, miközben az ellenérdekelt felek kölcsönösen igényt tartanak az „igazi” *Aurora* feletti tulajdonjogra, s álláspontjaiknak polemikus közleményekben adnak hangot.

A legutóbbi időkig domináns narratíva szerint Szemere Pál Horvát Istvánnal összefogva próbálja „megbénítani” Kisfaludy Károly örökségének Bajza általi méltó folytatását. Ám Bajza felveszi az „odadobott kesztyűt”, és „félelmetes debatterként”, mesteri dialektikájával „tönkreveri” ellenfelét, még hozzá a jog és a nemesi gondolkodás „félített birodalmában”.³² Szemere Pál eleve az „elvetélt tehetség irígységével” szemléli Bajza sikereit, kritikai erejét, becsvágya pedig a Kisfaludy halálával megüresedett irodalmi vezérség felé ösztökéli. „Elvakultságában” arra határozza el magát,

²⁶ Az első magyar királyné neve Gizella, ez volt az első címverzió ennek hatására, de aztán a „Szemerétől egykor az ő közreműködésével tervezett évkönyv címét választotta”. WALDAPFEL 1935, 270.

²⁷ „A korszak zsebkönyveinek, almanachjainak sok esetben antik női nevet adtak, mint például az Aurora (volt bécsi, német nyelvű verziója is), Cornelia, Minerva vagy épp a Penelope [...] Nem valószínű a közvetlen kapcsolat Szemere Pál kezdeményezése és Kisfaludy Károly almanachja között, sokkal valószínűbb, hogy az azonosság véletlen, egyszerűen a kordivat sugallatára született.” BOLDOG-BERNÁD 2016, 11. jegyzet.

²⁸ CSAHIHEN, 1931–1933, 75; KazLev. VIII, 195, 200 (Szemere, 1810. dec. 10.); KazLev. X, 308.

²⁹ CSAHIHEN, 1931–1933, 81; WALDAPFEL 1935, 256–257.

³⁰ SZAJBÉLY 2007, <http://villanyspenot.hu/villanyspenot/#!/fejezet-ek-/39W1SyqYTi2UGd9roIXBjw>. Vö. a Gaal Györgyhöz írt, a 3. lábjegyzetben már hivatkozott levéllel, a készülődés időszakából: „Ez a terv mind kettőnknek rendkívüli hasznot hajthat.”

³¹ Az *Aurorát* gyakorlatilag már 1830-tól szerkesztő Bajza József például vehemensen kéri ki magának, hogy „pénzszerető” vagy „haszonleső” lenne. Vö. BAJZA József, *Melhyik a' valódi Aurora, törvény és józan ész előtt? Feleletül Horvát Istvánnak*, Kritikai Lapok, 1834/V. = SZALAI 1981, 215.

³² FENYŐ 1979.

hogy „ellen-Aurorát” ad ki. Bajza, aki egyszerre szerkeszti az *Aurorát* és a *Kritikai Lapokat*³³, ezután sikraszáll az írói szabadságjogok védelmében, s támadást indít a „pseudo-Aurora” ellen. Bajza elhatározza tehát, hogy „móresre tanítja” s „kioktatja” a kiadót és szövetségeseit az írói alkotás tiszteletéről. A pör Bajza „fényes erkölcsi diadalával” végződik.³⁴ Bajza ugyanakkor a *pénz* hatalmával is szembeszáll, hiszen az Aurora-pör kiváltó oka tulajdonképpen *anyag*i természetű: „összeütközés a csak nyereségre figyelő, lelkiismeretlen, papíron, kötetesen, metszeteken nyereszkeskedő kiadó s az irodalom és közönség igényeit védelmező szerkesztő között.”³⁵ A *Kritikai Lapok* hasábjain lezajló pör ismét az irodalmi élet elevevébe vág, amelyről „a Corpus Juris eladdig mit sem tudott”, s melynek megoldását az irodalmi élet egyre differenciáltabb gyakorlata égetően szükségessé tesz: az *írói tulajdonjog* mibenlétének tisztázását. „A Kisfaludy Károly örökébe lépett, Aurorát szerkesztő, mégis bitorlással vádolt Bajza nemcsak dokumentumokkal, éles logikával védte magát, de kifejtette az »elmeszüleményi jussok és tulajdonok törvényének« nálunk ismeretlen egész »filozófiáját«, tudva mindvégig, hogy nem pusztán személyes ügyben harcol.”³⁶ Bajza e hagyomány szerint a „feudális béklyóiból kibontakozó” irodalmi élet egy-egy fontos elvi kérdését tisztázza, a „polgárosult irodalmi morálnak” útját egyengetve, „kíméletlenül összezúzva a nagy átalakulás korszakában mindent, ami a régít képviselte a bontakozó újjal szemben”.³⁷ „[A]z Aurora-pör – először a magyar irodalom történetében – tisztázza a szerzői jog, az írói tulajdon addig bizonytalanul kezelt fogalmait.”³⁸

Az Aurora-pör kapcsán Horvát István, a múzeumi országos könyvtár őre, történész, egyetemi tanár nemcsak az alapítás legteljesebb történetét mondja el, hanem Az *Aurora Per* című cikkében minden fontosabb vonatkozó jogi iratot is publikál.³⁹ Mint már az előbbi fejezetben is szóba került, 1821-ben, közvetlenül év elején a nyomdász Trattner János Tamás farsangi vacsorát ad, ahol egy almanach kiadásának szükségessége kerül megint elő, mint annyiszor a korszak közbeszédében. Horvát István emlékezete szerint ő maga buzdítja az egybegyűlt „hazafiakat” kicsivel több konkrétumra: „[p]énz kell mindenk előtt a kiadandó almanachhoz. Ezt tegyük össze, s félig készen lésszen az almanach.”⁴⁰ Az orvos, akadémikus, fordító Forgó György ekképpen teszi le nyomban az első 150 forintot az asztalra: „Horvát bátyámnak igaza vagy. Nekünk mindenk előtt pénz kell s azután tanács.”⁴¹ Pár hónap után Trattnernél összegyűlik 1775 forint. E mellé Kisfaludy Károlynál, akit szerkesztővé választanak, összejön 725 forint, közte azzal a 400 forint Marczibányi-jutalommal, amelyet bátyja, Kisfaludy Sándor ajánl fel az ügy érdekében. Így áll elő 2500 forintnyi tőke.⁴² Kisfaludynak mint szerkesztőnek évi 700 forint díjazást szavaznak meg, 1822. április 15-én pedig megkötik vele az első hivatalos szerződést. Az első lapszám ezt megelőzően, 1821. november 22-én jelenik meg, melyről annyi tudható – kizárólag a Horvát-féle anyagból –, hogy Kisfaludynak „az Aurora első esztendőbeli kiadatására tett költségekben is legnagyobb része volt”,⁴³ ugyanakkor 731 forintot, melyet a közös alapból kivett Trattner nyomtatási költségeire, végül nem fizetett annak ki.⁴⁴ Az *Aurora* alapítványának (*fundatio*) gondviselője a színházigazgató és

³³ „[Amely] megtöri irodalmunkban minden irodalmon kívüli tekintély, rang vagy éppen előjog feudális hagyományát.” FENYŐ 1976, 11.

³⁴ FENYŐ 1955, 100–101.

³⁵ TÓTH 1959, 25.

³⁶ *Uo.*, 21.

³⁷ *Uo.*, 19.

³⁸ SZALAI 1981, 563. (Kiemelés tőlem.)

³⁹ *Tudományos Gyűjtemény*, 1834, II., 129–158. (Újraközli Szalai Anna: SZALAI 1981)

⁴⁰ *Uo.*, 185.

⁴¹ *Uo.*

⁴² Heinrich Gusztáv Kisfaludy-szövegkiadásának bevezetőjében – Bánóczi József nyomán – összesen 3580 forint aláírt adományról van szó, melyből itt is 2490 forint a ténylegesen be is fizetett összeg. (HEINRICH 1905, 24)

⁴³ SZALAI 1981, 188.

⁴⁴ *Uo.*, 194. Vö. az előzetes farsangi adakozással kapcsolatosan Horvát által megjegyzettekkel: „Ha azok, kik még mint ígértettek, Forgó jegyzékében megnevezettek, lefizették-e Kisfaludy Károlynál ajánlataikat? – azt, minthogy

lapszerkesztő Kultsár István, redaktora pedig tehát Kisfaludy Károly, aki az alapítvány tőkájével (az első szerződés idején 2000 forint) az *Aurora* kiadásával kapcsolatosan szabadon gazdálkodhat 5000 forint összeghatárig (hogy ez az összeg kizárólag a fundusból ténylegesen finanszírozható legyen, a szerződés szerint három-négy év múlva válik reálissá).

Nem egészen két év után Kisfaludy kiváltja az *Aurorát* a Kultsár–Forgó–Horvát-féle fundusból, akik 1824. február 6-án közös megegyezéssel át is adják Kisfaludynak a tulajdonjogot.⁴⁵ Eszerint Kisfaludy megkapja Kultsár Istvántól az *Aurora* tőkepénzét, melyet 1827-ig, tehát három év alatt minden év március 31-ével 1000 forintként köteles törleszteni az almanach háromévi biztos kiadása mellett. Az illetéknéppen „obligált” szerkesztő haláláig mindössze 700 forintot fizet vissza. A kiadási jogot aztán 1830-ban Kisfaludy eladja Trattner Mátyás vejének, Károlyi Istvánnak 700 forintért. Az 1832-es és 1833-as köteteket már Bajza szerkeszti, aki évenként adja el a kéziratokat Trattner-Károlyinak,⁴⁶ 1834-ben pedig a velük való összekülönbözés miatt ifj. Kilián Györgynek.⁴⁷

A lényegét még egyszer összefoglalva: 1821 elején, Trattner János Tamás könyvnyomtatónál a farsangi vacsorára összegyűlt urak elhatározzák, hogy nemcsak beszélnek egy minőségi magyar költői zsebkönyv szükségességéről – mint eddig –, hanem annak anyagi feltételeit is megteremtik végre. A *pénz* az *Aurora*-születés ősnarratívájának vezérmotívuma tehát, amely alapítványi tőke formájában már e vacsorán jelentékeny. A fennmaradt levelek alapján az látható, hogy Kisfaludy Károly már ezt megelőzően tervez elindítani egy efféle kiadványt,⁴⁸ ám nem sikerül tervét önállóan megvalósítani, hanem ezen farsangoló urak közössége bízta meg vele. Ezek az adakozó urak pedig már nem a 18. század mecénásai, sokkal inkább kulturális befektetők, ám közvetlen haszon nélkül. A pénz befektetésének formája itt az *alapítványi* forma (*fundatio*). Az „alapítványi *Aurora*” tulajdonképpen fiktív jogi személyé válik, önálló jogalanyisággal felruházott célvagyonnal. Nem olyan szervezet ez, mint például a *részvénytársaság*, amely forma egyébként is csak hosszú évek múlva kezd elterjedni Magyarországon, s melynek betétese (részvényese) a vállalkozás nyereségéből osztalékot kapnak vissza, vagyis effektíve profitorientált a működésmód. Ám nem is az egyre inkább, főként a reformkorban oly divatosá váló *egylet* (vagyis *egyesület*, *unitas*), abban ugyanis bár valamilyen célkitűzéssel, akaratnyilatkozattal együttműködő tagoknak kell lenni, de javaknak nem feltétlenül, míg az alapítványnak mindenképpen rendelkeznie kell ilyennel, amennyiben az alapítvány definitíve valamilyen tartós cél eléréséhez rendelt vagyon. Ebben az esetben egy (vagy több) alapító vagyonának letétbe helyezésére van szükség, amiből a célt megvalósítja az alapítvány. A célvagyon esetünkben pár hónap alatt dokumentáltan tehát 2500 forintra nő, ebből 1775 forintot a fundátorok, vagyis az alapítók helyeznek letétbe, 725 forint pedig Kisfaludy Károlynál gyűlik össze. Az alapítvány választott gondnokai, vagyis a *kurátorok* Kultsár István, Forgó György és Horvát István. A *kuratórium* az alapítvány felügyelő, irányító szerve, az alapítványi gondnokok testülete, amely dönt az alapítvány stratégiai kérdéseiben, az alapítvány működési irányáról, az alapítványi vagyon felhasználásáról, vagyis az alapítás után itt összpontosul az alapítványi célok megvalósulásának felelőssége.

Az alapítvány tagjai Kisfaludy Károlyt választják szerkesztőnek, akivel a kurátorok szerződést kötnek tehát 1822 áprilisában, évi 700 forint díjazást szavazva meg neki. Kisfaludy az alapítvány forgótőkájével az *Aurora* kiadásának vonatkozásában szabadon rendelkezhet. Az éppen szükséges pénzüsségeket Kisfaludy Kultsár Istvántól, a *massae conservatortól*, vagyis a javak kezelőjétől veheti fel, kötelezvény (*obligatio*) mellett, vagyis *váltóhitelezés* formájában. Az „általvett

Kisfaludy Károly némely költségeknek kifizettetésüket a nála befolyandó pénzből summásan magára vállalta, én itt most különösen meg nem határozhatom.” *Uo.*, 187.

⁴⁵ *Uo.*, 192.

⁴⁶ *Uo.*, 179.

⁴⁷ *Uo.*, 172.

⁴⁸ A Trattner-vacsora előtt hónapokkal, már 1820 októberében készen áll a debütáló szám tartalomjegyzékének jó része, s Kisfaludy Kultsár István és a bécsi lapszerkesztő Görög Demeter révén már a császári engedélyeztetést, a cenzurális előkészítést intézi. (Ld. KKMM 6., 332–333) Vö. BOLDOG-BERNÁD 2020, 59–60.

tőkepénz megtérítésére” Kisfaludy köteles Kultsárhoz mint kuratóriumi elnökhöz eljuttatni az árultatás előtt az aktuális évi *Aurora*-példányokat a felvett pénz értékéig, plusz 1000 forintot letenni nyereségként, különben „szoros számadásra” kötelezhető. Amennyiben az 5000 forintos összeghatárt kihasználja a szerkesztő úgy, hogy magánpénzéből nem kell hozzá pótolnia, mert a fundus (pénzalap) mindezt fedezi, az 1000 forintot további 500-zal köteles növelni.⁴⁹ Az alapítvány tehát növekedő vagyonnal számol, melynek nyereségéből ugyanakkor a fundátorok közvetlenül nem részesülnek (nem részvényesek, még tiszteletpéldányokat sem kapnak), hanem az adott kulturális beruházás lehetőségfeltételeit növelik vele.

Mindezzel együtt tudható ugyanakkor, hogy – papíron – igen hamar megváltozik az *Aurora* mint „jogi személy” tulajdonjogi szerkezete. A kiadókat igen sűrűn váltogatja Kisfaludy: az első kötet Trattner János Tamás pesti műhelyében, a második és harmadik kötet az egyetemi nyomdánál, a negyedik kötet Landerer Lajosnál készül, a többi ismét Trattnernél jelenik meg. Az 1829-es és 1830-as köteteket Kisfaludy a pesti Lichtl Károly mű- és zenemű-kereskedőnél adja ki, de vele sincs megelégedve. „Végre is, hogy a kiadás gondját magáról teljesen elvesse, az 1831-iki »Aurora« kiadási jogát eladta Trattner János Tamás vejének, Károlyi Istvánnak, 700 váltó forintért.”⁵⁰ Már az alapítástól számított harmadik évben az *Aurora* kiváltását kezdeményezi Kisfaludy, a kurátorok pedig 1824 februárjában a szerkesztő *személyére* való tekintettel (vagyis *ad personam* jelleggel) közös megegyezéssel át is adják Kisfaludynak a tulajdonjogot, bizonyos szerződésben rögzített feltételekkel.⁵¹ Mivel Kisfaludy az almanach aktuális 3000 forintnyi tőkepénzét nem tudja kifizetni, vagyis *insolvens* (s egyébként sem éppen a legjobb bonitású személy), egy váltócédulás egyoldalú kötelezettségvállalás formájában történik meg az átruházás. Eszerint Kisfaludy megkapja a kuratóriumtól az *Aurora* célvagyonát minden felár nélkül(!), melyet három év alatt 1000 forintként köteles törleszteni kamatmentesen(!), a szépirodalmi évkönyv háromévi biztos kiadása mellett. A szerződés, tulajdonképpen adósságlevél, megadatlan tartozás esetén Kisfaludy „ősi jószágaira” terhelhet, ugyanakkor szabályos teljesítés vagy előtörlesztés esetén „a fundusnak az Aurórához való jussa egészen megszűnik”⁵² (de csak akkor). A képlet tulajdonképpen tehát egyfajta *kötött felhasználású személyi jelzáloghitel* formájában áll elő.

A kiadási jogot aztán 1830-ban Kisfaludy eladja tehát Trattner Mátyás vejének, Károlyi Istvánnak 700 forintért, így többek között az előállítás költsége és a terjesztés gondja is a kiadóra hárul, aki a megszerkesztett anyagot vásárolja meg tulajdonképpen. Az „obligált” szerkesztő haláláig mindössze ezt a 700 forintot fizeti vissza a kuratóriumnak, melyet kiegészítve a fundus kasszájában még megmaradt 258 forinttal, Kultsár István kerekít 1000 forintra, amit kamatozó pénzüsszeggé tesznek 1825 áprilisában, hogy „ezen summa ne heverjen, hanem hasznot hajtson”.⁵³ Az 1832-es és 1833-as köteteket már Bajza szerkeszti, aki évenként adja el a kéziratokat Trattner-Károlyinak. Bajzával nem köt szerződést a kuratórium, az egyébként ma is élő joggyakorlat egy formuláját alkalmazva, a *tacitus consensus*, vagyis a hallgatólagos beleegyezés elvét követve. Ahogy Horvát István fogalmaz: mivel látták, „hogy a legtisztább szándékból alkatta intézet veszedelemben forog”, a társaság képviselői „édes örömet” vettek, hogy Kisfaludy halálának vákuumában (és anyagi káoszában) az illető nyomda magára vállalta a további kiadást, már csak azért is, mert látták, hogy a hiányzó tőkepénz „ideig-óráig bészédhetetlen”.⁵⁴ Bajza azonban összekülönbözik Trattner-Károlyi cégével, és 1834-ben már ifjabb Kilián Györgynél adatja ki az *Aurorát*. Ezzel egyet nem értve, a Szemere-féle, szintén 1834-es *Aurora* (továbbra is Trattneréknél) „egyenesen jóváhagyásunk mellett jelent meg” – írja Horvát István, a másik még élő kurátor, Forgó György ellenjegyzésével.⁵⁵

⁴⁹ A kuratórium és a szerkesztő közötti megegyezés teljes szövegét ld. SZALAI 1981, 188–190.

⁵⁰ STEINHOFER 1915, 106.

⁵¹ A megegyezés (*Obligáció*) dokumentálva: SZALAI 1981, 192.

⁵² *Uo.*, 192

⁵³ *Uo.*, 191.

⁵⁴ *Uo.*, 194.

⁵⁵ *Uo.*

Mint látható, az *Aurora* jól definiált pénzügyi feltételek között működik, melyben megvan a szerkesztői „szellemi” szabadság ugyan,⁵⁶ de a pénzügyi logikája folytonos befolyásoló tényező: az *Aurora*-alapítvány örei figyelnek a kamatozásra, a határidőkre, a fedezetre egyaránt. Ugyanakkor éppenséggel nem igyekeznek beleszólni a szerkesztés mikéntjébe, háttérben maradnak, megvan az alapos szerződésben lefektetett teljes körű szerkesztői mozgástér, a jogok és kötelezettségek pontos rögzítésével együtt. Nyereszkezésről tehát nehezen beszélhetünk, veszélyeségekről annál inkább. Az más kérdés, hogy a redaktor Kisfaludyt mennyire érdekli mindez – s itt utalhatunk vissza arra a bizonyos (romantikus) piacellenes művészgőgre is –, mert a fellelhető források alapján folyamatos pénzügyi deficittel, újabb és újabb kölcsönökkel küszködik. Ami ugyanakkor mégis jelzi, hogy Kisfaludy azért mégsem független az üzletszerű veszélyeségektől, az a terjesztés folytonos problematikussága,⁵⁷ illetve az a tény, hogy a nyomdászokat igen sűrűn váltogatja (kezdetben tehát nem eladja a szerkesztett anyagot a kiadónak, hanem fizet a kiadásért, és utána maga próbálja értékesíteni a termékét). Mint már szó volt róla, 1830-ban aztán, jól valószínűsíthetően éppen e két fő nehézség miatt, végül túl is ad a kiadási jogokon a fentebbiek szerint.⁵⁸ Ezzel a fordulattal ő csupán tartalmat állít elő, amit elad, innentől kezdve a nyomdai előállítás és az országos értékesítés terhe nem nyomja a vállát. Itt jegyzendő meg, hogy az *Aurora* mindig a következő évre készül, jó esetben nyáron összeállt, ősz elejére pedig a nyomdába került, hogy az őszi országos, különösen a pesti vásárokon már árulni lehessen példányait. A pesti Lipót-napi vásár például november 15-től több napon át tartó értékesítési lehetőséget jelentett.

Az OSZK Oct. Hung. 330 jelzetű kéziratos állományban van egy Trattner János Tamás féle 1822-es számadásfüzet, amely *Aurora*-elszámolásokat tartalmaz (mint már szó volt róla, az *Aurora* több kötetét, köztük az elsőt Trattner adta ki, de könyvkereskedőként is fontos). Ebben az „Aurorából bevett pénzek” summája 1949 forint, mely összeg különféle „uraktól” (Vitkovics, Eggenberger stb.) származik. A kéziratköteg másik foliója szerint az 1823. évi *Aurora* árusításából 3000 forint, az 1824. évből 2750 forint bevétel jön össze. Egy másik itt található dokumentum alapján Trattner az 1824. évi *Aurorából* október és december között összesen 270 példányt vesz át tekintetes Kisfaludy Károly úrtól, amelyből 836 forint bevétele keletkezik. Az OSZK Fol. Hung. 815 jelzetű kéziratos számadásfüzetből pedig az látszik, hogy Trattner János Tamás 1822-ben október és december között 186 darab „közönséges” papirosú *Aurorát* vesz Kisfaludytól, míg velin papiroson, szebb kötésben 12 darabot.

Mindenesetre az *Aurorát* fenntartó alapítvány gazdasági tudatossága, gondossága mindezzel együtt is egyértelműen a polgári formák és megoldások, ha úgy tetszik, a reformkori Magyarország felé mutat. Ez a működésmód tehát igencsak nehezen nevezhető *feudális*nak. Nem „atyáskodó”, nem „patriarchális”, még csak nem is „mecenaturális”, sőt: a művészeti-esztétikai aspektusokat tudatosan kiszervező, azokat érintetlenül hagyó, a gazdasági faktoroktól a lehetőségekig elkülönítő, vagyis meglehetősen autonómiaérzékeny eljárásokat követ. De legalábbis nem „reakciós”; mert tulajdonképpen az egyik első markáns előképét jelenti a hitelezés, a kölcsönfinanszírozás, a célulvű közéleti-kulturális tőkés társulások nem sokkal később meginduló polgári világának.

⁵⁶ Vö. az 1822-es szerződés 10. pontjával: „Az *Aurora* rendeltetése, szerkesztetése, tárgyainak megválasztásuk, szóval az almanachnak egész mivolta egyedül Kisfaludy Károly úr tetszésére és ítéletére bízatik.” (Uo., 190).

⁵⁷ A potenciális vevőket még mindig a régi módon, közvetítőkön keresztül kell „becserkészni”, egyrészt mert kevés a könyvkereskedő, másrészt mert a vállalkozás nem bírja el azt a 15%-ot, amit a viszonteladók levonnak a bizományba átvett és eladott példányok árából. (BÁNÓCZI 1883, 33–35) A terjesztést Kisfaludy tehát úgy oldja meg, hogy „irodalmat kedvelő” vidéki barátainál bizományba helyez 10-12 példányt, a megbízottak pedig küldik a pénzt a szerkesztő számára. Kultsár 100-at is képes eladni esztendőnként, mely teljesítményével igencsak ügyesnek számít. (FENYŐ 1955, 25) A terjesztés mikéntjéről, hatáiról, minőségéről bővebben: BOLDOG-BERNÁD 2020.

⁵⁸ A Kisfaludy-kiadványban monografikus igénygel érkező Bánóczy szerint ekkor (sem) köt különösebben jó üzletet, azaz a vállalkozás piaci értéke ekkor is meglehetősen alacsonynak tekinthető, az adásvétel létrejötte ugyanakkor más szempontból bír „irodalomgazdasági” jelentőséggel: egy profitorientált kiadó immár potenciális üzletet lát egy magyar nyelvű almanach saját felelősségű és rizikójú rendszeres megjelentetésében. BÁNÓCZI 1883, 36–37.

Fekete Norbert filológiai aprómunkával gondosan rámutat, hogy az Aurora-pör (is) egy többlépcsős retorikai-kommunikációs stratégiába ágyazódott bele Bajzáék részéről, mely több periodika „hadszínterén” folyt, mely az ellenfelek feltüzelésétől az önmagukat áldozatnak bemutató narratívaalkotáson át a teátrális „bírói ítélethirdetés” fináléjáig ívelt, s mely elsődlegesen az olvasók meggyőzését szolgálta, olyan személyek ellen irányulva, akikkel Bajzáéknak már a konkrét Aurora-vitát megelőzően is konfliktusuk akadt.⁵⁹ Az 1833 nyarán megjelent *Kritikai Lapok* harmadik füzetében Bajzáék elhelyezték azokat a szövegeket, melyeknek az volt a célja, hogy vitára kényszerítsék Horvátot.⁶⁰ 1834. május 1-én kelt, *Melyik a valódi Aurora, törvény és józan ész előtt? Feleletül Horvát Istvánnak* című írásában Bajza Horvát *Tudományos Gyűjteményben* publikált írására reagál, melyben a szerző tehát a megőrzött Aurora-okiratok teljességre törekvő publikálásával igyekszik bizonyítani, hogy az illető almanach tulajdonjoga nem Bajzáé, hanem az alapítványé.

Bajza módszere kevésbé a történeti dokumentálás, sokkal inkább egyfajta advokátusi karakterre törekvő érveléstechnika. Egy tőle ismerős manőverrel úgy kezd, hogy nincs ínyére „tollvitába” keveredni, s írása szükségtelen is volna, ha „az írói és könyvkiadói jussokról corpus jurisunkban törvények volnának”, hisz akkor egy tiszta törvényszéki helyzet állna fenn, így azonban a közönség a bíróság.⁶¹ Vagyis az alapvetően jogi helyzet itt retorikai kontextusba oldódik át, a színtér pedig újra az *opinio publica*, mint számos másik korabeli pörben. Az írásmű a közösségi-retorikai és a jogi kontextusokat váltogatva építkezik a továbbiakban is. Bajza az őt ért *vádakat* „jussbitorlás”, „erőszakos elfoglalás”, „haszonlesés”, „pénzimádás” alakváltozatokban vezeti fel, melyek egyrészt hiperbolikusan túlzóak, másrészt az egyébként békés természetű, ám most sarokba szorított igazságérzet megbántott, felbőszített, ugyanakkor mindent végérvényesen tisztázni akaró beszédpozícióját építik ki – vagyis Bajza otthonos terepét, az erőszakot erőszakkal bárki visszaverhet (*vim vi repellere quique licet*) elvének jegyében.

Miután Bajza megjegyzi, hogy az ő *Aurorája* mellett több nagy nevű literátor – többek között Toldy és Vörösmarty – közös közleményben állt ki, s az ő *Aurorája* egyébként is jóval népszerűbb, és jobban fogy, mint a Szemere-féle, háborús helyzetet ír le, melynek során több apró, áttételes támadás után Horvát István indított „egész csatarobajjal” rohamot személye ellen.⁶² Bajza tézise, hogy az *Aurora* kiadási jussa töretlenül Kisfaludy Károlyé. Azzal érvel, hogy egyrészt a kivásárlási megegyezésben támasztott egyik feltétel maradéktalanul teljesült (ti. hogy az *Aurora* legalább három évig töretlenül jelenjen meg), másrészt a másik feltétel, vagyis a 3000 forintos célvagyron visszafizetése mint vételár eleve képtelenség, hiszen „ez kölcsönvett pénz volt, s ennek visszafizetése által mindenkor csak kölcsönt fizetett vissza [Kisfaludy], de nem vett volna semmit.”⁶³ De még ha ez a helyzet (halkan hozzátehetjük: ebben a formájában jogi nonszensz) nem is állna így, mondja az óvatos Bajza, akkor is (az immáron halott) Kisfaludyé maradt a „kiadási juss”, csupán 2000 forintos teherrel – emlékezzünk: 700 forintot sikerült Kisfaludynak „betörlesztenie” a 3000-ból, amit a kuratórium kerekített fel 1000-re –, ami ősi jószágaira be is van hivatalosan jegyezve (*intabulálva* van). A Bajzára leginkább jellemző érv ugyanakkor az, hogy még ha egyik feltétel sem teljesült volna, akkor is Kisfaludyé lenne az *Aurora*, hiszen nincsen benne a Horvát által közzétett kontraktusban *per expressum*, hogy nem teljesítés esetén a „dolog visszaesik a régi állapotba”.⁶⁴ A bajzai kazuizmus újabb csúcspontja, mikor így ír: „Kérem most Horvát

⁵⁹ FEKETE 2018, 128.

⁶⁰ *Uo.*, 130. Ezen „kísérőszövegek” egyike volt Nemesapáti Kis Sámuelnek az *Erdélyi Társalgóban* megjelent cikke is [*Két Aurora*, 1834], amely végül megnyilatkozásra készítette a kérdésben Horvátot (bővebben *uo.*, 132).

⁶¹ BAJZA József, *Melyik a valódi Aurora, törvény és józan ész előtt? Feleletül Horvát Istvánnak* [Kritikai Lapok, 1834, 5. füzet toldaléka] = SZALAI 1981, 195.

⁶² *Uo.*, 198.

⁶³ *Uo.*, 200.

⁶⁴ *Uo.*, 201. Bajza itt egy jogi kategória (az eredeti állapot visszaállítása = *restitutio in integrum*) adott ügyletet érintő feltételeinek rögzítetlenségét használja ki, sőt lényegében szerződés-kötés körüli vétkességgel (*culpa in contrahendo*) vádolja a kuratóriumot.

Istvánt, nem ismerte-e el ő maga is, de facto azáltal, hogy intabulációhoz folyamodott, azt hogy a Kisfaludyval kötött egyezés még mindig áll a maga erejében?”⁶⁵

Bajza azt is kifogásolja, hogy a szerződésben minden kötelezettség Kisfaludyt nyomja, az alapítókat pedig semmi, hogy az „obligációban” szövegezni kellett volna, hogy a kurátorok csak és kizárólag *Kisfaludy* személyére vonatkozóan mondanak le az *Aurora* tulajdonáról, s hogy Kisfaludynak mint „résztvényesnek” egyébként is nagyobb jussa van az *Aurorához* valamennyi alapítóénál összesen.⁶⁶ Annak igazolása pedig, hogy Kisfaludy halála óráján rá testálta a szerkesztés jogát – amely (főként Toldy részéről) evidenciaként kezelt kulcsmotívum máig nem bizonyítható, sőt igen ellentmondásos információ, többek között mivel nincs *favor testamenti* (vagyis az örökhagyó akarata szerint értelmezhető végrendelet)⁶⁷ – egyedül Kisfaludy örökösei előtt bizonyítandó, nem pedig Horváték előtt. Az is külön érv, hogy a kuratórium nem tanúsított rosszallást akkor, amikor ő adta ki Trattner-Károlynál az 1832-es és 1833-as *Aurorát* is, s hogy az 1830-as szerződés Kisfaludy és a kiadó Károlyi István között kétoldalú szerződés volt, nem pedig háromoldalú, vagyis nem jelent meg benne a kuratórium mint felügyelő szerv.⁶⁸ A sok jellemző, egzaltált mondat közül az egyik (ahhoz kapcsolódóan, hogy a kuratórium az 1832-es és 1833-as számot hagyta Bajza által szerkesztetni): „Horvát azon időben hallgatott, nem mondott ellene tettemnek, mert akkor még tisztán látta, érzette, hogy neki ellenmondani nincs jussa.”⁶⁹

Bajza érvei között kétségtelenül vannak relevánsak, bár hogy egytől egyig mindegyik „juridice” működne, sőt, hogy mindegyik a jogban (is) oly fontos okozati összefüggésekből (*causalis nexus*) táplálkozna, azért jócskán túlzás. Noha utólagos nézőpontból, a Kisfaludy halála után történtek tükrében valóban elővigyázatlanok az *Aurora*-kontraktusok – valóban nem a kiadó, a szerkesztő és az alapítványi kuratórium viszonyrendszerében megfogalmazott *trilaterális* okiratok, s nincsen bennük minden evidencia *expressis verbis* rögzítve (például hogy a korábbi kivásárlási ügylet kizárólag Kisfaludy Károly személyére vonatkozik) –, ám úgy is fogalmazhatunk, hogy *jóhiszeműek* (*bona fide*). A hallgatóságos jóváhagyás, a *tacitus consensus* itt elsősorban tapintaton és a szerkesztői autonómia tiszteletén alapuló elvét mindazonáltal Bajza az utólagos érdekek miatt ügyesen támadja, noha a kurátorok itt éppenséggel nem feudális „mindenbe-avatkozók”⁷⁰.

A legjelentékenyebb, hatásörténetileg legerősebb érveléssel külön is érdemes foglalkozni. Bajza felteszi a kérdést hosszú írása újabb retorikai csúcspontján: „az alapítá-e az *Aurorá-t* valódilag, ki hozzá *pénzét* adá, vagy az, ki *elméjét*?”⁷¹ „Minden elmeszülemény azé, kinek szelleme által létrehozott” – hirdeti.⁷² Vagyis a kiadó csak kiadó, amely szellemi terméket vásárol, nem lehet úgy jussa például az *Aurorához* sem, ahogy a szellemi alapítónak. Bajza itt tudatosan keveri az *alapító* és a *tulajdonos* fogalmait. Merthogy az „ellentábor” sem mondja egy szóval sem ebben a „háborúban”, hogy Trattner-Károlyi cége lenne a tulajdonos, és az alapítás (közös) privilégiumából sem rekesztik ki Kisfaludy Károlyt: a vita a kiadási jog ellenőrzése fölött támad, amelyet a kuratórium a

⁶⁵ *Uo.*

⁶⁶ Nem mellékes: ha az alapítványi formánál nem létező résztvényesség elvét komolyan vesszük, s nem eszmeileg értjük – s itt Bajza sem úgy érti –, akkor a Kisfaludy–fundátorok-arány dokumentáltan 725 az 1775-höz, tehát Bajza állítása téves.

⁶⁷ Legutóbb erről: BOLDOG-BERNÁD 2020, 179, 182; FEKETE 2018, 140.

⁶⁸ SZALAI 1981, 205–207.

⁶⁹ *Uo.*, 206. Fekete Norbert úgy látja, hogy Bajza két narratívát vázol fel arról, hogy Horvát és Károlyi miért nem tarthat igényt az *Aurorára*. Az egyik az, hogy ő, mint „elhagyott jószágot” (*res derelicta*) foglalta el a zsebkönyvet, melyet a törvények megengednek. A foglalási igényét, melyekről Horvát is tudott, a sajtónyilvánosságban közölte, ami ellen ellenfele nem tett lépéseket. A másik narratíva szerint Bajza az *örökösödés* útján formált jogot az almanachra, Horváték tulajdonjogi alapállása helyett a szellemi tulajdon fogalmának bevezetésével igyekezvén lefegyverezni ellenfeleit. (vö. FEKETE 2018, 139) Fontos megismételni, hogy Horváték ellen-narratívájában egyáltalán nem a *res derelicta*, az uratlan birtok elfoglalása – vagy másképpen a *terra nullius* (senki földje) – esete áll fenn, hanem tehát a *tacitus consensus* elve működik.

⁷⁰ TÓTH 1959, 21.

⁷¹ SZALAI 1981, 207.

⁷² *Uo.*, 209.

tulajdonjog-átruházási szerződés feltételeinek teljesületlensége, Kisfaludy halála és a tartozás beszédhetetlensége okán magának tart fenn (jogi evidenciaként), s mindaddig nem támaszt alternatív igényeket, míg az átörökítés tényét bizonyítani konkrétan nem tudó, önhatalmúlag fellépő Bajza – aki ugyanakkor hallgatólagos beleegyezéssel feljogosított szerkesztő – meg tud egyezni a kuratórium által partnerként kezelt kiadóval. Vagyis a „kevély hatalomszó” azért nem olyan hangos itt, mint amilyenek Bajza hallja, azzal együtt, hogy minden részletre kiterjedő okiratok valóban nem készültek az ügyben.⁷³ Mindenesetre nem állja meg a helyét az a logikai-jogi érvezetése Bajzának, hogy a szellemi alapító lenne automatikusan a tulajdonos (Kisfaludy többek között ezért is kísérli meg igen hamar kivásárolni a pénzügyekre kellemetlenül figyelő kuratórium vezette alapítványból az *Aurorát*), ahogy az sem evidens, hogy Bajza lenne automatikusan Kisfaludy (szellemi) örököse.

Az e kérdést illető passzusokhoz köti a szakirodalmi hagyomány azokat a tételmondatokat, melyek szerint Bajza e cikkben választja végre el végérvényesen a szerzői és kiadói jogokat, az ’írói tulajdon’, illetve a ’szerző’, a ’szerkesztő’, illetve a ’kiadó’ fogalmait.⁷⁴ Azon túl, hogy Bajza arányaiban bővebb terjedelmet szán cikke végéhez közeledve a „gondatlan” és „megbízhatatlan” kiadó, Károlyi István lejáratására, karaktergyilkosságára, mint ezen fogalmak tisztázására, az látszik, hogy semmi olyat nem mond, amit a korszakban ne tudtak volna ezekről a kérdésekről. Sőt, hogy mennyire tudtak (s legalább olyan szinten differenciálták is, mint Bajza), éppen a Horvát-cikk,⁷⁵ illetve az abban közzétett Aurora-okiratok tanúskodnak. Bajza itt úgy oktatja ki ellenfeleit – s tanítgatja közben publikumát –, hogy egyrészt a maga perspektivikus-motivált „igazságait” totalizálja igazságként, másrészt igazságai már jó ideje azok, vagyis ott és akkor már evidenciák. Elmondja, hogy ’kiadó’, ’áruló’, ’Verleger’ csak mástól nyert jussot bírhat, hogy alkalomadtán csupán felkérni van joga egy íróval valamely munka megírására, megszerkesztésére, s hogy a munka mindig azé, aki elkészíti, akitől a kiadó aztán azt megveszi. Vagyis tulajdonképpen az 1832-es és 1833-as *Aurorának* Károlyi csak megvevője, „árendás” kiadója, szerkesztője, de tulajdonosa maga Bajza.⁷⁶

Nem csupán arról van szó, hogy éppen a „metsző” logikájú rétor mossa e pontokon össze a szerkesztői és szerzői jogokat, a szerzőség és a szerkesztőség konceptusait – hisz mai fogalmainkkal legalábbis „kreatív” vagy „alkotó szerkesztője” lehetett mind Kisfaludy, mind Bajza a sokszerzős, antológiajellegű *Aurorának*, nem pedig szerzője –, hanem hogy tendenciózusan figyelmen kívül hagyja egy pont után minden egyes gondolatfutamban az ügy „háromoldalúságát”. Vagyis azt, hogy mint „jogi személy” az *Aurora* egy sikertelen kivásárlási kísérlettel együtt a kurátorok vezette alapítvány gondozásában maradt, vagyis „a fundusnak az Aurorához való jussa” nem szűnt meg, hanem jogfolytonos.⁷⁷ Vagyis, nem meglepően, Bajza a konkrét, adott kázusban (*hic et nunc*) képtelen összekötni a tulajdonjogot a szellemi javak, az eszmei alapítás kontextusaival.

A fixált perspektíva, a motivált beszédpozíció torzításai, egyoldalúságai mindenesetre az itt kiemelt utolsó aspektusban másféleképpen is kidomborodnak: „[K]i az *Aurora*-nak valódi alapítója? Az-e, ki azt eszközlé, hogy az *Aurora* jó papiroson és tisztán legyen nyomtatva, aranyozott szélekkel, tokban csinosan kötve és képekkel felékesítve, vagy az, kinek köszönni lehet, hogy ezen *Aurora* a magyar költői elméknek évente termett legbecsesebb virágait foglalja magában[?]”⁷⁸ Vagyis hogy (mint már idéztük) az-e, aki „pénzét” adja hozzá, vagy aki „elméjét”? A szónoki kérdés erős,

⁷³ A megszövegezések e „hibái” ugyanakkor csak retrospektív nézőpontból, a megvalósult, de előre nem látott jövő perspektívájából, vagyis Kisfaludy korai halála felől nézve változnak releváns hibákká.

⁷⁴ Például SZALAI 1981, 563, 583; TÓTH 1959, 21.

⁷⁵ Vö. például SZALAI 1981, 178, 184.

⁷⁶ *Uo.*, 213.

⁷⁷ Az a sajátos helyzet állt elő ugyanis, hogy a kuratórium Kisfaludy haláláig nem tábláztatta be a vissza nem fizetett maradék 2000 forintot annak birtokaira, vagyis az adósságrendezés (a kivásárlási juss beteljesülésének feltétele) mintegy lógott a levegőben, s ez ellen Kisfaludy sem tiltakozott. Vagyis az intabuláció aktusával megvalósuló kizárólagos tulajdonjog legfeljebb *post mortem* lehetett volna a Kisfaludyé – ha behajtható lett volna.

⁷⁸ *Uo.*, 207.

de egyértelműen megválaszolható, történetileg is: ebben az esetben – és általában – sincs meg ugyanis az egyik a másik nélkül. Az *Aurora* onnantól kezdve „intézmény”, hogy a fundátorok célvagyon által megalapították, azzal együtt, hogy konkrétumot, manifeszt jelleget vitathatatlanul Kisfaludy „elméje” révén kapott. Az „elmeszülemény” tehát jó eséllyel valóban azé, „kinek szelleme által létrehozott”, országos jelentőségű, kívül-belül híresen igényes költői almanach azonban – mint az *Aurora* példája is mutatja – még nem lesz ettől automatikusan belőle.

Az Aurora-pör anyagát jobban szemügyre véve tehát semmi nem utal megnyugtatóan arra, hogy Bajza lenne ennek a „perpatvarnak” a győztese, hisz tulajdonképpen egyik gondolatfutama sem tudja jogilag, de még retorikailag sem bizonyítani, hogy Kisfaludy Károly volt az *Aurora* tulajdonosa. Lehet, hogy számos eladdig így nem létező fogalom elhatárolását kezdeményezi Bajza, ám semmiképp nem végzi el, a köztudalomhoz képest nem differenciálja tovább, mert a jog, a gazdaság és a „szellem” nyelve nála még nem tudnak adekvát módon diskurálni egymással, ugyanis még nem kellően függetlenek és kiforrottak. Tehát a kérdés, hogy „az alapítá-e az Aurorát valódi, ki hozzá pénzt adá, vagy az, ki elméjét”⁷⁹, azért bonyolultabb annál, mint ahogy Bajza kezeli, mert erre nem egy válasz adható – illetve nem jó a kérdés, mert a válasz rendszerfüggő. Olyan diszkurzív távlatok keverednek tehát itt, amelyek, még ha kezdeményező erejük is, nem mutatják a fogalmi letisztultságot, majd a követő szintetikus együttműködés jeleit: a „pénznek” vesznie kell a „szellemi szabadságjogok” ellenében. Ezek a távlatok ugyanakkor olyan manipulatív, koncepciózusan érdekérvényesítő, tehát minden tekintetben igen asszertív hozzáállás kontextusában jelennek meg, amely igencsak harmonizál az újabb szakirodalom elsősorban filológiai „perújrafelvételekben” kibontott Bajza-képével, s kezd ki bizonyos régebbi (kultikus-tendenciózus) Bajza-képzetet.⁸⁰

Tulajdonképpen nincsen olyan horizont, melynek nyomán elítélhető, feudálisnak, erkölcstelennek, hatalmaskodónak bélyegezhető az a viselkedésmód, amellyel a fundus vezetői kezelik a pör szituativitását, illetve kezelik előzetesen és mindvégig e közös történetben Kisfaludy Károlyt. Sőt, egyfajta kimondott, de megalázónak nem tartható *karitásjelleg* is felsejlik az alapítók Kisfaludyhoz fűződő viszonyában: „[Kisfaludy Károlyt] már csak azért is minden mások fölött megtiszteltünk, mivel őt szép művészi tehetségein kívül is egyfelül szeretve szerettük, másfelül pedig nem éppen kedvező helyheztetésén édes örömet ezáltal is könnyebbíteni akartunk.”⁸¹ Persze a fundus gazdáinak Horvát-féle elbeszélése is csupán egyetlen elbeszélői szem egyetlen szólama, tehát narratív hang (ki beszél?) és narratív perspektíva (ki lát?) hitele ebben az alternatívában is kétségessé tehető, főként a szólamok polemikus beágyazottságának meggyőzőeselvű színezetét tekintve. Mindazonáltal az eldönthetetlen konstatív igazságértékek ellenére, vagy éppen azokkal együtt, azért tartható egyfajta „anti-bajzai” preferencia mégiscsak tanulságosnak. Merthogy az erősen az írói perszónát, imázst és presztízst előtérbe állító, sőt ünneplő kultikus beszédmód elferdít és elfed számos más olyan hangsúlyt és aspektust, mely által jó eséllyel kiegyensúlyozottabb képet kaphatnánk az *Aurora* históriájáról és az ebből a perspektívából megmutatkozó kulcsszereplőiről. A mellett a pontosítás mellett tehát, hogy lényegében nem Kisfaludy alapítja az *Aurorát*,⁸² az hangsúlyozandó, hogy lehetséges olyan narratív logikában beszélni az Aurora-

⁷⁹ Uo.

⁸⁰ Fekete Norbert is arra jut, hogy Bajzáéknak mögöttes gazdasági, karrierépítési és irodalompolitikai törekvéseik megvalósítása, vagyis az almanach folytatása és Kisfaludy Károly örökségének kisajátítása volt a céljuk. Vö. FEKETE 2018, 140–141.

⁸¹ SZALAI 1981, 186. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy az adott szituáció nem feltétlenül csupán nemes lelkű, „filantróp” jótékonykodásként értelmezhető – miként a visszaemlékező kurátor teszi –, hanem egy kölcsönösen előnyös (win-win) ügylet megvalósításaként. Ugyanakkor szembevetendő az Aurora-kurátorok, illetve Kisfaludy Károly kezdeti „érzelmi-tyai” viszonya, a megállapodások tiszta, sőt baráti jellege (vö. *clara pacta, boni amici*). Az ideologikus töltettel, koncepciózusan „feudálisnak” titulált, ám valójában *modern* finanszírozás pedig világosan a reformkor felé mutat tehát.

⁸² Jellemző módon Toldy Ferenc is hevesen bizonygatja, hogy az *Aurora* alapításának egész tervezete már az előtt a bizonyos farsangi estély előtt készen állt, ám ő is kénytelen megjegyezni, hogy az „alíráások” ott és akkor kezdődtek meg. (TOLDY 1875, 216)

jelenségről, melyben a financialitás, finanszírozás egészen új, „irodalmat” szervező megvilágításba kerülhet.

Az Aurora-pör mint markáns *ősjelenet* jól szemlélteti, hogy amit a szerzők saját magukról, a saját fontosságukról állítottak, hogyan válik piaci tényezővé s egyben dominánssá az irodalmi eszmék piacán is, egy olyan szerzőfogalmat kanonizálva, amelynek esetében az irodalmi műalkotás (úgy is mint éves sokszerzős szépirodalmi almanach) inkább szellemi, mint technikai folyamat eredményeként mutatkozik meg, létrehozója és jogos birtokosa pedig leginkább és elsősorban írója („megszerkesztetője”), és csak utána kiadója, nyomdása, forgalmazója.⁸³ Pedig a költőinek szánt bajjai kérdés, hogy kié az árusítható műalkotás, azé-e, aki materiális megvalósulását eszközli, vagy aki zseniszerű „elméjét” adja hozzá, abban a kultúratudományi illetőségű kontextusban válaszolható meg leginkább (akkor is és most is), mely szerint a kettő értelmezhetetlen egymás nélkül. A műalkotás, a könyvtárgy ugyanis olyan *hibrid*, amely nem csupán a szerző kreatív szellemi teljesítménye, hanem a mindenkori kulturális-technikai környezet műterméke is.

Az Aurora almanach mint művészi könyvtárgy

Az almanachirodalom európai hagyománya az 1765-ös francia *Almanach des Muses* című párizsi kiadvánnyal válik folytonossá, melyet számos német változat követ, szavatolva a francia ösztönzésű hamburgi, lipcsei vagy éppen a leghíresebb, göttingeni Musenalmanachok sikerének évtizedeit.⁸⁴ A formai-műfaji konfiguráció a kalendárium és a zsebkönyv alternatíváival keveredik, s hoz létre vegyes megvalósulásokat a szorosabb értelemben vett almanachok kiadványainak világán belül is,⁸⁵ a hangsúly mindazonáltal egyre inkább a kizárólagosan esztétikai (vagyis nem praktikus, nem gyakorlati jellegű) információ átadására helyeződik.⁸⁶ Az olvasástörténeti illetőségű Cavallo–Chartier-tanulmánykötet „költői zsebkönyvként” írja le az almanachokat,⁸⁷ melyek egyik markáns különbsége egy mindenkori zsebkönyvhöz képest illetéknéppen abban állna, hogy utóbbiak nemcsak költeményeket, hanem elbeszélő prózát, sőt olykor ismeretterjesztő cikkeket is közölnek, nem csupán irodalmi témakörben.⁸⁸ A vonatkozó német kiadványokat tekintve azonban látható, hogy a zsebkönyv (*Taschenbuch*), illetve az almanach (*Almanach*) megnevezés meglehetősen rendszertelenül, esetleges módon keveredik a korabeli címadásokban. Az interferencia e jelenségegyüttesének hatásos „kicsinyítő tükre”, hogy az egyik első ilyen magyar nyelvű kiadvány címében a kettőt ötvöző ’zsebalmanach’ kifejezés található.⁸⁹

A kalendáriumokhoz való viszony világosabb ennél, amennyiben a két „műfaj” jóval élesebben különül el egymástól. Bár nagy presztízsű és fontos hazai szövegek nyelvhasználatában

⁸³ T. SZABÓ 2011, 572, 575.

⁸⁴ A német Musenalmanachok francia gyökereiről: LÜSEBRINK 2013.

⁸⁵ „A műfaji határok összemosódásához alkalmanként a könyvkiadás korabeli gazdasági szempontjai is vezethettek. Bár a kalendáriumok kiadása privilégiumhoz volt kötve, s külön díjat (Stempelabgabe) is kellett fizetni a megjelenésért, a hasznos információkat közreadó kiadványoknak az olvasók körében tapasztalható népszerűsége miatt sok kiadó az elsősorban irodalmi anyagot közreadó almanachokhoz és zsebkönyvekhez is hozzáfűzte a kalendárium szót.” PAPP 2012, 124.

⁸⁶ *Uo.*, 122.

⁸⁷ CAVALLO–CHARTIER 2000, 339.

⁸⁸ Vö. FENYŐ 1955, 17. Ugyanakkor tudható, hogy a legnépszerűbbnek számító irodalmi almanachok mellett mezőgazdasági, vadászati vagy éppen állatbarátoknak szóló almanachok is napvilágot látnak a korszakban. Vö. PAPP 2012, 122.

⁸⁹ *Magyar Zsebalmanak* (1795–1796), leírását ld. PAPP 2012, 136. A korszakban – az *Aurora* kapcsán is – folyamatosan csúszkál egymáshoz képest a zsebkönyv és az almanach fogalma, akár egyazon megnyilatkozáson belül is. Például az 1834-es Trattner-Károlyi féle Aurora Jelentésében: „Az Aurora nevű Nemzeti Zsebkönyv, minekutána mi boldogult Kisfaludi Kisfaludy Károlytól e hazai almanach kiadását még éltében átvettük [...] meg fog jelenni.” közli: SZALAI 1981, 196. (Kiemelések tőlem.)

érhető tetten e két műfaji alakzat keveredése, egymásra úsztatása,⁹⁰ továbbá a két kiadvány normáit ötvöző sajtótermékek nálunk is napvilágot látnak – például Kis János *Sebbe való könyve* (1798) vagy Horvát István *Magyar Dámák Kalendáriumja* (1812–1815)⁹¹ –, ezek jellemző módon hamar elhalnak, nem találván többek között rentabilitást biztosító olvasóbázisukat. Fontos adalék, hogy a Trattner-család nyomdászata párhuzamosan jelentet meg a korban kalendáriumokat, és vesz részt többek között az *Aurora* (mint almanach) kiadásában, tehát az illető cég stratégiájában (is) határozottan differenciált a két irányvonal.⁹² A kalendáriumokra oly jellemző toldalék hasznos tanácsai, mezőgazdasági, pénzügyi információi eltűnnek az új típusú almanachokban, egyértelműen átadva a teret magának a szépliteratúrának.

Az *Aurora* köteteiben semmiféle kalendáriumjelleg nem mutatható ki, vagyis nincsen közvetlen magyar előzménye,⁹³ hacsak áttételesebb nem, mint például Kazinczy Ferenc *Heliconi Virágok* című 1791-es almanach-kiadványa.⁹⁴ A *Mindenes Gyűjteményre* jellemző praktikumorientált, nem fikciós szövegvegyesség sem jellemzi, miként például a közlönyjellegű német *Intelligenzblatt* hagyománya sem. Sokkal közelebb áll a német Musenalmanachok vonulataihoz,⁹⁵ melyek évkönyvjelleggel a korabeli költészeti, irodalmi felhozatal bemutatására, az adott év szépirodalmi „termésének” „leszüretelésére” törekednek.⁹⁶ Fenyő István Wilhelm Gottlieb Becker *Taschenbuch zum geselligen Vergnügen* (1791–1833) című lipcsei kiadványát tekinti az *Aurorát* szerkesztő Kisfaludy Károly elsődleges mintájának, melyről írásos szövegnyomok, utalások híján nem lehetünk meggyőződve, mindazonáltal a két kiadványt egymás mellé téve a hasonlóság valóban szembetűnőnek mutatkozik, s egyben összhangot mutat a Musenalmanachok jellegzetességeivel is.

⁹⁰ Vö. Kultsár István felhívásával: „Nemde, nem illenék-e a közép- és főrendnek kezébe is a díszes magyar kalendárium, almanach?” (*Hazai és Külföldi Tudósítások*, 1820, I., 25.). A tágasabb szövegösszefüggés vizsgálata sem segít teljes bizonyossággal eldönteni, hogy itt felsorolásról, példalózásról, avagy a „díszes” kalendárium és az almanach megfeleltetéséről van-e pontosan szó, mindenesetre pár mondattal később már érezhetőbben elkülöníti Kultsár a kettőt, egyazon pozitív nyugati tendencia részeseiként regisztrálva őket a zsebkönyvek mellett: „Bécs városában oly szép példa van előttünk, hol 15 esztendő óta, amidőn még semmi szépet nem mutathatott; számos új kalendárium, almanach, és zsebkönyvek szaporodtak.” *Uo.*

⁹¹ Horvát István jellemző módon Bécsben töltött éveit után próbálkozik a formátummal, mely „félúton áll a régi kalendárium és a modern polgári zsebkönyv között, naptár ez is, de bő szépirodalmi anyaggal, hölgyeknek célozva” (FENYŐ 1955, 19), s melynek valószínű elődei többek között a bécsi *Damen Kalender zum Nutzen und Vergnügen* című kiadvány, illetve a *Wiener Damenkalender*. Kis János zsebkönyvvállalkozásához vö.: „Egyedül a Kazinczy köréhez tartozó fiatal Kis János kísérte meg megnevesíteni a kalendáriumot, de 1799-ben Pozsonyban kiadott naptárának irodalmi anyaga (például Schiller-, Pope- és Samuel Johnson-fordítások) túlságosan színvonalas volt, s olyan messzire esett a hagyományos kalendáriumolvasók ízlésétől, hogy nem is lehetett sikere.” KOVÁCS I. 1989, 18. Megjegyzendő egyrészt, hogy Kovács I. Gábor imént hivatkozott magyar kalendáriumtörténetében meg sem említi Horvát István nevét, illetve a *Magyar Dámák Kalendáriumát*, másrészt pedig, hogy 1799-es kiadványában Kis János maga is egyértelműen, már a címadásban jelzi a tradíciók széttartását (vö. *Kalendárium és 'Sebbe való könyv, azoknak, a' kik az olvasásban hasznos gyönyörködtetést keresnek 1799-dik esztendőre*).

⁹² Vö. KOVÁCS I. 1989, 35. Az illető monográfia idézi az 1820-as Trattner-féle kalendárium előszavát, melyben egyértelműen elkülönül a „Dáma Kalendárium”, illetve a „közönséges Házi Kalendárium” kategóriája. (*Uo.*) 1795-ben és 1796-ban ugyanez a család jelenteti meg többek között a *Magyar Zsebalmanachot* is. (PAPP 2012, 136) Azt, hogy Trattner *Zsebalmanachjával* egy igényesebb olvasóréteget szándékozott megcélozni, az is valószínűsíthető, hogy emellett folyamatosan, évről évre kiad más kalendáriumokat is tehát, jóval igénytelenebb formai kiállításban, rosszabb nyomdatechnikával, a hagyományos pénzügyi, pénzváltási információkkal, a vásárok idejének közlésével stb. (Vö. PAPP 1987, 279).

⁹³ Fenyő István az előzményeket Kis János és Horvát István már említett kiadványaival, illetve Decsy Sámuel *Magyar Almanachjával* (1793–1795) nevezi meg, előbbi kettő azonban csak igen közvetett módon tartható annak, Decsy kiadványának pedig *Aurora*-irányokból tekintve félvezető a címe, amennyiben nélkülöz minden szépirodalmiságot. Német nyelvűsége miatt szintén csupán áttételes előzményként rögzíthető a pesti *Vaterländischer Almanach für Ungarn* (1820), naptárral az elején. Ennek tematikus mintázata, formátuma ugyanakkor már igen közel áll Kisfaludy *Aurorájához* (leírását ld. PAPP 2012, 137).

⁹⁴ Vö. DEBRECZENI 2009, 375–376.

⁹⁵ Ezek jelentőségét Papp Júlia is kiemeli (PAPP 2012, 122).

⁹⁶ „Poetische Blumenlesének is nevezték őket, s a kiadványok díszre gyakran volt egy-egy virágokkal vagy gyümölcsökkel teli kosár.” *Uo.*, 123.

A német irányultság Fenyő által hangsúlyozott hatásos adaléka lehet, hogy 1803 és 1833 között egy bécsi, müncheni, prágai, berlini és mannheimi zsebkönyv is az *Aurora* nevet kapja.⁹⁷

A Kisfaludy–Horvát-féle *Aurora* hirdetés egy „gyönyörködve mulató Hazai Almanach” kiadásának szükségességét hangoztatja, s külön megemlíti a megjelenő számban „előjövő képek” ügyét is.⁹⁸ Mind a közvetlen előzménynek tartható német Musenalmanachokra, mind a zsebkönyvekre jellemző, hogy metszetek és kottamelléletek (zongoradarabok leiratai) kísérik az igényes kiadásokat, melyek két fő jellegzetessége a „kézreálló méret” és a „csinos külső”.⁹⁹ Ezek a kiadványok belíveik tartalmától függetlenül is iparművészeti remekek, műtárgyjellegük erősen kifejezett, sőt alapvető jelentőségű. Az efféle nyomdatermékek könyvteste olyannyira átesztétizálódnak, hogy nem ritkán kézzel festett miniatúrákkal, gyöngyházberakásos ábrázolásokkal ékesítik azok borítóját, legtöbbször elmaradhatatlan a díszes selyemtok, egy 1823. évi német kötet tükörrel dekorált piros bőrkötésének hátsó oldalán pedig külön pénztárcát alakítanak ki.¹⁰⁰

Az *Aurora* e téren is mintakövető, hasonlóképpen műves kiállítású. Tizenhatodréti méretű kis könyvtárgy (valóban elfér egy nagyobb zsebben), a nyomtatott példányok bizonyos, drágábban árusított része aranyozott szélű, préselt, finom, vékony velin papírral, gondos nyomdai szedéssel, rendezett laptükrökkel, modern ortográfiával, dísztokban, rézmetszetekkel (a metszetek előtt védő hártypapírral) és zenemelléklettel ellátva, sőt évfolyamonként bizonyos mennyiségű, szerződésben kötött, még magasabb minőségű exkluzív plusz példánnyal (például szattyánbőr kötésben). Jellemző a monográfus Fenyő István kijelentése, miszerint „(n)em vitás, hogy az *Aurora* formai téren is kimagaslík a kor (hazai) irodalmából”¹⁰¹. Kisfaludy halála után, Bajza szerkesztésében az ilyen irányú igényesség ugyanígy megmarad, sőt. Tizenhatodréti helyett tizenkettedrétié válnak a kötetek, Bajza kifejezetten figyel a jó papírminőségre, 1834-től pedig az elmosódó rézmetszetek helyébe a költségemelkedés dacára is angol acélmetszetek kerülnek.¹⁰²

A kép mint a formátumot meghatározó tényező a szerződéskötések fontosságáig jelen van az *Aurora* történetében. Az 1822-es első kontraktus harmadik pontja alapján Kisfaludy kötelezi magát minden évben „csinos, ékes formájú, válogatott tárgyakból álló, legalább hat szépen metszett réztáblákkal díszeskedő, szép papirosra s szép betűkkel nyomtatott magyar almanachot kiadni”¹⁰³. Bajza Trattner-Károlyival kötött 1831-es szerződésének második pontja szerint a papír- és nyomtatásminőségnek ugyanolyannak kell lennie, mint addig, a harmadik pont szerint pedig a „képeket, Clarot Sándor, Kärkling s Ender vagy más igen jeles rajzolók által fogják rajzoltatni; a rézmetszéseket pedig, melyek négyenél kevesebb nem lehet, vagy Blaske Jánossal, vagy Hoffmann és Stöber bécsi rézmetszőkkel metszetni”.¹⁰⁴ A következő évi megegyezés alapján a kiadó köteles „egészen új metszésű csinos betűket szerzeni”, „szép papirost adni”, „a példányokat jól s csinosan bekötetni, hogy így a könyvnek külseje ezen tekintetekben is meghaladja minden hazánkban kijövő társait”, továbbá a „képeket Ender, vagy más igen jeles rajzolók által fogják rajzoltatni, a rézmetszéseket pedig (melyek négyenél kevesebbek nem lehetnek) Stöber Ferenc vagy Hoffmann bécsi rézmetszőkkel metszetni”¹⁰⁵. Az *Aurora* kiadásakor tehát a kontraktusok érvényéig meghatározottak a kötetkiállítás esztétikai kvalitásait biztosító feltételek, meghatározott a

⁹⁷ FENYŐ 1955, 18. Az igazsághoz hozzátartozik ugyanakkor, hogy az *Aurora, eine Zeitschrift aus dem südlichen Deutschland* (1804–1805) című müncheni kiadvány például formailag, nyomdászatiilag, de tematikailag sem hasonlít a magyar *Aurora*-hoz.

⁹⁸ SZALAI 1981, 183.

⁹⁹ PAPP 2012, 125.

¹⁰⁰ *Uo.*

¹⁰¹ FENYŐ 1955, 43. A kottamelléletek témájához: SONKOLY 1970.

¹⁰² *Uo.*, 85. Minderről Bajza maga is beszél. Vö. SZALAI 1981, 217–219.

¹⁰³ *Uo.*, 189.

¹⁰⁴ *Uo.*, 179.

¹⁰⁵ *Uo.*, 180.

képillusztrációk minimuma, illetve a bedolgozó művészek személye.¹⁰⁶ Az ehhez kapcsolódó két legjellemzőbb adalék, hogy Kisfaludy ez irányú orientációja és kapcsolathálózata egyértelműen német illetőségű – melynek külhonoratája miatt az *Aurora* jelentése szabadkőműves is¹⁰⁷ –, illetve az az (utólag sajnos ellenőrizhetetlen) adat, hogy egyáltalán nem kíméli a vonatkozó költségeket.¹⁰⁸

Az általunk vizsgált különböző lelőhelyeken elérhető *Aurora*-példányok között nem találtunk érdemi varianciát a képek elhelyezkedését illetően. Az első három kötet huszonhárom képet közöl, mindig a kötet elején, képleírások kíséretében, a következő hat pedig huszonötöt, „megfelelő helyükön”¹⁰⁹, vagyis hangsúlyos szöveghelyek környezetébe ágyazottan (az 1828-as kivételével, itt ugyanis visszatér előre a „rezek magyarázatja” a *Zalán futásából* vett képekkel). Kisfaludy halála után, az 1832-es számmal visszatér a kötetkezdő metszetleírások módszere Bajza révén, ami az 1835-ös, 1836-os, 1837-es köteteknél is így van, ugyanakkor az 1833-as, 1834-es kiadásoknál elszórt szövegek közötti metszetezés figyelhető meg, ami a nagy szerkesztő előd Kisfaludy egyre inkább védjegyszerűvé váló gyakorlatát idézi. A metszetek tehát nem járulékos jellegűek – mely gyakorlat még Kazinczy *Szép Literaturájában* is eleven, amennyiben a portrémetszet ott még külön is gyűjthető kísérőelemként lesz része a kötetnek –, a képanyag még a kötet elejére csoportosított változatokban is fixen szervesül a szövegtestbe, így csak a kottákat tekinthetjük tényleges mellékleteknek.

A Kisfaludy által szerkesztett évfolyamokban összesen mintegy ötven rézmetszet található. Kiadványonként egy-egy kötetnyitó képi allegória, egy-egy közéleti celebritás portréja, illetve változó számú kötetdíszítő, majd narratívakísérő metszetillusztráció, Petrich András négy tájképének kivételével. Kisfaludy nem ritkán saját rajzait, vázlatait adja közre egy-egy ismertebb s jellemzően bécsi mester metszésében – az 1826-os kiadvány csak ilyenekből áll¹¹⁰ –, *Erzsébet* című elégiájának illusztrációja pedig az ő saját munkája.¹¹¹ Tehát gyakorlatilag a szerkesztő-illusztrátor szerepét ölti magára, amellett hogy saját szövegeket is publikál, vagyis számos esetben szerző is egyben. Kisfaludy a romantikus képtémák mellett a biedermeier zsánerképek korai kedvelője, az *Aurora* metszetei pedig – melyek erősen eklektikusak – változó arányban bár, de lényegében mindig ötvözetei a barokk, a klasszicizmus, a romantika, illetve a biedermeier motívum- és formanyelvének.¹¹² A biedermeier színezet ráadásul mindinkább nő az *Aurora* kiadástörténetében, sőt a Bajza szerkesztette időszakban már uralkodónak mondható, melynek reprezentánsai a hazai civilizálódás, urbanizálódás mértékét bizonyító hatásos városképek. Mint Papp Júlia kiemeli, a hangsúly az 1834-es számtól a múlt helyett egyre inkább a jelen értékeinek bemutatására helyeződik: az uralkodóportrékat felváltják a kor kiemelkedő közéleti személyiségeinek arcképei, illetve a nagy ütemben fejlődő Pest-Buda látképei. Mindemellett feltűnő még az úgynevezett „szépséggalériák” (*Schönheitengalerie*) külföldi divatjához igazodó biedermeier női arcképek térnyerése is.¹¹³

¹⁰⁶ A Károlyi Istvánnal kötött 1830-as, utolsó Kisfaludy-szerződésben is külön pont köti ki, hogy a „rezek” metszését és lenyomását Bécsben kell végezni. (SZALAI 1981, 211) Megjegyzendő, hogy Kisfaludy halála után az *Aurora* utánnyomásra alkalmas rézlemezeiért komolyabb tulajdonbirtoklási harc bontakozott ki. Ld. GERE 2013, 225.

¹⁰⁷ „E hazai Almanach tárgyai mind eredeti magyar elmeszülemények. Ugyanazok rész szerént a benne előjövő képek is, ha a metszést kivesszük, melyet még most a külföldön kellett készíttetni. Biztat a remény, hogy idővel ebben is felemelkedni fogunk a szomszéd nemzetekhez, és a szépmesterségek egész kiterjedésekben nálunk sem léznek állandó lakhely és tanító intézetek nélkül.” SZALAI 1981, 183.

¹⁰⁸ VAYERNÉ ZIBOLEN 1973, 27. Külön tanulmányban Kisfaludy aurorás képszerkesztő tevékenységéről: VAYERNÉ ZIBOLEN 1967.

¹⁰⁹ KKMM 2., 53.

¹¹⁰ VAYERNÉ ZIBOLEN 1973, 27.

¹¹¹ Vö. „Mindenik kötetben a tartalomhoz szabott több metszet volt, melyekhez a rajzokat eleinte Kisfaludy mind maga akarta készíteni; tényleg az első három kötetben nincs rajz tőle, az 1825. kötetben egy van, az 1826.-ban mind a négy, a címlap díszítésével együtt, az 1828.-ban egy, az 1831.-ben kettő s az 1832.-ben is egy.” KKMM 1., 13.

¹¹² VAYERNÉ ZIBOLEN 1973, 44, 47; PAPP 2012, 147.

¹¹³ PAPP 2012, 146–147.

Kisfaludy képzőművészeti iskolázottsága, illetve eme iskolázottság korlátai közismertek a szakirodalomban.¹¹⁴ A citált szerződésekben megnevezettekén túl (Alexander Clarot, Johann Ender, Johann Blaschke, Michael Hofmann, Franz Stöber, Tobias Kärkling) Martin Schärmer, Joseph Kovatsch, Melegh Gábor és Heinrich Thugut az, akikkel a szerkesztő dolgozik.¹¹⁵ Művészettörténetileg feltárt, máig elfogadott kutatási alap, hogy az *Aurora* képanyaga, gyakori és olykor egészen feltűnő szinkretizmusával, a megvalósítás gyakori felemásságaival együtt is a korszak „osztrák-cseh grafikusainak jó átlagát tükrözi”.¹¹⁶

A Kisfaludy-féle *Aurora* idején az irodalom és a képzőművészetek funkcionális differenciálódása a szépmesterségek gyűjtőfogalmából itthon is jórészt megtörténik, ráadásul – mint újabb fordulat – az almanach egyik nagy teljesítménye éppen abban áll, hogy már nem a szétválasztás, hanem a „szintézis” jelenik meg fő effektusként. Azzal kapcsolatban, hogy a differenciálás műveletét meghaladó (de azon alapuló) összhatás mennyire kölcsönös tud lenni, kiemelendő, hogy az *Árpád emeltetése* című Vörösmarty-vers az *Árpád* című, Kisfaludy saját rajzán alapuló metszet hatására születik, valamint hogy Vörösmarty költői nyelvét – illetve Horvát István történetesen szintén az Árpád-témára írt szépprózáját¹¹⁷ – éppen „képfaragói manírja” miatt dicsérik a kortársak oly nagyon.¹¹⁸

A *Hazai és Külföldi Tudósítások* többek között így laudálja az újdonsült *Aurorát*: „Ily felséges oltalom alatt lépve a napfényre e díszes hazai könyvecske; teljes buzgósággal azon voltak a munkában résztvevő tudósok, hogy annak díszét mind külső fényességével, mind belső becsével növeljék. Ezt szerencsésen el is érték, azon [...] képekkel, melyek az Almanach elejét elfoglalván, az olvasót szépségükkel teljesen meglepik, és a munkában következő előadások olvasására a figyelmettségét, és vágyását megfeszítik.”¹¹⁹ Azon túl, hogy a sorok kiemelik a formátum igényességének esztétikai faktorát, illetve a már az első kötetben is kifejezett, újszerű és a korban erősen innovatívnak számító új olvashatóságot feltételező kép-szöveg együttthatást, sokatmondóan idézik meg a „tudós” alakját is, a *Magyar Kurír* ugyancsak 1821-ben megjelenő tudósítása pedig szintén efféle, az írókról tudósként gondolkodó nyelvezettel dolgozik még.¹²⁰

A már emlegetett „funkcionális differenciálódás” egyik nagy eredménye éppen az, hogy – miképpen a *litterae*-ből lassan kihasad a *szépliteratúra* – az író is eléri „rendszerelméleti” rangját, társadalmi autonómiáját. Nem reagense, részeleme immár a tudományok tagolatlan, egyedül a megírtsággal definiálható konglomerátumának egyfajta propedeutikai hasznosság jegyében,¹²¹ hanem egy független rendszer ágenseként lassan elég erőssé válik ahhoz is, hogy tudatosan hasson az életvilág környező más alrendszerreire.

Mindenesetre nem tűnik egészen pontosnak az a tétel, mely szerint Kisfaludy „mint képszerkesztő következetesen és elvszerűen az irodalom szolgálatába állította a képzőművészetet”¹²², ugyanis ennek inverze is joggal tartható helyénvaló állításnak, vagyis hogy ez az író, költő, festő és grafikus szerkesztő egyszersmind fordítva is létrehozza a relációt: a képzőművészet szolgálatába állítja az irodalmat, egyenrangú részrendszerek kölcsönösségében. Az *Aurora* 1825-ös számától történő „váltás” pedig itt kap kellő fontosságot, azaz a régi képmellékelő praxis örökségét maga után hagyva itt a kép immár végérvényesen szerves részévé válik a

¹¹⁴ Vö. Bicskei Éva jellemzésével, miszerint Kisfaludy vagy vonalról vonalra másol, vagy kompilál, „összekopíroz”. BICSKEI 2010, 21.

¹¹⁵ *Uo.*, 42

¹¹⁶ VAYERNE ZIBOLEN 1973, 44, 45.

¹¹⁷ HORVÁT István, *Árpád Pannónia Hegyén*, Aurora, 1822, 321–341.

¹¹⁸ MARGÓCSY 2007, 1228.

¹¹⁹ *Hazai és Külföldi Tudósítások*, 1821, II., 337–339.

¹²⁰ FENYŐ 1955, 16.

¹²¹ Még Kisfaludy Sándor is azzal ajánlgatja a kiadandó *Aurorát* a nádornak a *dulce et utile* szellemében, hogy „egy annyira mulató mint tanító zsebkönyv előrelépés volna a Nemzeti Műveltségben”. Idézi FENYŐ 1955, 23.

¹²² VAYERNE ZIBOLEN 1973, 45.

szövegtestnek. Szervezi a narratíva lehetséges olvasatait, befolyásolja a végső (szöveg)befogadást, vizuális és tipografikus jeleket együttolvasni tanít, még mélyebb értelmű „illusztrációvá” válva.

E képek ráadásul azért is többek pusztá dekorációnál, mert az *Aurora* ezek által már politizál, tudatosan és tervszerűen. Mint Papp Júlia meggyőző módon rámutat, a „históriai tárgyú” ábrázolások elsősorban a császári történész, Joseph Freiherr von Hormayr nevéhez köthető „összbirodalmi” ideológia s kevésbé valamiféle – az eddigi szakirodalom által inkább hangoztatott – törzsökös, etnokulturális szemlélet eleveenségét jelzik, mely irányultságot az uralkodóportrék sora is alátámasztja.¹²³ Ez a kezdeti dinasztikus, „államközösségi”¹²⁴, birodalompatrióta, historizáló irányultság ugyanakkor mindinkább elfordul „eredetközösségi”¹²⁵ irányokba az országgyűlések éveiben, majd a húszas évek végének nagy közéleti kiábrándulása után egyre apolitikusabbá válik, s egyfajta, a kozmopolitizmust a saját etnokulturális identitással egyeztetni törekvő *urbanizációs, modernizációs, civilizációs* jelleget ölt. Az *Aurora* „csinos könyvként” mindazonáltal vizualitásában (is) mindvégig tudatosan figyeli államigazgatási, illetve közhangulatot árasztó egyéb társadalmi „környezeteit”.

Szajbély Mihálynak az *Aurora* témáját érintő egyik legfontosabb gondolata, hogy vele, „a könyv és a sajtó határterületén”, elkülönül a tartalmát az „érdekes–unalmas” kódja mentén szelektáló, kifejezetten szórakoztató szerepkörű szépirodalmi almanach, a „hasznos–haszontalan” régebbi oppozíciójával szemben. Az a „szórakozás” azonban, amelyet az *Aurora* közleményei kínálnak, egyre kevésbé elégíti ki a szélesebb olvasóközönség igényeit.¹²⁶ Ezt majd azok a bizonyos divatlapok teszik meg, amelyek mintegy „elrobognak” a haldokló almanach mellett a harmincas évek végén. Az illető sajtótermék ugyanakkor a divatlapok előzményének tekinthető a *magazinosodás* kezdődő folyamatában, például a csomagolás (vö. dísztok), a termékmelléklet (vö. kották), illetve a rovatosodás (állandó részek), egyáltalán a markáns kép-szöveg interakció tekintetében.

A Kazinczy–Aurora-viszony

Kisfaludy Károly 1820 tavaszán írja meg alázatos nyitólevelét a mester Kazinczy Ferencnek.¹²⁷ A kommunikációs alapviszony és a társas hierarchia szentesítő megkoronázása, ahogy Kisfaludy az *Első Ulászló Magyar Király* vagy a *Várnai ütközet* című tragédiát felajánlja Kazinczynak. A Mester válaszára két hetet kell várni. Kazinczy „nagy fényű férfinak”, „tisztelt társnak, barátnak” szólítja a tanítványt, dicséri elküldött munkáit, s kifejezi örömét, hogy legalább az egyik Kisfaludynak „dicsekedhetik” barátságával.¹²⁸ Tudatja, hogy a tervezett dedikáció büszkévé teszi – „Hadd lássa a’ haza, hogy engem barátságodra méltóztattál” –, s az útrabocsátás atyai retorikájával szeretve-óvva köszön el tőle. Pár héttel később a kapcsolatfelvételt egyik leghűbb barátjának, Kis Jánosnak is megírja, kiemelve, hogy ezáltal legalább az egyik Kisfaludyt szövetségesének tudhatja.¹²⁹

Mintegy fél évvel később a régi ismerős, Igaz Sámuel jelentkezik, aki elmondja, már tavaly ki akart adni egy hiánypótló költői zsebkönyvet, de a hír, hogy Kisfaludy Sándor pénzjutalmával már segít egy ilyen kezdeményezést, megnyugtatta. Nemrég azonban „hiteles kútfőből” tudára jutott, hogy az illető pesti vállalkozás késik, „mellynél fogva még tán két esztendő mulva

¹²³ „[Kisfaludy] törekvése párhuzamba állítható azzal a javaslattal, melyet Thaisz András (1789–1840) – Joseph Hormayrnek az osztrák művészekhez szóló felhívására hivatkozva – 1821-ben a »Tudományos Gyűjteményben« ismertetett, s melyben a magyar művészeket arra biztatta, hogy alkotásaikon a nemzeti történelemből vett jeleneteket ábrázoljanak.” PAPP 2012, 144.

¹²⁴ S. VARGA 2005, 159–231.

¹²⁵ *Uo.*, 233–274.

¹²⁶ SZAJBÉLY 2007.

¹²⁷ *KazLev.* XVII, 112.

¹²⁸ *Uo.*, 116.

¹²⁹ *Uo.*, 136. (1820. ápr. 10.)

készülhetnek el Almanakjokkal”.¹³⁰ „Ez a’ hír – írja Igaz – tavalyi szándékomat annyira felébreszté, hogy azt minden időrövidség mellett is kivinni, állhatatosan meghatároztam.”¹³¹ Ezek után Kazinczy áldását kéri, és némi elkészült munkát „szép Literaturánk elővitelére, ’s Almanakom díszére”.¹³² Bő két hónap múltán, december 28-án Kisfaludy újabb, Kazinczynak szóló levélben írja le azt, amit Igaz is újságolt, hogy lesz pesti „Almanak”, mégpedig az ő szerkesztésében, s hogy az a „Külföldiekkel” valóban vetekedhessen, felkéri Kazinczyt, szerencsétlensége ezen igyekezetet munkáival.¹³³

Egy szűk hónap múlva Kazinczy megfogalmazza hírhedtté vált válaszát. Azzal kezdi, hogy fekvőbeteg, s csak „most” kapta kézhez Kisfaludy levelét, tehát reagál is azon nyomban. Örömet fejezi ki, hogy végre lesz magyar almanach, s hogy azt a Nemzet a „Gemellus Castoristól”, vagyis az eszményi Kisfaludy-testvérpártól nyeri.¹³⁴ Miután ilyenképpen megint felidézi a Himfy-távlatot, büszkének nevezi magát, hogy tőle várnak „segélést”, ám nem tud megfelelni a várakozásoknak: „Készen nálam semmi nincs.” Majd leírja, hogy novemberben mindent elküldött Igaz Sámuelnek az ő induló zsebkönyvébe, a Kisfaludytól említett határidő pedig egyébként is szűkössé vált a levél késedelmével. Azt tanácsolja, kérje el Igaztól azokat a darabokat, amit az „fel nem veve”.¹³⁵ Ő maga is küldené ezeket, ha tudná melyek azok, amiket Igaz már beválogatott. Ezután azt tanácsolja, hogy miután a zsebkönyv a hölgyolvasókra számít leginkább, „Szerelem’ Énekei” is legyenek benne, melyek terén „Poesisünk” amúgy is szegény. „Bár a’ Tekint. Úr nagyfényű testvére effélékkel gazdagítaná az Almanácho. Én egy illyet ide teszek, noha tartok tőle hogy Igaz Úr felvette.”¹³⁶ Ezek után jelzi, hogy a *Pannonia. Ein vaterländisches Erholungsblatt für Freunde des Schönen, Guten und Wahren* című folyóiratnál fekszik még egy szonettje, ha az tetszik Kisfaludynak, kérje el.

A levél Horváth János általi interpretációja igen markáns: „a széphalmi mester, csak »Tekintetes úrnak« szólítva a nemrég még »nagy fényű« férfiút; verssel nem szolgálhat az Aurora számára, mert ami volt, azt már elküldte Igaz Sámuelnek, talán kérje attól a feleslegest”.¹³⁷ Ennek nyomán legutóbb Boldog-Bernád István is amellel állt ki, hogy a levél konfliktusról tanúskodik. Szerinte Kazinczy egyrészt azt gondolhatta, hogy Kisfaludy értesült Igaz szándékáról, s csak ezért gyorsítja fel a pesti almanach munkálatait, keresztbe téve így egy jó kezdeményezésnek. Másrészt talán úgy vélte: megbízhatatlan figura, ha évek alatt sem tudta elindítani az almanachját. Harmadrészt: a támogatók között gyanúsán csenghetett neki Kisfaludy Sándor neve. Bár Kisfaludy Sándorra igen pozitív jelzőt használ a „hideg válaszlevél”, Kazinczy itt mégsem a dicséretét fejezi ki, hanem elég határozottan arra utal Károlynak, hogy forduljon a bátyjához, ha verseket akar. Kazinczy információi alapján Kisfaludy Sándor és pénze állhat az *Aurora* hátterében, amelyről Kisfaludy Károly a levélben egy szót sem ejtett. Feltételezhető, hogy az idősebb Kisfaludy testvér ízlésvilágát közvetíti majd a kiadvány.¹³⁸

Lehet, hogy úgy van, ahogy a Horváth-féle perspektíva sugallja, de lehet, hogy nem. Kazinczy számos más levelében is leírja ez idő tájt, hogy igen beteg, tehát van most nagyobb gondja is az irodalom jövőjének gondozásánál. A „Tekintetes Úr” formula a korszak egyik legbevettebb szociokulturális megszólításmódja, Kisfaludy is nevezi többször így Kazinczyt, még kultikus hangvételő nyitólevelében is. Kazinczy továbbá nem azt mondja, hogy Kisfaludy a „feleslegest” kérje Igaztól, hanem hogy kérjen el nyugodtan mindent, amit amaz már nem foglalt le publikálásra. A megadott határidő valóban szűkössé látszik egy beteg ember számára, hogy egy induló és felettébb igényesnek ígérkező sajtókiadványba írjon, főleg a lassú kényességéről híres Kazinczy

¹³⁰ *Uo.*, 265–266. (1820. okt. 20.)

¹³¹ *Uo.*

¹³² *Uo.*

¹³³ *Uo.*, 320–321.

¹³⁴ *Uo.*, 371. (1821. jan. 20.)

¹³⁵ *Uo.*

¹³⁶ *Uo.*

¹³⁷ HORVÁTH 2007, 717.

¹³⁸ BOLDOG-BERNÁD 2016b, 79–81.

számára. Hogy igencsak szerepelni akar, mutatja, hogy egy szonettet azért mégiscsak elküld, remélve, hogy Igaz azt nem válogatta be, egy másikért pedig a *Pannoniához* utalja Kisfaludyt. Az elküldött dal éppen olyan, mint amelyet Kisfaludy Sándortól, az „isteni testvérpár” idősebbik tagjától szeretne minél többet olvasni ebben a pesti almanachban, a műfaj pedig az, aminek a megújításán ő maga is fáradozik. A *Himfy* írójával amúgy is igencsak békülne már ekkoriban, nem véletlenül emlegetve őt szinte mindig testvéröccse kapcsán. Ráadásul Igaz Sámuel Kisfaludyt kedvezőtlenül szóba hozó levelei csak ezután indulnak meg Széphalomra. Utóbb ugyanakkor Boldog-Bernád doktori disszertációjában újabb nyomós, ám továbbra sem kétség nélküli érveket sorakoztatott fel saját igazának alátámasztására. Eszerint az adott levél az összes többi Kisfaludynak írt levélhez képest kivételesen visszafogott szövegezésű, egyedül ez magázódó stílusú. Továbbá, bár Kazinczy betegségével magyarázza a megkésett választ, az adott időszakban írt azért elég levelet – másoknak.¹³⁹ Előttünk áll tehát egy nem jelentéktelen forráskritikai bizonytalanság az Aurora–Kazinczy-viszonyt illetően.

Kisfaludy pár hónap múlva újra jelentkezik. Újra Kazinczy tanítványának nevezi magát, a hódoló metaforákkal pedig most sem takarékoskodik.¹⁴⁰ Ezt követően azonban így ír: „A Zsebkönyv Augustusra kijön – sajnálom hogy Igazzal ezen tárgyban megütköztem, mert nyilván látom, hogy egyikünknek veszteni kell – ismered Hazánkat: két zsebkönyvre nem nőtt fel. Ha ő engem tudósított volna, másképp léphetne fel ezen intézet, és a kettőt egybe olvasztva tökéletes munkát nyújthattunk volna a Hazának.”¹⁴¹ A mondat őszinte bánkódás éppúgy lehet, mint éles fenyegetés: vagy ő vagy én.

A válasz megint nem késik: a Mester „édes büszkeségének” nevezi tanítványát, költeményeit pedig a „vártnál csodálatosabbaknak” minősíti. Ugyanaz az ízlésközösség beszélget itt egymással, a levél nem tűnik ironikusnak: minden jel arra mutat, hogy Kazinczy tényleg ünnepli Kisfaludy Károly költészetét.¹⁴²

1821. december 28-án, egy bő hónappal az első megjelenés után Kisfaludy küldi Széphalomra az Aurorát. Megint nagyon illedelmes a stílus, a szerkesztő további munkákat kér Kazinczytól, s elnézést, amiért hiba csúszott a versébe: „Reményem az el nem [fog] ijeszteni további munkáktól, és ámbár Igaz Ur is folytatja Zsebkönyvét, ezen intézetet se fogod részvétel nélkül hagyni.”¹⁴³ Méltatlan nyomtatási makula csúszott a versbe, és Igaz zsebkönyve is a pályán van – de azért Kisfaludy remél. Vagy egészen, vagy kevésbé őszintén. Hogy az őszinteség egyáltalán nem evidens, Toldy-naplóbejegyzések is alátámasztják. Kisfaludyhoz 1822 júliusától kezd el Toldy járni, s mint lejegyzi, beszélgetéseik során Kazinczynak szinte semmilyen érdemét nem hajlandó elismerni az új vezér.¹⁴⁴

Az év decemberében Igaz hírül adja, hogy Kisfaludy még a múlt ősszel felajánlotta neki, folytassák együtt az almanachmissziót. Ő erre visszauzente, hogy bár mindkét zsebkönyvet folytonosnak szeretné látni, mivel gondokkal küzd, elfogadja a társulást. Miközben Kisfaludy további reakcióját várta, „harmadik kéztől” megkapta az *Aurora* nélküle megjelentetett ajándékpéldányát. „Ez szándéka változtatására (szeretném hogy másra ne) mutat”¹⁴⁵ – fogalmaz sejtelmesen Igaz, legvalószínűbben a szándékos félrevezetésre utalva. Bár úgy gondolja, saját zsebkönyvének jövőre is lesz közönsége, attól tart, valós a hír, hogy aki az ő kiadványában publikál, annak munkáit az „*Aurora*” (vagyis Kisfaludy Károly) nem fogja lehozni.

¹³⁹ Bővebben: BOLDOG-BERNÁD 2020, 142–143.

¹⁴⁰ Például „Te légy ezentul szent oltár, melyre leteszem áldozatimat [!]” *KazLev.* XVII, 444–445. (1821. máj. 13.)

¹⁴¹ Uo.

¹⁴² Uo., 455–456. (1821. máj. 29.)

¹⁴³ *KazLev.* XVII, 579–580.

¹⁴⁴ Schedel [Toldy] Ferenc, *Napkönyvem 1822-re*, OSZK Kt., Fol. Hung. 1615, II, 34, 36. Vö. DÁVIDHÁZI 2004, 232. Vö. még: BTL, 159.

¹⁴⁵ *KazLev.* XVII, 578–579.

Kazinczy minden illető levelében lelkesen dicséri az *Aurora* első számát 1822 elején,¹⁴⁶ magának Kisfaludynak is, azzal együtt, hogy megjegyzi: „óhajtom, hogy mind Auróra, mind a’ Zsebkönyv, de az más cím alatt, fenn maradjanak”.¹⁴⁷ A megbékélt Kisfaludy Sándornak pedig leírja a híres sorokat: „én úgy hiszem, hogy az a’ nagy dísz, mellyet lelkes öcséd Auróráján elöntve látunk, az én munkám”.¹⁴⁸

1822 júniusától megváltozik az *Aurora*-levelek hangvétele: Kazinczynak már mentegőznie kell Helmezy előtt, amiért a pestiek „hidegséggel” vádolják az *Aurora* iránt. Üzen a levélcímmel, hogy a pesti zsebkönyvet nála jobban senki sem szeretheti, de mivel az *Aurorához* képest sokkal kevesebb segítséget kap az ekkor már *Hébe* című bécsi almanach, annak sokkal nagyobb szüksége van az ő segítségére, ráadásul Igazhoz köti apja emléke is, akinek iskolatársa volt. A levél már szóba hozott, jelentőségteljes tételmondata ez: „Ohajtom hogy mind a’ kettő fenn maradjon, ’s egymással szeretve vetélkedjenek.”¹⁴⁹

Az 1822. decemberi, Kisfaludyhoz szóló levélben a megjelent s az auroristák által kedvezőtlenül fogadott *Magyar Kurir*-beli Kazinczy-recenzió a fő téma.¹⁵⁰ Kazinczy kifejti, hogy eredetileg ő a *Hébén* túl az *Aurorát* is dicsérte, nem volt vele kapcsolatosan szűkszavú, s nem rajta, s nem Igaz Sámuelen múlt, hogy megváltoztatott szöveg jelent meg. „Semmit nem óhajtok inkább mint azt, hogy a’ két Munka minél tovább fenn maradjon” – ismétli meg tételmondatát.¹⁵¹ Kisfaludy válaszelevele megértőnek tűnik: „Én soha nem akartam Igazzal vetélkedni, sem ügyekezését gátolni”¹⁵² – hangsúlyozza, miképpen azt is, hogy ő már akkor gyűjtötte az *Aurora* számára az anyagot, amikor még mit sem tudott Igaz terveiről. Leírja Kazinczynak az almanach pénzügyi történetét, hogy nyereségvággyal ne vádolhassa senki. Hogy a korrekt hangnem valóban az-e, hogy mi az intenció és az ítélet a diskurzus mögött, e ponton már kifürkészhetetlen. A versküldés ügye például így kerül elő: „Hogy Te Igaznak bővebben küldél dolgozásaidból, sajnáltam ugyan, de nem vádoltalak, mert valamint magam szabad lenni kívánok, úgy másban is tisztelem ezen tulajdont.”¹⁵³

1823-ban már olyan üzenetek mintázzák Kazinczy *Aurora*-leveleit, melyek szerint Kisfaludy önkényesen szerkeszt, olykor érthetetlen elvek mentén,¹⁵⁴ vagy hogy Vitkovics és Zádor György több versét nem válogatta be. Kazinczy távolodni látszik az egyébként sem harmonikus

¹⁴⁶ KazLev. XVIII, 36. (Pápay Sámuelnek, 1822. febr. 13.); *uo.*, 42 (Szentgyörgyi Józsefnek, 1822. márc. 2.); *uo.*, 48 (Bay Györgynek, 1822. márc. 13.); *uo.*, 64–65 (Rumy Károly Györgynek, 1822. ápr. 4.)

¹⁴⁷ *Uo.*, 37. (1822. febr. 16.)

¹⁴⁸ *Uo.*, 35. (1822. febr. 13.) A büszke gondolat megisméltése Rumy Károly Györgynek: „Meine beste Apologie ist Igaz’s Zsebkönyv und Auróra.” *Uo.*, 64. (1822. ápr. 4.)

¹⁴⁹ *Uo.*, 96. Októberben Horváth Endrének írja meg álláspontját a két zsebkönyv „versengésének” már szóba hozott fontosságáról (*uo.*, 181), majd novemberben Guzmics Izidornak bizonygatja, hogy mennyire örül egyebek mellett (*Hébe, Tudományos Gyűjtemény*, „Marczibányi jutalom”) az *Aurora* sikerének is. (*Uo.*, 190) Az ösztönző vetélkedés elgondolása Igaz Sámuelnél is érvelési tényező; a *Hébe* I. kötetének második kiadásáról a *Magyar Kurir* 1821. évf. (aug. 7-i) 11. számában a következő részletű tudósítást közli: „Nem helyén kívül esik itt kitérni azon öröme, melyet Aurórának már csak Jelentése is minden igazán buzgó hazafiban szerezhethet. Ott láthatni szép Literatúránkat, hogy több Zsebkönyvek is ne csalt kedvellőket, de vevőket is találjanak, nekem ugyan legfőbb óhajtásom. Így egyik a’ másikával vetélkedvén, mindenik tökéletesedik; ’s ezek lesznek a’ leghathatósabb eszközök, honi Nagyjainkkal ’s Szépjeinkkel nemzeti szép nyelvünket ’s a’ magyar elmeszüleményeknek olvasásokat megkedveltetni, ’s így benne a’ nemzeti érzést és ízlést emelni és pallérozni; ezek lesznek a’ még gyenge plántáknak: muzsikának, rajzolásnak, ’s metszésnek hatalmas tenyésztetőjök; ezeknek tiszta, hibátlan ’s minden lehető typographiai szépséggel való kiállítások tehet majd valamely jó ízlésű Hazafit magyar Bodonivá, kitől még, oh, be meszsze vagyunk! Bécs, Aug. 7d. 1811. Igaz Sámuel.”

¹⁵⁰ *Magyar Kurir*, 1823. január 10., I. 3. sz., 23–24.

¹⁵¹ KazLev. XVIII, 224–226. (1822. dec. 31.)

¹⁵² *Uo.*, 232.

¹⁵³ *Uo.*, 232–233.

¹⁵⁴ Vö. még 1822-ből: „Bár Kisfaludy Károlynak is többet küldöttél volna Aurórájába. A’ miket tegnap láttam nála nem akarja felvenni. Azt hiszi hogy mintha mi Protestansok, jobb darabjainkat inkább Igaznak szánnók. Szerencsétlen vallásbeli különözés a’ mi most megint csipdelődik. Ohajtanám csak azért is hogy küldöttél volna, ne hogy ámbár ok nélkül, gyanúba légy véve.” *Uo.*, 117 (Döbrentei, 1822. aug. 3.)

közösségtől.¹⁵⁵ 1825. november 7-én a pesti Zádor már efféléket üzenget: „Kisfaludy Károl sajnálja ugyan, hogy a’ Tekintetes Urtól nem segéltetik [...] mind e’ mellett a’ Tekintetes Urat tiszteli és szereti”,¹⁵⁶ Kazinczy pedig leírja a szintén emlékezetes, sokat idézett sorokat: „Előttem Aurora is. Nem szeretem azt a’ neki-dühült nemzetiséget, ’s szeretném ha a’ rein menschlich is szóllana ez mellett. [...] Addig éneklik [az] Arpádiászokat, hogy végre belé csömörlünk. Aurora ez idén is tele van effélékkel.”¹⁵⁷

1826 februárjában Kazinczy aztán melegen gratulál Bajzának az *Aurorában* megjelent *Bordalához*, dicséri Kisfaludy költeményét, illetve Kovacsóczy és Kis János két-két művét is a friss *Hébéből*.¹⁵⁸ Bajza nem siet a válasszal, más költeményeket emel ki az *Aurorából* (mindenekelőtt Vörösmarty *Cserhalom* című eposzát), a *Hébe* kapcsán pedig nincsen sok elismerő szava.¹⁵⁹ Nem sokkal később Kazinczy aztán már a *Cserhalom*ot emeli ki dicsérőleg Kisfaludyhoz írott levelében.¹⁶⁰

Ez év nyarán Igaz Sámuel meghal. Kazinczyt jól rekonstruálhatóan megrázza az esemény. Mint sokatmondóan írja: „hű segédemet vesztettem-el, és olyat, a’ ki által némelly kíványmaim tellyesedést értek”.¹⁶¹ Egy kiadvánnyal, emlékállítással gyanánt is, folytatni kívánja Igaz örökségét, de ekkor már nem számít a költői zsebkönyvek szabad vetélkedése: „Én folytatni fogom dolgait, de más formában, más név alatt, és úgy, hogy igyekezetem a’ Kisfaludyéval össze ne ütközzék. Adják Isteneink, hogy Kisfaludy sok esztendőig vihesse Auroráját. Jelentsd ezt neki a’ legszívesebb idvezlet mellett, ’s köszönts barátidat, kik barátim lesznek nekem is.”¹⁶² Az üzenet fontos, nem véletlenül maga az *Aurora* legbensőbb köreiből tartozó Toldy a kiszemelt hírvívő.

Nem egészen két hónap elteltével Kazinczy újra Toldyhoz fordul, s érdeklődik, mit szólnak az *Auroráról* írt újabb recenziójához?¹⁶³ Reméli, Vörösmarty megérti, hogy a *Cserhalom* nem „hidegségből” van elmellőzve, hiszen neki egyszerűen a Ráday-nem versezetéről kellett értekeznie.¹⁶⁴ Kisfaludy ekkor már így ír egyik levelében: „Kazinczyval, látom, össze kell kapnom; a Felső-magyarországi Minervában ismét Kovacsóczyval hasonlítgat; munkáimra nézve nem bánom, akármit mond, de oly hitvány emberrel egy kategóriába ne tegyen.”¹⁶⁵ Toldy pedig így kommentálja az ügyet Bajzának: „Auróra recenziója a Minervába nálam van, Gyalázatos. Kazinczy már egészen elvesztette szeretetemet. Ő meg fogja még érezni ostoromat.”¹⁶⁶

Ekkoriban már egyértelműbben áttételesek a beszédpozíciók. 1827 májusában a Mester újra hangoztatja, ő szereti az *Aurorát* és „lelkes” kiadóját, ám nem szereti, hogy csak „Auróránk” van.¹⁶⁷ Októberben Toldy aggodalmára, hogy neheztel rá, mivel műveit az *Aurorához* juttatta, azzal válaszol, hogy dehogy neheztel, ő „örök életet” kíván az *Aurorának*, Kisfaludynak pedig „örök dicsőséget” és minden jót.¹⁶⁸ 1828 januárjában fennhangon morfondírozik Toldynak, hogy nem

¹⁵⁵ Vö. „[S]zeretném ha a’ Pestiek Hébet ne tekintenék hidegen, midőn Aurorát olly melegen tekintetik. Félttem Hébet, hogy elakad, ’s ugyan-azért adok inkább oda mint Aurórába, ugymint a’ melly segédemre kevesbbé szorult.” *Uo.*, 479 (Kis Jánosnak, 1823. dec. 29.); „Feletébb sajnálom, hogy a’ jelen évi Aurora a’ Tekintetes Ur gyönyörű darabjaival nem dicsekedhetik [...] Hébe szerencsése, hogy a’ Tekintetes Úr pártfogását amattól egészen magára vonhatja, valóban irigyletre méltó.” *KazLev.* XIX, 19 (Zádor György, 1824. jan. 26.). Vö. még: *KazLev.* XVIII, 355–356, 397.

¹⁵⁶ *KazLev.* XIX, 455.

¹⁵⁷ *Uo.*, 485–486 (Zádor Györgynek, 1825. dec. 16.). Fenyő úgy látja, Kazinczy azért marad ki az *Aurorából* már a második kötetből kezdődően – s csatlakozik „teljesen” a *Hébéhez* –, mert annak nemzeti törekvéseivel már akkoriban sem ért egyet. FENYŐ 1955, 48.

¹⁵⁸ *KazLev.* XIX, 522–523.

¹⁵⁹ *KazLev.* XX, 5–6.

¹⁶⁰ *Uo.*, 25–26.

¹⁶¹ *Uo.*, 63–64 (Kiss Sámuelnek, 1826. júl. 22.).

¹⁶² *Uo.*, 46 (1826. jún. 27.). A kezdeményezés végül, támogatók híján, nem realizálódik.

¹⁶³ *Felső Magyar Országai Minerva*, 1826, 5. sz. [Május], 696–704.

¹⁶⁴ *KazLev.* XX, 80.

¹⁶⁵ *KKMM* 6., 417. Bajza így ír Kovacsóczyval kapcsolatban Kazinczyról: „Az öreg úr egy idő óta gyakran szokott botlani de azért ne vélje hogy ott a hol ő talám akarva is botlik mi utána botlani fogjunk.” *BTL*, 271. (1825. dec. 15.)

¹⁶⁶ *BTL*, 337. (1826. aug. 10.)

¹⁶⁷ *KazLev.* XX, 266. (Kiss Sámuelnek, 1827. máj. 11.)

¹⁶⁸ *Uo.*, 370. (1827. okt. 5.)

tudja, írjon-e az 1827-es lapszámról, mert fél, hogy Toldyék megint elégedetlenek lesznek vele, pedig ő az *Aurorának* „örök állandóságot” óhajt.¹⁶⁹ Később, ez év őszén küld egy epigrammát az almanachba Toldy által, „talán még nem későn”¹⁷⁰ – de Toldy nemsokára visszaír neki, hogy bizony elkésett.¹⁷¹ Hogy Kazinczy-szövegek miért hullanak ki egy-egy lapszámból, nagy kérdés lehet adott esetben, mondhatni gyanús, habár a küldemény a mindenkori lapszámlezáráshoz képest tényleg elég későn érkezik. Mindenesetre az 1828-as évre szóló előzetes *Aurorában* több Kazinczy-költemény is megjelenik, 1829-ből pedig a Mester egy olyan okfejtését olvashatjuk, melyben, bár egy kis oldalvágással, egyértelműen az *Aurorának* nyújtja a pálmát az egykori *Hébével* szemben, ráadásul a levelet még csak nem is közvetlenül Kisfaludynak vagy Toldynak írja.¹⁷² Utolsó fennmaradt kapcsolódó levelében 1830. december 3-án tudatja Toldyval, hogy nagyon örvend, mert az *Aurorát* Bajza viszi tovább,¹⁷³ majd az új szerkesztő meglehetősen távolságtartó Kazinczynak írt tiszteletköre zárja az illető szövegcsoporthoz. Bajza már nem kér írásokat az almanachba Kazinczytól.¹⁷⁴

Toldy Kisfaludy Károly halálhírének megüzenésekor tudtára adja Kazinczynak, hogy a pestiek egyetlen vigasza e nehéz időkben, hogy a széphalmi „Tek. Úr” azért él még.¹⁷⁵ Ugyanakkor zsoltáros nyelvezettel siratja a Krisztussá növesztett elhunytat, „vezérünknek”, „tanítónknak” titulálva, az elmúlt tizenkét évet a literatúrában pedig (valószínűleg Kisfaludy 1818-as Pestre költözésétől számítva) Kisfaludy-korszaknak aposztrofálja – éppen Kazinczyhoz beszélve.¹⁷⁶ A széphalmi öreg pedig mintha az *Aurora*-vezér halálában is az egyre inkább vesztes saját pozíció helyreállításának lehetőségét látná a személyes, követésre felszólító teátrális példaadáson keresztül: „Nemzetséged és Nemzetünk örök fényöket vesztek el testvéredben, Károlyban, ’s öröm látni, hogy az ő kidöltét minden jók kesergik. Én utána feltettem a’ gyászfátyolt, ’s bár az példa légyen Pesti barátimnak is, kiknek hogy azt tevém, megírtam.”¹⁷⁷

Műfaji tendenciák az *Aurorában*

A átfogóbb irodalomtörténeti modellek hagyománya

Toldy Ferenc az *Aurorához* mindkét szerkesztője, Kisfaludy és Bajza révén is szorosan kötődik.¹⁷⁸ Az övé az első kísérlet az „irodalomfejlődés” rendszerszerű koncipiálására, illetve műfaj történeti alapú szegmentálására.

¹⁶⁹ *Uo.*, 451.

¹⁷⁰ *Uo.*, 544.

¹⁷¹ *Uo.*, 550.

¹⁷² „[N]ekünk csak az szokott kedves lenni, a’ mi új bár nem jó ’s a’ jó nem kell ha nem új. Ezt látánk Igaz Sámuelnek Zsebkönyvében, mellyet midőn megjelent, három hét alatt újra kelle nyomtatni, mert minden példányai el valának kapva: Aurórákat pedig csak lelkes kiadójának áldozatai ’s nyelvünk némelly pártfogójának buzgóságok tartja fenn.” *KazLev.* XXI, 52. (Guzmics Izidornak, 1829. ápr. 27.)

¹⁷³ *Uo.*, 418.

¹⁷⁴ *Uo.*, 438. (1830. dec. 30.)

¹⁷⁵ Évekkel későbbi emlékezésében már máshogy fogalmaz a tekintetben, hogy kiben is látták a gyász perceiben a vigasztalást, s Kazinczy ekkor már nincs a képben: „A mi keblünket elfogta, határos volt a kétségbeeséssel! Ki lép ürült nyomába? [...] Hetek múlva tért csak vissza eszméletünk, csak akkor találtuk meg kérdésünkre a feleletet, hogy: Mi.” *TOLDY* 1875, 228.

¹⁷⁶ Vö. „Árvaságra jutottunk! pásztor nélkül való nyáj lettünk! Oda van tanítónk, vezérünk, s a legjobb, leghívebb barát! És a literatúra! Az ő hatásainak a múlt tizenkét év előszava volt csak: most kezdődött volna maga a nagy könyv.” *KazLev.* XXI, 410–411. (1830. nov. 26.)

¹⁷⁷ *Uo.*, 413. (Kisfaludy Sándornak, 1830. nov. 30.) Vö. még: „Felkötém a’ fátyolt a’ mi kedves Kisfaludy Károlyunk után, mihelyt levedből megértettem halálát. Oh barátom, mit vesztenék!” *Uo.*, 416. (Toldynak, 1830. nov. 30.); „Kisfaludy Károly után én feltettem a’ gyászfátyolt ’s hordani fogom sok ideig. Vesztesége kipótolhatatlan.” *Uo.*, 419. (Szalay Lászlónak, 1830. dec. 3.)

¹⁷⁸ Vö. *IMRE* 2014, 106–114.

Az *Aurora* históriájának taglalását Kazinczy munkásságának ismertetése előzi meg tankönyvében, egyszerre tartva tőle távolságot, s egyszerre méltányolva benne egy megelőző, előkészítő korszakalakzat betetőzőjét és egyben reprezentánsát.¹⁷⁹ A rapszódia, a „hymnuszi lendület”, a „díthyrambi tűz és erő” meghonosítása nála mind a széphalmi mester érdeme, Toldy bizonyító példái pedig éppenséggel Kazinczy aurorás költeményei lesznek.¹⁸⁰ Mindazt, amit ő jelent, ugyanakkor meghaladandó minőségnek tekinti ez az irodalomtörténet. A „classicisták” és „érzemenyesekek” kifejezőmódja ugyanis minden erénye ellenére „idegenszerű”, amin azért túl kell lenni; az „Auróra-kör” ezt „irtja ki” a magyar költészetből. (23)

Az Aurora-korszak, az „újiskola” kibontakozásának kezdetén – jórészt Kazinczynak köszönhetően – a költői nyelv már elvált a próza nyelvétől, de az igazi úgynevezett „tárgyi költészetet” (epika, dráma) hiányolja még Toldy. Az „élet nyelve” pedig a hangsúlyozottan „alanyi költészetben” (líra) még nem része költészetünknek, vagyis a szerző épp a „realitást”, a valóságvonatkozást, az ekképpen hitelesített érzelmeket hiányolja a megszólalásmódok kliséi helyett (mindezt nem mellékesen Kisfaludy Károly fogja majd nála megvalósítani). (29) Az *Aurora*, de még inkább vezére, Kisfaludy Károly itt integráló, csoportképző teljesítményével műfajkatalizáló erő: a novellát meghonosítja, megreformálja a drámaírást: „az új iskola az ő vezérletével győz az Aurórában”. (32, 39) Az Aurora műfaji vívmányai hosszan sorjáznak Toldynál: románc, ballada, költői beszély, „kisebb epos”, elbeszélés, novella, „költői regény”.¹⁸¹ A legfontosabb változás, hogy az *Aurora* (mint egyfajta műfajtani intézmény) „levetette a költészet idegenszerűségeit és felvette új elemül a népiest”. (39)

Bár, mint Imre László írja, a regény történetének rendszerszerű kiépítésétől Toldy elegánsan eltekint, azért fontosnak tartja rögzíteni, hogy a „classicismus”, mely a megelőző érában Kazinczynál, Berzsenyinnél, Kölcsey-nél és Bajzánál éri el betetőződését, Kisfaludy Károlynál és Vörösmartynál a „regényessell” szövetkezik. (147) Ez mintegy a „romanticizmus” egyik kulcsa is egyben. 1830 óta a drámai és elbeszélő költészetben már ez a saját „romanticizmus” uralkodik, a „lyrában” mindamelllett a „classicisták epigónjainak” hosszú sora tartja még magát.¹⁸² A líra csúcseit kezdeményező szerepével Kisfaludy Károly, a nagy barát és bajtárs Bajza József, illetve nem utolsó sorban Vörösmartyt jelenti, utóbbi főként „hazafiúi” költeményeivel. (149)

Ahol bővebben van mit méltányolni, magasztalón felmutatni Toldynak a lírai műnem fejleményein túl, az a dráma és az eposz világa. A dráma egyértelműen Kisfaludy Károlyt jelenti számára (32, 34); az illető tankönyvfejezet címe már önmagában is beszédes: „Drámai költészet. Kisfaludy Károly annak megalapítója”. (32) Az „óclassicai szellem” és a „nemzeti tartalom” kölcsönhatása, „összeforradása” Horvát Endre epikus szövegműveiben jelentkezik először Toldy narratívájában, kialakítva az új „eposi dictiót”. (26) Vörösmartynál – aki Horvátot is túlszárnyalva ennek a kategóriának is nyertese: „tetőzője” lesz (45)¹⁸³ – mindez a „classicai-regényessell” párosul a *Délsziget*, *A Rom*, vagy a *Tündérvölgy* című munkákban. Fura valószínűtlenségeivel és a korszakban merőben szokatlan fantáziavezérelt felhajtóerejével azonban ekkor már nem ez az irány Toldy favoritja (47), sokkal inkább a Czuczor Gergellyel együtt gyakorolt „classicai-nemzeti” alternatíva, a „nemzeti történelem szeretetével, s az ősi dicsőségtől lelkesedve” (43).¹⁸⁴

¹⁷⁹ *Uo.*, 109. A széphalmi mesterben „műfaji szintetizálót” ünnepel. (*Uo.*, 112).

¹⁸⁰ TOLDY 1873, 16. (Az illető mű hivatkozásai a továbbiakban a vonatkozó idézetek után, zárójelben.)

¹⁸¹ Vö. „Az új iskola valóban korszaknyitó eredményeit is az új műfajok együttes, rendszert alkotó fellépésének tulajdonítja fejtegeti.” IMRE 2014, 113.

¹⁸² A „szelíd érzékenység”, a „formaszigor” több még náluk az „erőnél és eredetiségnél”. (147)

¹⁸³ Imre László is kiemeli, hogy a verses epikában Toldy igazán Vörösmartyt méltányolja. Vö. IMRE 2014, 110. Vö. még: „[Toldy] Kisfaludy Károlyt mint nemzeti drámaírókat ünnepli [...] Vörösmartyt pedig mint a nemzeti eposz megalkotóját.” FENYŐ 1981, 163.

¹⁸⁴ IMRE 2014, 111. Ami Toldy műfajelméleti szempontból is diskurzusalapító erejű értekezését illetően még mindenképp megjegyzendő, hogy a magyar irodalmi alakulástörténet rendhagyó elemei nála éppúgy a rendszer életképességéhez járulnak hozzá, mint a szabályszerűek. Ezeknek a „mutációknak” a sajátos esetét fedezi fel a több

Fenyő István 1955-ben megjelent monográfiája a legátfogóbb számvetés az *Aurora* műfaji mintázatainak tárgyában mind a mai napig. Alaphipotézise, hogy a külföldi hatás az *Aurora*-ban nem jelentékeny, mert bár az új, „romantikus szellemet” a szerkesztő Kisfaludy Bécsből veszi át, ez döntően „műfaji-formai” jellegű, „tartalmában” azonban mindvégig speciálisan saját (Fenyővel: „nemzeti”).¹⁸⁵ Ugyanakkor azt is megállapítja, hogy az első kötetek klasszicizáló és „szentimentális” dominanciával bírnak (27), bennük még a „maradi” Kazinczy ízlése dominál.

Fenyő rekonstrukciójában az *Aurora* minden új fejleménye, változása a kazinczyánus hagyományok és műfaji-irodalmi perspektívák ellenében határozódik meg (34), csakúgy, mint ahogy Toldynál láttuk. A zsebkönyv tehát magától Kazinczytól távolodik el autonóm kiteljesedésében. Mint mondja, kezdettől fogva a „patrióta” művek adják meg az évkönyv sajátos, újszerű, romantikus jellegét; előbb a „régí típusú nemesi patriotizmus”, vagy ha úgy tetszik, a rendi logika, majd egyre inkább egyfajta „demokratizálódó”, polgári-liberális „radikalizálódás” formájában. (28) A „nemzeti epikum” meghonosítása Fenyő szemében a legfontosabb kezdeményezés az *Aurora* új, immár romantikus irányának kibontakoztatása felé. (30–31)

A másik epikai újdonság az úgynevezett „társadalmi novella” Kisfaludy-féle meghonosítása, egyfajta, a nemesi rendet bíráló „kritikai realizmus”, melynek egyik legszebb megvalósulása az 1823-as *Tollagi Jónás viszontagságai* (33, 42), az 1824-es *Sulyosdi Simon* pedig már egyenesen satirikus társadalomkritika. (52) 1824-ben feltűnik a romantikus epika első igazi nemzeti terméke, Czuczor Gergely *Augsburgi ütközet* című eposza is (49), Kisfaludy pedig tovább egyengeti a nemzeti epikum útját *Tibamér* című 1825-ös történelmi témájú kisregényével, mely még akkor is fontos fejlemény Fenyőnél, ha lényegében egyfajta „zsákutcát” jelent túlzó „lovagi vadromantikájával”. (40, 50) Kiss Károly 1826-os *A kenyeres vitéz* című novellájával megindul az epikai „népiesség” is (55), mely vonulat, vagyis a népies széppróza csúcását Vörösmarty *Kecskebőr* című alkotása (1834) jelenti.

Az 1826-os évfolyammal „átüt” a nemzeti epikai irányultság, Vörösmarty e számban több művével már középpontba kerül, többek között olyanokkal, mint az *Árpád emeltetése* vagy a *Cserhalom*. (50) A periodika fokozódó közéleti jellege – ami Fenyőnél egyben egyik legnagyobb teljesítménye – az országgyűlések társadalmi hullámveréseivel szinkronban csak még inkább alátámasztja a tendenciák alakulását, sőt, a műfajok transzformációjának itt e mögöttes politikai háttér az egyik fő mozgatórugója. Ennek a beállítottságnak a nyomán lehet Fenyő meggyőződése például, hogy az új, „liberális eszmeiség” indítja el a zsebkönyvben és a magyar irodalomban a szépprózai műfajok fejlődését (51), vagy hogy az 1825-ös és 1826-os elbeszélések az országgyűlés előtti várakozás lecsengése miatt kevésbé kritikai töltetűek már. (52)¹⁸⁶ Évről évre soványabb, gyengébb a prózai termés Fenyő szerint, a Kisfaludy-epigonok túlsúlyba kerülnek, nincs „kritikai realizmus”, helyette „anekdotázó nemesi elbeszélői stílus” válik uralkodóvá. A *Tündérvölgy* és a *Délsziget* kiseposzainak valószínűtlenül mesés világa is a közéleti kiábrándultság bizonyossága itt, ám Vörösmarty – nagyságára jellemző módon – azért hamar visszatalál a „való világba”, sőt *A két szomszédvár* című 1832-es műve egyenesen a feudalizmus iránti megvetését, a nemesi mentalitásból való kijózanodását tükrözi. (87) Vörösmarty ekkorra már nem mellékesen az *Aurora* igazi híressége lesz.¹⁸⁷

Az „ősi dicsőséget feltáró nemzeti eposz” a Bajza-érában már elveszti olvasótáborát (86), átalakul, mely átalakulást Vörösmarty kezelni tudja (Czuczor pedig például jellemzően nem). Bajza maga is próbálkozik prózai műfajokkal, *Ottília* című 1833-as „szentimentális” novellájában kármáni, wertheri reminiscenciákkal dolgozik, szövegbe épített irodalomtörténeti, politikai reflexiói

más szempontból is kulcspozícióba kerülő Kisfaludy Károlyban, aki azáltal hoz tehát újat, hogy eltér irodalmi előzményeinek normáitól, tipikusságaitól.

¹⁸⁵ FENYŐ 1955, 25. (Az illető szöveg oldalszámait a továbbiakban az idézetek, hivatkozások után, zárójelben.)

¹⁸⁶ Kisfaludy satirikus novellisztikája például az országgyűlésbe vetett hitek e tovatűnése után nem is folytatódik tovább. (78)

¹⁸⁷ 1832-ben egyszerre tizenöt műve jelenik meg, mely az adott szám mintegy negyedét jelenti. Almanachbéli kiemelt reprezentációja sokat köszönhet Fenyő szerint a szerkesztőváltásnak, Bajza személyének, aki kevésbé féltékeny, mint Kisfaludy volt. (86)

ugyanakkor poétikai allúzióinál értékesebbek – értékel Fenyő. (95) A nemesi „osztálybírálat”, az „antifeudalista” él azért tehát mégiscsak markánsan visszaköszön az *Aurora*ban Kisfaludy után is, mely téren Fenyő Kovács Pál (*Mennyi ház annyi szokás*, 1835) és Csató Pál (*Egy nap Szőlőcson*, 1834) munkáit emeli ki (96), Kovács Pál *Húsbagyó kedd* (1836) és *A' polgárleány* című levélregényében (1836) pedig az éles gúnyt, a szatirikus élt is jól kitapinthatónak látja megint. (115) Vajda Péter utolsó lapszámokban megjelenő novelláinak keleti motivika mögé bújtatott ideológiai üzenete a legradikálisabb, leginkább „demokratizáló” jelenségkör Fenyő véleménye szerint. (98)

Az *Aurora* végnapjaiban már kiforrott irányzatnak tartható a népiesség, Gaal József *Pusztai kalandja* (1836) ráadásul már szintén „egyenlősítő tendenciákat” mutat a maga betyárképével. (111) Az utolsó évek prózapoétikai összhatását a polgárosodó („liberális”) fejlődés apoteózisának írásai színezik még.¹⁸⁸ A zsebkönyv epikai felhajtóerejét akképpen összegezi a munka, hogy a végső prózai termés már a nagyobb epikai formák (vagyis a regény) felé mutat, s hogy mindezek nyomán a magyar prózafejlődés alapjait rakja le az almanach. (116)

A lírai fejlemények vonulatának ismertetéseiben szintén Kisfaludy Károlyé lesz a főszerep, amennyiben költői működésével ő tartható a romantikus műfajok meghonosítójának a zsebkönyvben. (31) Az új típusú képalkotás¹⁸⁹ tehát már a kezdet kezdetén megfigyelhető nála, először még feltűnően keveredve a „neológia” szókinccsel. (32) A fiatal kezdőkre az első években egyfajta érzékeny klasszicizmus jellemző; Fenyő külön hangsúlyozza, hogy közülük jó néhányan az ízlésváltás „harcosai”, a romantika „propagandistái” lesznek. (38) Jól illeszkedik a folyamathoz annak felmutatása, hogy Kölcsey maga is „semmitmondó”, sablonos költeményekkel kezd (34), mielőtt a harmincas évek fordulójára elér társadalmi-közéleti veretű költészetének beteljesüléséig (*Hymnus*, 1829; *A' tyrann*, 1830; *Rákos*, 1831). (70) Bajza szintén hasonló, súlytalan pozícióból, német minták érzelgős közhelyeiből indul, de a bordalt már politikai tartalommal „telíti” (*Borének*, 1826), költészete pedig másrésztől a népies líra felé mozdul el. (37, 54) Bajza költői hangját mindazonáltal az *Aurora*ban leginkább az almanachlíra német mintájú hagyománya jellemzi, az a fajta kötött tematikájú „szobalíra”, mely a „nyugati polgárság kedvenc csemegéje” – fogalmaz Fenyő. (92)¹⁹⁰ Bajza mindvégig kitapintható kettős hangja – formai népiesség és szentimentális-érezgős líra – ugyanakkor az általa szerkesztett *Aurora* kettős hangja is, a harmincas évek egész magyar költői termésének irányait mutatva – mondja Fenyő. (91)

Az almanach első lírai csúcsteljesítményét már 1825-ben eléri Kisfaludy *Mohács* című költeményével, mely annak a folyton táguló és az *Aurora* alapjellemezőjévé váló, egyre „demokratikusabb” jellegű nemzetfogalom-módosulásnak az első állomása is egyben, amely a nemesi rendi logikától elmozdulva „össztársadalmi” relevanciákat keres.¹⁹¹ A nemzeti jelleg, csakúgy – sőt még erőteljesebben –, mint az epikában, a népiesség kiteljesedésének irányába tart az *Aurora*-lírában is. Vitkovics nyomán indul a „népdalozás” a zsebkönyvben (*Bácskai népdal*, 1827), 1829-ben pedig már huszonnégy közölt népdallal „dönt” a szerkesztő a népiesség irányzata mellett (75), mely Fenyő értelmezésében „alulról jövő támasz” a polgárosodásért, függetlenülésért. (77) Ez a fajta népiesség azonban nem Kölcsey „nemzeti népiessége” (76), hanem „nemesi népiesség”, amelyet Kisfaludy után Czuczor folytat majd igazán, s csupán az egy Vörösmarty haladja meg dalaival, balladáival. (76)

A drámai műnem szintén Kisfaludy nevét hozza először játékba.¹⁹² A több tekintetben műfajképző jelentőségű vígjátékok sora (történelmi és népies alakváltozatokban is) 1826-ban indul

¹⁸⁸ Különösen Toldy Ferenc két írását emeli ki Fenyő: Pest-Budáról szóló hármass elbeszélését (97), illetve az *Időszakok és korszakok* című esszé szerű művét. (114)

¹⁸⁹ A zúgó fergeteggel szembezálló, az elérhetetlen túlsó part felé törekvő tengeri hajós képe például az ő hatására kezd (romantikus) lírai konvencióvá alakulni az *Aurora*ban. (51)

¹⁹⁰ *A vándor* című 1832-es elbeszélését mindezzel összehangzóan a magyar „szentimentális novella” mintapéldájaként emlegeti prózatörténeti monográfiájában Szinyei Ferenc. Vö. SZINYEI 1925, 106.

¹⁹¹ Ennek következő kitüntetett bizonyossága Kölcsey már említett nagy versei mellett Vörösmarty *Szózata* (1837). Az antik gyökerű heroida mindezekkel párhuzamosan válik a magyar hősök műfajává, főként Horvát Endrénél. (50)

¹⁹² „A vígjátékot, akárcsak a novellát, Kisfaludy kezdeményezi a magyar irodalomban” – mondja Fenyő. (68)

a *Mátyás deák* című Kisfaludy-drámával (53), kiteljesedését pedig Vörösmartynál éri el az 1835-ös *Fátyol titka*iban. (85) Az Aurora-dráma másként reagál a már emlegetett közéleti kihívásokra, mint az epika: a „romantikus múltbafordulás” a színműíró Kisfaludynál az országgyűlési csalódások után megszűnik, helyette megerősödik a kritikai él, a „liberális bíráló tendencia”, nem az előtte rá olyannyira jellemző novellákban tehát, sokkal inkább a vígjátékokban. (67) A feudális családi és közéleti intézmények és szokások, a maradi öregek és nemzetietlen arisztokraták egyaránt felvonulnak e drámákban, ideológiai kontrasztot képezve a merőben máshogy látó fiatalok „polgári” érzelmeivel. Mindezen túl válik jellemző díszletté a „kapitalizálódó” városi tér. (68) Kisfaludy nem egyszer több ilyen művet is megjelentet egyazon évfolyamon belül.¹⁹³ Fenyő monográfiája e műnemben ismerteti a legkevesebb más szerzőségű szövegművet, bár valóban e téren van a legkevesebb alternatív szerzője az *Aurorának*.

Munkájának végén a szerző mérleget von: míg a „Kazinczy-iskola” vezető műfajai az epigrammák, episztolák, gondolati költemények, alkalmi versek, addig az *Aurora* ezeket vagy átértelmezi, vagy elhagyja. Kezdetben nagy műfaji ingadozás jellemzi a zsebkönyvet – ezt Fenyő kritikaként fogalmazza meg –, ám a „nemzeti ellenállás” hatására fejlődésnek indulnak egyéb műfajok. Az eposz, az óda már nem a klasszicista tradíció, hanem a nemzeti hősök miatt válik fontossá, a dal, az elégia, az epigramma szintén megújul. 1822-ben a paletta még igen heterogén, a harmincas években azonban már megszilárdult, kiforrott műfaji skálája van a zsebkönyvnek. A későbbiekben még szóba kerülő úgynevezett „Aurora-népiesség” maga is új műfajokat fejleszt ki, jelentékenyen átalakul a dráma is. (123)¹⁹⁴ Különösen érzékletes, amikor Fenyő pontos számadatokkal érvel a műfajváltozások, műfaj-konfigurációk témát illető korszakváltó jelentősége mellett.¹⁹⁵

Fenyő István „országgyűlési” logikára felépített Aurora-víziójában minden műfaj történeti fejlemény az egyre radikálisabb romantika kiteljesedése felé hat a megelőző kazinczyanus hagyományok teljes meghaladásával. Az *Aurora* szabályos lökésekben jelentkező műfajváltozásait hasonlóképp látja műfaj történeti érdekeltségű értekezésében Horváth Károly is. Ő is elmarasztalólag emeli ki az első évfolyamok műfaji eklektikusságát, szemében még az 1825-ös kötetek sem teljesen „egyértelműek”.¹⁹⁶ Kezdetben mindent átjár a klasszicizmus,¹⁹⁷ az 1823 és 1825 közötti időszak ugyanakkor a romantikus tendenciák megerősödésének és uralomra jutásának az időszaka is egyben. Bár a fiatal Bajza és Toldy költészete ekkor még a „klasszikus-szентimentális” ízléstartományon belül marad, Kölcsey már írja nagyszabású lírai műveit hazafias-politikai, gondolati-filozófiai és népdalszerű témában egyaránt.¹⁹⁸ Az 1825-ös, a „rapszodikus magyar romantikus elégiát” megteremtő *Mohács* című költeménnyel megindul a nagy magyar romantikus közéleti versek hulláma, ezen túl pedig az almanach ekkorra már megvalósítja az aktív romantikának azt a jellegzetességét is, hogy a „realista ábrázoló módszer” egyes vonásait érvényesíti (*Tollagi*,

¹⁹³ *A' betegek; A' vígjáték* (1827); *Kénytelen jászvívás; A' bűség próbája* (1828). *Három egyszerre* című 1830-as vígjátéka Fenyő szemében a legsikerültebb ilyen alkotása, „egy pompás szatíra”. (68)

¹⁹⁴ Ugyanitt Fenyő egészen pontosan számbaveszi a legjellemzőbb műfajok első időbeli előfordulását is a zsebkönyvben: 1822: ballada; 1823: novella; 1824: heroid; 1825: kisregény; 1826: bordal, vígjáték, 1830: népballada; 1831: népmonda; 1832: útleírás; 1833: szomorújáték.

¹⁹⁵ „[A]z első kötet 66 darabjából 17 epigramma, 5 óda, 4 gondolati költemény mutatja a klasszicista műfajok, – 8 dal és 8 szonett pedig a szentimentális műfajok túlsúlyát. A következő évben 90 különböző művet tartalmaz a zsebkönyv, ebből 36 epigramma, 10 óda, s 5 gondolati költemény, illetve 11 dal, 5 szonett, 4 elégia mutatja ugyanezt”. (27) „1822-ben még 17 epigrammát, 4 gondolati költeményt, 8 dalt stb. közölnek. 1823-ban az epigrammák száma 34-re [sic!] ugrik! (Az epigramma a klasszicizáló költőknek volt kedvelt műfaja.) 1824-ben ez a szám már 9-re csökken. Ezzel szemben – míg 1822-ben összesen 1 eposzi részlet s 1 elbeszélés szerepel, addig 1826-ban már 3 eposz, ill. eposzi részlet, 4 novella, 1 ballada, 1 történeti elbeszélés, s 1 kisregény jelzi az epikus műfajok előretörését”. (123)

¹⁹⁶ HORVÁTH 1968, 260.

¹⁹⁷ Még Kultsár István népdalok gyűjtését szorgalmazó felhívása is ilyen szellemiségű. (*Uo.*, 42) Szimbolikus jelentőségű momentum Horváthnál is, amikor a szerkesztő Kisfaludy görögös eklogákat kér Vörösmartytól a közizlésre hivatkozva még a húszas évek elején. (*Uo.*, 230)

¹⁹⁸ *Uo.*, 355.

Sulyosdi).¹⁹⁹ Sőt, az 1825. esztendő mint a romantika győzelemre jutásának éve korszakküszöb-hermeneutikai jelentőségű, epochális határkő Horváthnál, két eseménye miatt is: a szokásos év végi késlekedés helyett már szeptemberben megjelenik az 1826-os évre összeállított, kivételesen jól sikerült *Aurora*, előzetesen pedig a *Zalán futása*. Az almanach ezen ötödik évfolyama nála bombasztikus műfaji tűzijáték is egyben.²⁰⁰ Az 1827-es szám hullámvölgyet jelent Horváth szemében, „a romantika teljes műfaji gazdagsága a következő években bomlik ki teljesen”²⁰¹. A népiesség „manierjának” irodalmi programmá változása 1828-ban már látványosnak tekinthető,²⁰² az 1830. évi *Aurora* pedig a „romantikus csoport” nagy népdal megjelenéseinek lelőhelye. Ekkorra alakul ki a romantika „műfaji rendszere”, teljes gazdagsága is.²⁰³

A Fenyő monográfiájával egyazon évben megjelenő könyvében Horváth János szintén 1825-re teszi a magyar romantika uralomra jutásának határát, szintén az *Aurora* kontextusában.²⁰⁴ Ekkor születik a *Tihamér*, a „történeti novella csúcsa”, melyben Kisfaludy a lovagregényt „hazaiasítja”,²⁰⁵ illetve ilyen csúcs a *Mobács* a lírai műnemben.²⁰⁶ Kiemeli ugyanakkor, hogy Kisfaludy nagyon jól ismeri a német almanachok világát, melyekből főként víg novelláihoz kölcsönöz írói fogásokat és megoldásokat,²⁰⁷ illetőleg – s ez kiváltképp fontos megállapítás –, hogy az almanach mint médium már eleve befolyásolja szerzői magatartását. Kisebb terjedelmű, a zsebkönyvben is könnyen elférő műveket igyekszik ugyanis „termelni” a közönségnek: epigrammát, dalt, lírai költeményt, balladát, novellát, egyfelvonásost.²⁰⁸ Horváth János figyel fel először arra is a szakirodalomban, hogy Kisfaludynál szabályos műfajspecifikus alkotói etapok figyelhetők meg.²⁰⁹

Szinnyei Ferenc bár korábbi irodalomtörténetési álláspontot képvisel, csupán epikumot vizsgál; az *Aurora* prózai műveit tartja a korszak legnagyobb és legszínvonalasabb közös szövegkorpuszának.²¹⁰ Az interkulturális áttételekkel, a nyelvspecifikus műfaji transzferhatásokkal ő vet leginkább számot a klasszikusnak számító monográfusok között: egyenesen úgy fogalmaz, hogy a „víg novella” német hatásra jön létre, Kisfaludy esetén is, a műfajban pedig bár feltétlenül ő a legjobb (iskolateremtő),²¹¹ Fáy például méltó versenytársa a „patriarchális világ” leleplezésében.²¹² A műfajváltozat hatástörténeti taglalásánál ugyanakkor már egyértelműen csak Kisfaludy „üde alakjainak” továbbéléséről beszél.²¹³ Mint írja, a víg elbeszélés e magyar hangsúlyjaival párhuzamosan fejlődik ki a „történeti novella”, elsősorban az osztrák-német romantika és a Magyarországon is némi hagyománnyal bíró regeírás hatása alatt, de sablonos ez is.²¹⁴ Harmadik műfajváltozatként a „komoly társadalmi novellát” különíti el, mely szintén elsősorban a német almanachirodalom hatása alatt bontakozik ki lassan, komolyabb magyar

¹⁹⁹ *Uo.*, 242, 356.

²⁰⁰ *Uo.*, 359, 371.

²⁰¹ *Uo.*, 427.

²⁰² *Uo.*, 433.

²⁰³ *Uo.*, 438, 450.

²⁰⁴ HORVÁTH 1955, 134.

²⁰⁵ *Uo.*, 61.

²⁰⁶ *Uo.*, 83.

²⁰⁷ *Uo.*, 54.

²⁰⁸ *Uo.*, 22–25.

²⁰⁹ 1822–1825: novellák; 1825–1829: vígjátékok; 1828–1830: népdalok, balladák. *Uo.*, 32.

²¹⁰ SZINNYEI 1925, 34–36.

²¹¹ „[N]ovellairodalmunkat tulajdonképpen Kisfaludy Károly alapította meg Aurorájában 1823-tól kezdve megjelent víg elbeszéléseivel.” (*Uo.*, 37) Mint írja, az *Aurora* az új irány orgánuma. (*Uo.*, 29) Ekképpen laudálja és jellemzi Kisfaludyt: „Kisfaludy Károly fellépése ilyen körülmények között valósággal gondviselelő volt. Az ő mozgékony, kezdeményező, modern szellemére igazán szüksége volt megavult, sok tekintetben még akkor is tizennyolcadik századias, stagnáló irodalmunknak, mely csupa líra volt addig s az epika és dráma terén alig teremtett valamit.” (*Uo.*, 29)

²¹² SZINNYEI 1926, 302.

²¹³ SZINNYEI 1925, 33.

²¹⁴ *Uo.* A rege mint műfaj mélyebb összefüggéseiről: SZAJBÉLY 2005, 369–388; HÁSZ-FEHÉR 2004, 209–220.

irányítók nélkül. Az osztrák-német (leginkább bécsi) ihletforrás relevanciáját és az általános klisészerűséget Szinnyei lépten-nyomon kiemeli tehát.²¹⁵

Hogy Kisfaludy döntően a vígjátékok és víg elbeszélések mestere, Szinnyeinél fogyasztói kérdés, hasonlóan Horváth Jánosnak a zsebkönyv formai materialitását alapul vevő fentebbi meglátásához: az *Aurorának* a példányok értékesítését optimalizáló szórakoztatáshoz szüksége van jó és mulattató írásművekre, s ilyeneket a szerkesztő eleinte nem várhat másoktól.²¹⁶ Ezek a történetek minden tekintetben imitatív jellegűek, a drámakomédiai jellegű jelenetezésekben, helyzetkomikumokban azonban olykor egészen kiválóak.²¹⁷ Nyelvezetük könnyed, természetes, „de azért elég neologizmust sodor magával szavakban és szólásokban egyaránt”²¹⁸. A (vad)romantikus „tündérezés” Fenyő szemében meghaladandó köztes állomás a műfajfejlődésben, olyan oldalhajítás, amelyen túl kell lenni – ahogy Kisfaludy és Vörösmarty ezt meg is teszi –, a témához kapcsolódó osszianizmus pedig csupán felületesen jelenik meg nála. Az *Auroráról* írott 1830-as recenziójában Toldy ugyanakkor épp a tündérezéssel definiálja a „romános” stílust a fantázia szabad áradásának tételében,²¹⁹ Vörösmarty „Ó-magyar regéjében”, a *Tündérvölgyben* pedig a magyar őskor nem a korszakban ismeretes krónikák alapján, hanem többek között éppen ossziáni mintára ábrázolódik.²²⁰ Az illető távlatot tovább bonyolítja, hogy Kölcsey a *Nemzeti hagyományok* című programiratában a tündérezésnél, a lovagkultusznál és a szerelmi érzelmvilágnál többet lát a valódi romantikában,²²¹ a saját nemzeti múltat érzelmes-bús ritmikus prózában felidéző ossziáni alkotásokat (például Döbrentei Gáborét) pedig Kisfaludy előbb-utóbb „kiszórja” zsebkönyvéből, sőt parodizálja az *Andor és Jucában*.²²²

A „vadromanticizmus” megnyilvánulása Mailáth János aurorás elbeszéléseiben (*Villi-tánc*, 1822; *A sóbányák*, 1824), de például Szenvey József epikájában is kísértetekkel teli borzalmat jelent Fenyőnél, egyfajta „negatív” romantikát, irreálisan túlzó és üres fantasztikumot.²²³ Szinnyei ellenben elismeri a Mailáth-elbeszéléseket, élénk képzeletű, „tündéres” elemekkel kevert, biztos kézzel megalkotott történeti elbeszéléseknek tartva azokat.²²⁴ Fenyő Fáy András *Sió* című meséjével (1836) és a szerinte Vörösmarty nyomán tündérező *Verhovinával* (Gaal József, 1837) sem tud mit kezdeni: annyit jegyez meg, hogy akkor kezdenek el „tündérezni”, amikor Vörösmarty, túlnőve ezeken, közéletileg már ismét aktív.²²⁵ Vörösmartynak az illető poétikai távlatához fűződő viszonyát ugyanakkor Horváth Károly mellett a legújabb szakirodalom is ennél jóval összetettebbnek és időben kitartottabbnak gondolja.²²⁶

Kisfaludy *Vérpohár* című novelláját (1823) Fenyő eltúlzott, öncélú rémségként interpretálja, e középkorral és temetéssel telt „negatív” (fekete) romantika okait pedig az író kezdeti eszmei „tisztázatlanságában”, a nemesi közönség ízlésének kiszolgálásában, illetőleg az idegen példák

²¹⁵ Például SZINNYEI 1925, 63, 69.

²¹⁶ *Uo.*, 47. Az összefüggés újrafogalmazása máshol, ahol beszédesen az utánczó utánczóiról ír az *Aurora* másod- és harmadvonalas novellistáit illetően: „Tudják, hogy ez tetszik a közönségnek s a zsebkönyv- és lapszerkesztők ilyeneket szívesen közölnek, tehát ilyeneket írnak, keveset törődve az eredetiséggel.” (*Uo.*, 57)

²¹⁷ *Uo.*, 49.

²¹⁸ *Uo.*, 51.

²¹⁹ HORVÁTH 1968, 373. Toldy illető recenziója: *Tudományos Gyűjtemény*, 1830, VI., 96–117.

²²⁰ *Uo.*, 366. Mint Horváth Károly figyelmeztet, Vörösmartynál a *Zalában* „nemzetébresztés” és „tündérezés” még egyszerre van jelen, utána azonban nem az utóbbi meghaladásáról van szó, hanem arról, hogy a két alternatíva egyfajta munkamegosztásban szétválik, egy-egy művét csak az egyik fogja jellemezni, de azt markánsan. (*Uo.*, 368)

²²¹ *Uo.*, 376.

²²² *Uo.*, 371. Fenyő nem látja ilyen összetetten az illető írói teljesítményt, szemében Kisfaludy ezen műve önmagában is elítélendő, „vadromantikus”, nemesi dagállal, hamis osszianizmussal telt alkotás. FENYŐ 1955, 51.

²²³ *Uo.*, 40, 59. Fenyő különösen a *Sóbányák* teljesítményét veti el, figyelmen kívül hagyva például azt a nem jelentéktelen adalékot, hogy az illető szöveg játékos feladvány terméke, előzetesen megadott kulcsszavak kötelező szerepeltetésével készült szövegjáték.

²²⁴ SZINNYEI 1925, 86.

²²⁵ FENYŐ 1955, 115. Szinnyei Fáyról is másként ítél: „A tündéres regék közt említhetjük meg Fáy Andrásnak *Sió* című »tündéres« regéjét (1836), mely igazán szép és élénk képzelettel írt[.]” SZINNYEI 1925, 80.

²²⁶ Legutóbb minderről, monografikus igénnyel: GERE, 113–180.

hatásában látja.²²⁷ Fel sem merül benne – bár tegyük hozzá, Szinnyeiben sem²²⁸ –, hogy az illető szövegműködésnek netán *ironikus* gesztusokkal telt műfajparódia lenne a szervezőereje, a hiperbola alakzata tehát ön- és hagyományreflexív effektus benne, nem pedig kezdeti gyakorlatlanság, ifjonti hév. A *paródiát*, a tradíció játékosan szubverzív párbeszédre hívásának és kiforgatásának jelenségeit Imre László tüzetesen veszi szemügyre Kisfaludy írásművészetében, több, témánk szempontjából különösen fontos megállapításra jutva. „Az elmúlt évtizedekben egyszerűbbnek mutatkozott elődeinél és kortársainál, holott ez legfeljebb egy-egy adott műfajra nézve lehetett igaz, sok műfajú életművének egésze funkcionálisan mégiscsak szenzációs”²²⁹ – hangzik egyik jellemző végkövetkeztetése. Mint írja, Kisfaludynál egyik műfaj olyan, mintha a másik „laboratórium” variánsa lenne, s ő is kiemeli, hogy az életmű más-más periódusában láthatóan más-más műfaj válik nála dominánssá. Ebben a típusú műfaji kombinatorikában nincsen egymástól elzárva prózai és verses forma, alacsony és magas nyelvi regiszter, ugyanakkor ebben a kvázi laboratóriumban „születik meg az új magyar irodalom, a műfajok »átjárhatósága«, kölcsönös inspirációja útján”.²³⁰ A paródia Kisfaludy-féle távlatának érvényét illetően elég mindehhez csak annyit hozzátenni, hogy Kisfaludy még önmagát is parodizálja: a *Pontyi’ szerelme* című versével *A’ lantos’ szerelme* című versét (mindkettő az *Aurorában*).

Bár Kisfaludy az eredetiségmítosz jegyében lép fel, mégis számtalan ponton rá lehet mutatni alkotói gyakorlatának „továbbíró” jellegére,²³¹ azzal együtt, hogy stílusparódiája a maga nemében egészen eredeti. Ez pedig a romantika túlzó nyelvi dagályosságait, hiperszenzitivitását ugyanúgy célba veszi, mint a kor üressé és rutinossá merevedett frázisait, elavult műfaji beidegződéseit.²³² A „műfaji tréfák”, az olykor maró irónia, az irodalmi ábrázolás metareflexióinak erős jelzései, az önreflektív alkotásmód, sőt az önironikus és önparodisztikus effektusok újszerű, többértelmű és ambivalens „irodalomalapítást” eredményeznek Kisfaludynál. Olyan gyakorlat ez, amely az afirmatív tendenciákat rögtön meg is kérdőjelezi, mintegy vissza is vonja paródiák és travesztiák bevetésével, nem csupán az újítás, hanem az újramondás szellemében is, egy folyton önmagát meghaladó, többszólamú alapítás jegyében, mely romantikát és egyfajta *romantikus iróniát* egyszerre jelent.²³³ Vagyis egy sajátos, elfogadva-elutasítva asszimilált műfaji szintérről van szó Kisfaludy esetében,²³⁴ s ha tekintetbe vesszük, mi mindent összegez és folytat, hatástörténeti jelentőségteljessége csak nő. Ráadásul úgy tűnik, olyan erővel lép túl bizonyos irodalmi hagyományokon, úgy rendezi át a nyelvi-szépirodalmi terepet, ahogyan Kazinczy szerette volna nem sokkal előtte, leglátványosabban talán a *Tövisek és virágok* című epigrammagyűjteményével. Vagyis Toldy Ferenc Kisfaludy személyes jelentőségével kapcsolatosan talán nem is olyan „eposziásan” túlzó.

Almanach-népiesség

Fenyő Istvánnál nemcsak Czuczor, hanem a legtöbb Kisfaludy-tanítvány, például Toldy is egyfajta „megnemesített, irodalmi színvonalra emelt népiesség” híve csupán, mely – Horváth Jánossal szólva – idealizált, torz „népszínműi néppel” dolgozik: népdalaiknak a népies formai konvenciókon kívül semmi közük a népihez, a nép mint olyan itt tehát még csak formálisan szerepel.²³⁵ Ez lesz

²²⁷ FENYŐ 1955, 32.

²²⁸ Szinnyei minden korrajz és valószínűség nélküli, dagályos és erőltetett, igazi jellemeket nem ismerő regyszerű alkotásnak tartja e „történeti novellát”. Vö. SZINNYEI 1925, 82.

²²⁹ IMRE 2015, 25.

²³⁰ *Uo.*

²³¹ *Uo.*, 22.

²³² *Uo.*, 21.

²³³ *Uo.*, 6–7.

²³⁴ *Uo.*, 11. Vö. „Egy új, nagy stílus, a romantika többszintű meghonosítása, többféle műfajon áthatoló formulák, egymást kiegészítő inspirációjával felerősítve, s mindennek újra és újra történő parodikus megkérdőjelezése[.]” (*Uo.*, 25)

²³⁵ *Uo.*, 89.

Fenyőnél az úgynevezett *Aurora-népiesség* kategóriája, mely divatot teremt, s melyet csak Kölcsey és később Petőfi halad meg. Amit minden elemző végső soron ugyanúgy rekonstruál, az ennek a népiességnek a természetrajza, a „lehajlás” és „megemelés” korporális metaforáiban. Fenyőnél – Bajza perspektívájából beszélve – nem le kell ereszkedni a néphez, hanem felemelni egy „magaslati ponthoz”, „őszinte érzésekhez”.²³⁶ Horváth Károly a népdalból indul ki, amely romantikus műköltői műfajjá válik, Kisfaludy eljárását pedig a néphez történő lehajlás tipikus esetének tartja. A Kölcsey és Vörösmarty követte sokkal hitelesebb mód ellenben a költészetnek a folklór értékeivel való felfrissítését jelenti nála: a népköltészet elsajátításával kifejezni a legszemélyesebb mondanivalót is.²³⁷ A mindkét előző interpretációra hatással lévő Horváth János ekképpen polarizál a kérdésben: Kisfaludy és Toldy szemében nem az irodalom, hanem a nép számára kell írni, a néptől vettet megneemesítve visszaadni neki; Bajza és Kölcsey hitében ugyanakkor a műköltőnek mindig önmagát kell kifejezni, adott esetben a népdal formájában is, ezzel gazdagítva magát az irodalmat, fejlesztve tovább a műköltészetet.²³⁸

Azzal együtt, hogy nagyon sokszor közköltészet van ott, ahol a korabeliek népköltészetet mondanak,²³⁹ tulajdonképpen nincs generális különbség Bajza, Kisfaludy és Toldy elképzelése között. A látens módon, de ilyen formájában annál inkább jelenlévő „classical iskola” szellemében ők mindhárman az alacsony (népi, „természeti”) és a magas (esztétikai, „művészi”) irodalom – egyáltalán: beszédmód – különbségében gondolkodnak, melyben az elitirodalom az írott kultúra reprezentánsa, az európai minták veretes nosztrifikálója és hordozója, a művelődésbeli gazdagodás és az esztétikai igényesedés záloga, míg a közköltészeti/népköltészeti populáris-folklorikus regiszter az igénytelenséggel és a kazinczyánus „Pöbel” primitivitásával azonos.²⁴⁰ Az inkább fokozati jellegű eltérés ehhez a középponti oppozícióhoz képest ugyanakkor az, hogy – mint azt S. Varga Pál világosan kibontja²⁴¹ – Bajzánál „természet” és „művészet” éles szembeállításának talapzatán a művésznek teljes szabadsága van a népköltészet mint természeti anyag feldolgozásában, míg Toldynál e mellett a verzió mellett él egy másik, ezzel egyenrangú lehetőség is, mely csak addig a pontig nemesít (ha tetszik, a szükséges klasszicista áthallásokkal: eszményít), amíg a népi még felismerhető marad önmagaként. Ez egyben azt is jelenti, hogy felismeri, megéri a tanulatlan, de ezt a hagyományt jól ismerő „nép” is, s mivel megszépítve kapja vissza, mindezzel egyben primitív ízlését is neveli (emeli), vagyis a metódus elvileg kimeríti a pallérozás egyik korabeli vezéreszméjét is.

Kisfaludy Károlyt nem csupán azért ünnepli Toldy, mert a „görög istenek” helyébe „házi isteneinket” ültette írásművészetében, hanem mert „szerény mezei virágaival” a még identifikálható népköltészet művészi regenerációját végezte el.²⁴² E képletben az, amit Bajza saját eszményeként megnevez, tulajdonképpen Kisfaludy gyakorlata, hiszen Bajza voltaképpen egyfajta *népies műköltészet*ben hisz, Kisfaludy pedig *művészi népdalokat*²⁴³ hoz létre – Toldyt parafrázálva: a „költészet igényes természetgyermekait”²⁴⁴ –, melyekkel az Aurora-népiesség egyik legfőbb letéteményesévé is válik egyben. Mindezzel együtt az alacsony kultúra már mindig is a magaskultúra előzetességén alapulhat mindkét esetben, mely a tudatos „írottságban” hisz, miként hangsúlyozottan az írottság elitirodalmát törekszik létrehozni minden egyes Aurora-szerző, még a szerb népdalfordításokban (‘serbus dalokban’) is.

Az igazi különbség az Aurora-népiesség és Kölcsey között húzódik, mert nála a hagyomány nem meghaladandó nyersanyag, nem felülesztétizálendő, a népnek megdolgozva visszaadandó

²³⁶ *Uo.*, 90.

²³⁷ HORVÁTH 1968, 435, 437.

²³⁸ HORVÁTH 1955, 86–87.

²³⁹ Küllős Imola és Csörsz Rumen István kutatásai nyomán erről legutóbb: VADERNA 2017, 292–297.

²⁴⁰ Vö. S. VARGA 2005, 249–250.

²⁴¹ *Uo.*, 261–262.

²⁴² A Kisfaludyról beszélő Toldyt idézi S. Varga: *Uo.*, 260, 264.

²⁴³ *Uo.*, 261.

²⁴⁴ Vö. TOLDY 1873, 25. (Az eredetiben olvasható *igénytelen* átírt kiemelése tőlem.)

örökség, hanem az összkultúra azon része, amely nem idegen (mégoly szervesen nosztrifikált) mintákból építkezik, hanem forrás, amelyben a tradíció kontinuum, érintetlenül autochtón, vagyis ami benne van, az már mindig is eleve saját. Az úgynevezett *hagyományközösségi* paradigma (S. Varga) ezen világlátásával pedig Kisfaludy soha nem fog tudni azonosulni, de nem tud Bajza, Czuczor vagy Vitkovics sem, mert ők a „classical iskola” evidenciáit működtetik még kultúrafelfogásukban, ezért lesz *művi*, vagy ha úgy tetszik, sajátosan almanachszerű maga az Aurora-népiesség is. A (neo)klasszicizmus még markánsan jelen van; jórészt ebből következően alakul úgy az összkép, hogy a zsebkönyv hasábjain a hagyomány közköltészetként nem kíván reprezentáns lenni,²⁴⁵ de népiésként is csupán alakított formákban az, a „romantikus” pedig még csak egyéni teljesítményekben jelent korszakos irodalomtörténeti fejleményt.

Hagyományhorizontok

A témánkat illető szakirodalmi fősodorban, mint láttuk, két korszakképző határkő rajzolódik ki: 1825 környékén „áttör” a romantika az addigi neoklasszicista-érzékeny irodalmi kereteken, 1830 környékére pedig „győz”. Felépül és megszilárdul egy alternatív műfaji taxonómia, átértelmezett és megújított műformákkal, újak születésével, illetve elavult műfaji hagyományok végső elhagyásával. A leváltott normarendszert leginkább Kazinczy Ferenc neve perszonalifikálja, míg az újat Kisfaludy Károly, illetve az általa szerkesztett *Aurora*. Az almanach ilyenképpen korszakváltó jelentőségű epochális periodikává válik, az új, leginkább romantikusnak nevezett műfajfejlődési tendenciák és létrejövő normakészletek orgánumává, médiumává.

Köztudott, hogy Kazinczy az antik gyökerekre visszavezetett gondos, sőt rigorózus műfaji-retorikai rendezettség híve, melynek szellemében minden műfaji kategóriához erős szabályozottság nyomán felépített szövegtestek társulnak, sajátos beszédcéllal, kötött tematikával, sajátos hangnemmél (tónussal). Kazinczy egy efféle, igencsak normatív keretbe próbálja beilleszteni például az úgynevezett *suavitas*, az „édes” fenséges leginkább szerelmi, ódai, illetve dalszerű megvalósulásait a zord fenségű *asperitas* ellenében, mivel eladdig hiányzott a magyar költői palettáról. A nehézkes „gravitást” igyekszik légiesíteni minden regiszterben, miközben figyel olyan nyugat-európai fejleményekre is, mint az epikus humor, a könnyed útleírás, a társalkodási novella vagy éppen maga az ossziáni poétika. Ennek a célkitűzésnek a realizálása nála egy gyakorlatilag egész életen át tartó fordításprogramban körvonalazódik, melynek konkrétta vált, koncentrált manifesztációja a *Kazinczy Ferencz' Munkái: Szép Literaturá* kilenc kötetes kiadványsorozata (1814–1815). Az, hogy ez a program, az irodalmi megszólaláslehetőségek differenciált kialakítása mennyire ítélnélhető sikeresnek nála, nyitott szakmai kérdésnek számít: míg Kölcsey már saját korában azon fanyalog, hogy Kazinczy minden kialakítani szándékozott szépirodalmi hangneme ugyanolyanra sikeredett, tehát hogy voltaképpen nem színes különbözőség, hanem papírízű egyazonosság van,²⁴⁶ Váczy János például – már az utókor nézőpontjának egyik legfőbb szakmai képviselőjeként – az adott vállalkozás nagy hatástörténeti sikerességét emeli ki: azt, hogy Kazinczy prózaesztétikai összteljesítménye egyfajta viszonyítási ponttá válik. Kiemelten fontos mondatban fogalmazza ezt meg, melyben ráadásul az *Aurora* jelentékeny faktor: „A Hébe és Aurora novellái nyelvökben és stíljökben az ő magyar Gessneréhez és Marmonteléhez igazodnak.”²⁴⁷ Borbély Szilárd minderről a következőképpen ír: „A kortársak és a követők számára Kazinczy 9 kötetes életműkiadása meghatározó és kellőképpen nem hangsúlyozott jelentőséggel bírt. [...] Ezek voltak azok a

²⁴⁵ Ettől függetlenül érhető tetten számos alakváltozatban (például bordalok, panaszdalok, bujdosóénekek, katonaeénekek, mondák, epekedő szerelmi énekek, balladák, regék) az *Aurora* közköltészeti rétegzettség. A közköltészeti távlatához vö. CSÖRSZ 2017. Czuczor kapcsán: STURCZ 2023.

²⁴⁶ KAZINCZY 2012, 1101–1102.

²⁴⁷ VÁCZY 2011, 664.

Kazinczy-fordítások, amelyek hatására Kölcsey, Kisfaludy Károly, Vörösmarty Mihály és a többiek az irodalom megváltozó attitűdjét meghonosították a magyar irodalomban is[.]”²⁴⁸

Tudható, hogy a középponti nagy romantikus vezér Kisfaludyra milyen fundamentális hatást tett a *Szép Líteratúra* még az *Aurora* szerkesztésének korszaka előtt, a barátok, Bártfay László és Helmezy Mihály iránymutatása révén.²⁴⁹ Azzal együtt azonban, hogy a szakirodalmi elemzések rendre kitérnek Kisfaludy nyelvének kazinczyánus színezetére, csupán a széphalmi mester ossziáni szövegeit emelik ki e hatás szempontjából. Pedig a reprezentatív kiadványsorozat számos más ponton is mutatja még a tematikai, stilisztikai, alaktani szövegköziség jeleit, annak ellenére és azzal együtt, hogy Kazinczy szövegművei hangsúlyozott fordítások. Az általa átültetett, elsősorban goethei drámák ugyanúgy a „feudális családmodell”, legtöbbször a házasság privát intézményének szülők által irányított jellegének tarthatatlanságát fogalmazzák meg, mint Kisfaludy számos vígjátéka, igencsak hasonló valóságvonatkozásokkal (helyszín, környezet, karakterek). Van mintaszerű útleírás Kazinczynál ugyanúgy (*Az Etna; A’ Római Carneval*), mint önreflexív, „víg”, szatirikus elbeszélés (ld. a Sterne-fordításokat), de kiemelendő az a Kisfaludynál is oly fontos jellemző szintén, hogy az adott prózaszövegek szereplői főként beszélt, vernakuláris nyelvük alapján válnak karakteresekké, szimbolikusakká. A finoman ömlő társalgási nyelv működtetése, amit annyira igyekeznek az *Aurora* novellistái utánképezni, nemcsak a Marmontel- és Sterne-fordítások sajátja, de ritmikus prózaként szintúgy megvan a Gessnerben, hogy a már említett és közismertebb ossziáni összefüggéseket ne is ismételtessük.²⁵⁰ Még a keleti motívikájú prózára is ad példát a *Szép Líteratúra* (*A’ Szalamandrin és a’ Képszobor; A’ Repülő Székér*), arról nem beszélve, hogy az 1793-as Kazinczy által fordított szomorújáték, a *Lanassza* ugyanúgy bramínokat szerepeltet, s hirdeti ósképszerűen a felvilágosodott eszméket Európán túli szituációba ágyazva, mint Vajda Péter *Aurora*-béli orientalista novellái. Itt továbbá az is látható, hogy az a fajta bátor „demokratizáló tendencia”, amit Fenyő olyannyira ünnepel a kései *Aurora* egyes szerzőinél, így Vajdánál is, már a 18. század végének egy kétségtelenül zárványszerű, de többek között éppen ezért jelentős kis szakaszának is sajátja, tehát nem romantikus vívmány, csupán egy beszédmód, hangvétel és többek között egyfajta szabadkőműves-aufklérista ideologikum revitalizált – és nyilvánvalóan rekontextualizált – újragondolása.²⁵¹

Ami ebben az összefüggésrendszerben még jellemző és fontos, hogy az úgynevezett „szentimentális novella” zsebkönyvbéli mestere, az amúgy is erősen neoklasszicista jellegű „szobalírát” művelő Bajza szintén összeköthető a *Szép Líteratúra* távlatával. *Ottília* című levélregényében ugyanis nemcsak az eddigi elemzők által hangsúlyozott kármáni és wertheri reminiszenciák találhatók meg, hanem a művészeteket, egyáltalán az esztétikaiságot hangsúlyosan tematizáló futamaiban, a szereplők életvitelében, a mű tragikus hangoltságában, egész nyelvezetében Kazinczy *Bátságmegyeje* is. A Bajza-szöveg *Ottília*ja ugyanazt a Dayka-költeményt éneklő (*Homályos bánat dűlja lelkezet*), mint ami a *Bátságmegyeje* átdolgozott, 1814-es *Szép Líteratúra*-beli változatában felcsendül,²⁵² s Kazinczy munkásságáról a szereplők direkt módon (is) társalognak (Kölcsey, Kisfaludy, Vörösmarty mellett). Ezek az összefüggések pedig nem tűnnek nagyon közvetettnek, még az időbeli távolságok ellenére sem. Ugyanakkor rétegzettek, hiszen az ironikus felidézések, paródiák korábbiakban már felvillantott áttételeivel szintén számolnunk kell, melyek terén Kisfaludy felettebb elemében van (a *Bátságmegyeje* egyes állóképszerű jeleneteinek, „festői stílusának” paródiáját például a *Sok baj semmiért* című 1825-ös novellájában adja).

²⁴⁸ BORBÉLY 2006, 34, 35. Vö. még: „[I]rodalomfelfogásuk [ti. Toldy Ferencé és köréé], az irodalmi kommunikáció technikái és nyilvánosságának használati módja, leginkább Kazinczy örökösének mutatja őket.” *Uo.*, 31.

²⁴⁹ Vö. TOLDY 1832, 17–18; HORVÁTH 1955, 120, 125; CSAHIIHEN, 117–118.

²⁵⁰ Az ossziáni összefüggések fontosságáról és a *Szép Líteratúra* korabeli jelentőségéről: MARGÓCSY 2010, 99–111. A magyarországi osszianizmushoz bővebben: HÁSZ-FEHÉR 2004.

²⁵¹ Szinnyei szerint ráadásul még csak nem is csinálja mindezt túlzottan eredeti módon Vajda. Vö. SZINNYEI 1925, 241, 243.

²⁵² Erről bővebben: KAZINCZY 2012, 1132–1133.

Kölcseynek a magyar lírai nyelv történeti rétegzettségét jelentésközlő erővé tevő, reflektáltan archaizáló – vagyis a szöveghagyományban nem feloldódó, hanem abból tudatosan merítő – eljárása, „népdalozása”²⁵³, Vörösmartynek a humanista mediációs rendszer jó részével leszámoló, kirobbanóan egyéni, „tündérregényes” avagy „ősmagyar”, sajátosan imaginárius (próza)poétikája,²⁵⁴ valamint Kisfaludy műnemeken átívelő, igen hangos attitűdváltása egyaránt egyfajta kazinczyánus kontinuumon keresztül bontakozik jórészt tehát ki. Ezeknek a folyamatoknak az egyik legjelentősebb színtere, vehikuluma pedig éppenséggel az *Aurora*.

S ha már hatástörténeti átkötésekről beszélünk, azt is fontos regisztrálni, hogy itt nem csupán írói életművek, hanem publikációs felületek, periodikák szintén egymásra tekintenek a történő hagyományban. Mert nemcsak arról van szó, hogy az *Aurora* prózatermésében a német ihletforrás döntő jelentőségű – még abban is, hogy az elbeszélést elsősorban *leleplező*ként értik (vö. társadalomkritika), illetve hogy erős irány bennük a szociológiai jellegű körkép megrajzolásának igénye –, vagy hogy egyes, saját tradícióból származó szóbeli forma (adoma, anekdota) írottságba történő beledolgozása sokszor markáns szövegszervező elem bennük.²⁵⁵ Hanem arról is szó van, hogy előzetes intertextusaik némelyike konkrétan megtalálható a 18. század végi *Urániában* és a *Magyar Museumban*.²⁵⁶

Hogy mi miért és milyen mintázatban jelenik meg az *Aurorában*, hogy egyes témák hullámverésszerűen miként futnak több évfolyamon keresztül (például a mohácsi tragédia topikja, Hunyadi János nándorfehérvári diadala, a vitéz Toldi Miklós, a várkapitány Szondi György alakja – már jóval Arany János előtt – vagy éppen Eger vár dicső védelmének narratívái, mely *Aurora*-szöveganyag Gárdonyi Gézának is jelentékeny bázist biztosíthatott az *Egri csillagok* megírásához), más szempontok alapján is esetlegesebbnek látszik. A honfoglalás húszas évek eleji-közepi felújuló kultuszát Horváth János például ahhoz az összefüggéshez köti, hogy a nagy hatású tudós, Horvát István ekkor köteleződik el az adott történelmi esemény többoldalú feldolgozása mellett egy életre, erősen befolyásolva az illető kontextusban kulcsfontosságú Pázmándi Horvát Endre írásművészetét is.²⁵⁷ Ennek az *Arpád Pannónia hegyén* című 1822-es, nyelvezetében, képalkotásában, karakterkezelésében egyébiránt erősen a romantikus szövegszerveződések ismérvei felé mutató prózai alkotása a bizonyossága. Vagyis minduntalan az látszik, hogy a folyamatok nem feltétlenül rendszerszerűek és szervesek: hogy az egyéni döntések, az egyéni találkozások sokszor sokéves, műfaj-történeti és irodalomtörténeti jelentőségű társas tendenciák meghatározó determinálói. Hogy számos *Aurora*-textus minőségét, cselekményvezetését, tényszerűségeit alapjaiban befolyásolja például az az összefüggés, hogy az illető téma benne van-e, s ha igen miként Fessler Ignác Aurélnak a korszakban nagy hatású, német nyelvű, csupán félig-meddig történetírói igényű munkáiban,²⁵⁸ vagy hogy benne van-e a nem is olyan régen újra felfedezett és kiadott Anonymus- és Kézai-féle gesztákban.

Az eddigi monografikus interpretációk, úgy tűnik, tisztább mintázatokat láttak bele ebbe a történetbe, mint amilyenek abban valójában vannak. A hullámokban érvényesülő, 1825-ben „átütő” és 1830-ra már „győzedelmeskedő” nagybetűs romantika elképzelése tehát erőteljesen megkérdőjelezhető. Mindazonáltal az is jól látható, hogy Bajza már valóban egy átalakított, ennyiben újdonsült előfeltétel-rendszert örököl meg Kisfaludytól, ahonnan már nincs visszaút, de persze az új szerkesztő nem is tekint hátra, ugyanakkor „szalon-lírárt” művel, és megírja a sokkal

²⁵³ Vö. S. VARGA 2016, 20–21.

²⁵⁴ *Uo.*, 21–23. Vörösmarty társtalán vállalkozásáról legutóbb: CSONKI 2015, 214–215.

²⁵⁵ Vö. IMRE 1996, 159.

²⁵⁶ Vö. „A magyar novella kialakulása a XVIII. század végéhez köthető, talán Kármán [az *Urániában* megjelent] A kincéső-jához (1794). Ez azonban még nem jelenti a műfaj produktivitásának kezdetét. Az 1810–1820-as években válik folyamatossá és magas szintűvé a »novella-termelés« Kisfaludy Károlynak, Fáy Andrásnak s a kisebbeknek köszönhetően.” *Uo.*, 41. Az *Urániát* nem melleleg a női olvasóközönség preferálása, illetve maga a lapformátum is igen erőteljesen összeköti hatástörténetileg az *Aurorával*.

²⁵⁷ HORVÁTH 1955, 114. A honfoglalási eposz ügyéről átfogó jelleggel: SZILÁGYI-VADERNA 2010, 356–359.

²⁵⁸ Az illető tényezőről bővebben: HORVÁTH 1955, 98–104. Vö. FENYŐ 1955, 62.

inkább „érzékeny”, mintsem „romantikus” *Ottíliát*. Debreczeni Attila Batsányi és Kazinczy *Magyar Museumos* nemzedékét az *avantgárd* jelzővel illeti, amennyiben lényegét a keletkezése pillanatában megragadható „új” jelenti, a változás keletkezésének leírására adva lehetőséget.²⁵⁹ Ez a programosan „új” – bár már nyilvánvalóan nem ugyanazt jelenti – az *Aurora* folyóiratot és Kisfaludy nemzedékét is karakterizálja, különbségeiben is felettebb hasonló összjátékot mutatva: megújuló, felülről vezérelt műfaji rendszerkiépülés, átalakuló előfeltevérendszer, újfajta mediális infrastruktúra. Jelentékeny, már-már szimbolikus összefüggés, hogy a *Magyar Museum* és az *Aurora* megalapítása között éppen harminchárom év, azaz egy hérodotoszi generáció a különbség.

A műfajáramlás dinamikáinak természete tehát összetettebbnek és rendezetlenebbnek tűnik, mint amennyire azt az irodalomtörténet eddig általában láttatta. Sokkal esetlegesebb, mindvégig „eklektikusabb” a folyamat, mely nem rendeződik olyan egyszerűen, de mely rendezetlenség nem is tartható rendszerhibának,²⁶⁰ sokkal inkább egy kiemelten izgalmas periódus lényegi minőségének. S hogy ez mennyire így van ideológiailag is, mutatja például, hogy minden tendenciózus letisztulási és a szerkesztők által felülről vezérelt letisztítási folyamat ellenére is mindvégig megmaradnak a birodalompártoló, úgynevezett *államközösségi* paradigma (S. Varga) effektusai is az *Aurorában* – s nem csupán az ajánlásokban.²⁶¹

Mindenesetre: az *Aurora* által kialakított magas presztízsű tipikusságok mint sajátos műfaji zsánerek vagy akár az adott periodikára egyre jellemzőbb „műfajkolóniák” messze kihatóan befolyásolták az irodalomtörténeti fejleményeket, nemcsak Kazinczy „avantgárd” habitusát idézve fel, hanem attitűdváltó szépirodalmi összeteljesítményét is.²⁶² Az *Aurora* ezáltal vált egyszerre régi-új médiummá nyelvhasználatát, emberképét, világlátását és műfajiságát illetően is a 19. század húszas-harmincas éveiben, meghatározó publikációs felületté, maga is kitüntetett szöveg hagyományá alakulva.

Befejezésül: az *Aurora* alapító szerkesztőjének arca

Az *Aurora* 1821-es első *Hirdetésében* a „magyar csinosodás” „termezőjének” ígéretes virágzásáról olvashatunk, a szöveg hatásosnak szánt záró konklúziója pedig ez: „Ha miben legbuzgóbb szándékaink mellett egészen a *fő tökéletességhez* el nem juthatnánk, abban mi engedelmet nyerhetünk, kik inkább vágytunk, amint lehetett, kezdeni: mint a *csinosodás* ily fontos eszközéről a hazában egészen elfeledkezni.”²⁶³ Az *Aurora* konkrét megvalósulását kevéssel megelőző Kultsár István-féle felhívás a magyar almanachok megindítására azért üdvözlölné e hazai sajtótermékeket, mert azok terjeszthetnék „*legkellemesebben* az olvasás szeretetét, s ezáltal nevelnék a *Nemzeti kulturát*”. A szöveg „elvdaltságról” beszél, mely faragatlanság, bárdolatlanság, durvaság alakváltozatokban a csiszoltság, csinosodás hazánkban legalább Kármán József óta aktív kifinomultságszményének nagy negatív másikja. A mindig visszaköszönő Bécs-motívum mellett Kultsár jellemző módon angolszász referenciára hivatkozik: „Londonban még a napszámosok is újságot olvasnak, és kívánják tudni, mind önnön országuknak, mind más nemzeteknek állapotát. Mikor ébredünk fel igazán? Mikor fogjuk a *nemzeti csinosodást* állhatatos, és hathatós buzgósággal gyámolítani?”²⁶⁴

²⁵⁹ DEBRECZENI 2009, 50–51.

²⁶⁰ Fenyő például úgy fogalmaz, hogy az első évfolyamoknak egyenesen hibája az eklektikus jelleg. Vö. FENYŐ 1955, 48.

²⁶¹ Vö. *Uo.*, 73.

²⁶² A kevés hasonló perspektívák egyike Borbély Szilárd mellett Imre Lászlóé, aki szerint az irodalom rendszerben látásának első nagy képviselője Kazinczy, aki a sokféle megszólalásmód, az egymással versengő műformák ösztönző hatásában hisz, mely nagyban hozzá is járul az 1820–1830-as évek nagy fellendüléséhez: „Rövidebb ideig, s Kazinczy inspirációjától nem függetlenül ebben a »rendszer«-ben gondolkodik Kisfaludy Károly is.” IMRE 1996, 90.

²⁶³ SZALAI 1981, 183–184. (Az idézet kiemelése, továbbá az illető bekezdés minden további kiemelése is tőlem.)

²⁶⁴ *Hazai és Külföldi Tudósítások*, 1820, I., 25–26. Vö. Igaz Sámuel *Hébe* című zsebkönyvének *Előfizetési Jelentésével*: „A’ ki a’ külföldi Literaturával ismeretes, tudja, melly nevezetes ága annak az Almanakok és Zsebkönyvek, ’s hogy ezek

Amikor a szerkesztő Kisfaludy úgy fogalmaz, hogy „Magyarország’ Geniusza *szelíden bájleplét* lebbinti-el a szép művészetek’ [...] geniuszairól”,²⁶⁵ nemcsak Kármán József *Urániájával*, de a csiszoltságnak, csinosodásnak ezzel a nyugat-európai, erősen kultúra- és műveltségpártoló, civilizatorikus beszédmódjával is dialogizál, ám ezt teszi akkor is, amikor *A’ tatárok Magyarországhban* című drámájának előszavában pejoratíve emlegeti a régi harcos magyarok „szittyai szívét”, a csiszolatlanság, bárdolatlanság negatív vezérfogalmait aktivizálva.²⁶⁶ Egyik Gaal Györgyhez írott levelében nem csupán e nyelvezetet idézi meg újfent, de voltaképpen megfogalmazza annak esszenciáját is: „Oly ritkán lehet itt találni oly embert, ki magát a *faragatlan* magyarságból felküzdötte, s balsorsom ezek közé vetett. Gyakorta gondolok arra, mily csodás lehet költésszettel foglalkozni felvilágosult, érzékeny emberek körében, képzett barátok társaságában, kik nem tisztelnek mindent fanatikusan, s nem vetnek el mindent vakon.”²⁶⁷ Nem véletlen, hogy Kisfaludy alakját mind saját korában, mind a szakmai utóéletben jellemzik e nyelvezet által: „Az Aurora szerkesztője, ha nem volt is ki fejezetten diplomatikus alkatú férfiú, nem nélkülözött bizonyos modorbéli csiszoltságot és nagyvonalúságot.”²⁶⁸ „Szeretetreméltóság, az érintkezési formák terén kedvesség, könnyedség és kifinomultság jellemezte. Egyéniségében volt valami vonzerő, belső sugárzás, amellyel meg tudta nyerni az írókat[.]”²⁶⁹

Kisfaludy Károly alakjának megjelenítése ugyanakkor nem csupán ebben a civilizációs, kulturális, urbánus kontextusban, hanem a korabeli, szintén jellemző – s egyre jellemzőbb – zsenidiskurzusban is releváns: „[a] magas, göndör, vöröshajú fiatalember (akkor harmincötéves), kinek szürke szeméből vonzó derű sugárzott s kinek hadaró beszédje közben ötlet- és tréfa-rakéták pattogtak”²⁷⁰. Ám az a vonatkozás szintén rendre előkerül, miszerint *bobém* („*bobémé*”) természetű ember egyszermind, „könnyű vérű és szenvedélyes, ingatag és heves”, miként például Heinrich Gusztáv mondja róla.²⁷¹

A kultusz megképződése tulajdonképpen már Kisfaludy életében megindul. Gyulai rögzíti a történetet Kisfaludy és Virág Benedek egyik állítólagos találkozásáról, melynek végén, a távozó ifjút nézegetve az öreg mester így sóhajt fel: „Milyen szép magas ember ez a Kisfaludy, egész heros!”²⁷² Hívei azonban nem csak a *habitus corporis* attribúciója miatt nézik félistennek Kisfaludyt, Bajza és Toldy például számtalanszor nevezik „Károlyuknak”, a sokatmondó birtokos személyranggal köteleződve el mellette.²⁷³ Ereklék (például saját szantálfa tolltartóban őrzött kézfejcson) és dicsőítő jelzők övezik Kisfaludy örökségét, s persze a Kisfaludy Társaság intézményesült emlékezete, mindezek révén pedig még Vörösmarty temetése is kicsit róla szól.²⁷⁴ A források azonban „Károlyunkhoz” való alternatív hozzáállásokról is tanúskodnak, árnyalva a szép összképet.

magoknál a’ Németeknél már 50 esztendő olta mind több-több fénynyel jelennek-meg. Ha tehát ebbéli elmaradásunkat közpanasszá nem tették volna is Ujság-leveleink; érze né minden, ki mind két Nemű *pallérozott ízlésű* Olvasóinknak kezekbe rendes Kalendáriominknál gyönyörködtetőbb ’s külsejére nézve is díszesebb könyveket kívánna.” *Magyar Kurir*, 29., 1821, 239.

²⁶⁵ KISFALUDY Károly, *Rezeké’ Magyarázatja*, Aurora, 1824, 5.

²⁶⁶ KKVM, 83. Ugyanitt így folytatja: „De bármily erős vala a vérengző csatában lelki tehetsége: mégis alatta marada; a szép és szelíd érzések, melyek az életet kedvelték[.]”

²⁶⁷ *Uo.*, 826.

²⁶⁸ FÁBRI, 1987, 440.

²⁶⁹ FENYŐ 1983, 147.

²⁷⁰ SZINNYEI 1925, 46.

²⁷¹ HEINRICH 1905, 5. Miként az *Aurora* finanszírozását, pénzügyi irányítását illetően láthattuk, ebben a *bobém* habitusban kétségtől sok igazság van, az illető vonatkozást pedig Kisfaludy életrajzírói sem titkolják (rendre visszatérő elem például, hogy Kisfaludy állandó anyagi gondokkal küszködik, s a családi vagyonnal sem sáfarkodik jól, adósságot adósságra halmoz).

²⁷² GYULAI 1890, 89.

²⁷³ „Harminczhárom ballada a Kisfaludy-társaság jutalmára. Az én Károlyom él, hatásában kétszeresen.” *Toldy Ferencz hátrahagyott irataiból*, kiad. TOLDY István, BpSzle, 19. kötet, 1879/37–38. 115. [1839. jan. 21.]

²⁷⁴ „Temetése nov. 21-én ment véghez, Kisfaludy Károly halála napján és órájában, délután három órakor.” GYULAI 1890, 305.

Toldy intim kommunikációs szituációban már 1825-ben elmondja véleményét bizalmas barátjának, Bajzának Kisfaludyról, meglehetősen kimerítően: „[T]udod neki akarata mellett nincsen-meg azon energiája is, melly az akarat mellé szükséges. [...] Ö megbocsáthatatlanul vétkezik hazánk ellen, mert ha legjobb elméink nyúgszanak, ideje hogy sajátágunknak önnönségünknek válét mondjunk. Én erre nézve olly igen haragszom rá, hogy még álnevesen igen érzékenyül meg fogom támadni. Egész nap ül és fest, tíz képhez egyszerre fog, egyet sem végez el tökéletesen. A hiba természetesen abban fekszik, hogy nem nyert solidus művelődést [...]. Ő azért még sem olvas semmit sem: és mernék fogadni, hogy a mit ő olvas, egy esztendőben nem tesz 12 nyomtatott ívet. Hiszen az Aurórárt sem olvassa-el egészen. Ez majd nem hihetetlen. [...] De felhagyok evvel, mert ez a dolog igen elkedvetlenít, s annyira elkedvetlenített már, hogy szeretetem iránta igen igen fogy. Nincs is most viseletében semmi a mi hozzá vonzana, az az átkozott örök festés minden barátjai iránt elhidegíti. Én csak ritkán járok hozzá.”²⁷⁵

Toldy ekkor láthatóan dühös Kisfaludyra, ám amit mond, nem pillanatnyi értékítélet lenyomata. Mindenesetre összes további dicsőítő nyilatkozatát árnyalja az, ami itt elhangzik. Hogy őszinteséget problematikus feltételezni az Aurora-kör felfelé irányuló diskurzusaiban, Bajza-levelek is igazolják.²⁷⁶ Waldapfel József a beszédrendeknek ezt a rejtett dimenzióját egészen kiterjeszti: „a fiatalok egymás közt még Kisfaludy műveletlenségét is suttogták”.²⁷⁷ A Toldy-féle emlékbeszéd Kisfaludya és a levelek Kisfaludya a nyitott ünnepi retorizések és a zárt magándiskurálás eltérő világaiban tehát markánsan különválnak, de persze a szakmai utóélet nyertesei a publikumnak szánt verziók.

Szilágyi Márton elemzései meggyőzően mutatják be, hogy a Kisfaludy Társaság tudatosan radikalizálja a fikcionalizálás mértékét önképfomáló történeteiben, a szöveges összetevőkön túl még a vizuális információhordozókra is nagy gondot fordítva. Ennek szellemében áll egy korabeli metszeten Kisfaludy halottas ágya mellett az új triász (Bajza József, Toldy Ferenc és Vörösmarty Mihály) akképpen, ahogyan a valóságban soha nem állhatott,²⁷⁸ s ezáltal jelenülhet meg az 1828-as pesti Kazinczy-látogatás békés fejedelmi hatalomátruházásként Orlai Petrich Soma híressé vált festményén.²⁷⁹ A képen a Kazinczy és Kisfaludy között álló Toldy Ferenc az, aki nem minden áldó papi gesztus nélkül rámutat a kézfogásban összezáruló két kézre. A széphalmi mesterre mosolyog, de másik karjával (már) Kisfaludyba kapaszkodik. Az irodalomtörténet szerves folytonosságát sugalló, tehát irodalomtörténeti korszakinterpretációt felkínáló, egyben nemzedéki önértelmezést is hordozó, színpadias 1828-as pesti látogatás e nyelvi és képi tematikájából, jelentőségéből ugyanakkor gyakorlatilag semmi nincs meg a Kazinczy-naplók szövegüniverzumában.²⁸⁰

Toldy a külvilágnak alkotott „költői” önarckép megformálásának mestere, aki azonban nemcsak saját, illetve nemcsak Kazinczy karakterét építi fel az utókor számára igen tudatosan, hanem Kisfaludyét is.²⁸¹ Ezáltal áll elő egy sohasem volt „Aurora-vezér” egy sohasem volt „Aurora-törzskarral”. S ez nemcsak azért van így, mert Kisfaludy nem volt módszeres gondolkodó,

²⁷⁵ BTL, 265–266. (1825. nov. 20.) Vö. *uo.*, 269. (Toldy, 1825. dec. 14.)

²⁷⁶ „Én Kisfaludynak írtam az Auróráról, mert kívánta. Hogy egészen őszintén nem írtam azt te, ki Kisfaludyt ismered, s tudod, hogy rosszalás könnyen elveszi kedvét, érthetéd vala, miért tettem.” *Uo.*, 386. (1827. márc. 9.)

²⁷⁷ WALDAPFEL 1935, 330.

²⁷⁸ SZILÁGYI 2015, 64.

²⁷⁹ SZILÁGYI 2010, 270–277. Vö. még: HÁSZ-FEHÉR 2000, 144. Mindennek egyik fontos szöveges másikja például a *Kisfaludy Károly élete* című munka. Vö. „[Kisfaludy Károly] alapítá-meg ’s hozá életbe, divatba azon iskolát, mellynek első szerzőjét Kazinczyban tiszteli a’ haza[.]” TOLDY 1832, 34.

²⁸⁰ Az önéletírások vonatkozó szöveghelyei: „[Február] 19. Szemerének születési napja, mint feleségemé. Bártfayné adá Szemerének a’ vacsorát. Itt látom először Kisfaludy Károlyt, itt először Bajzát. – Helmecei is ott. És Speck Lajos. [...] 20. Kisfaludy Károlyhoz, Gróf Dezsőffy Józsefhez, ki az Országos Kiküldöttség miatt itt múltat. Prokátoromhoz Zsiday Sándor Úrhoz.” KAZINCZY 2009, 330. Ennek hatásos (és kultikus) ellenpontja például Csahtihén narratívája az illető pesti találkozásról. Vö. CSAHTIHÉN 1931–1933, 111.

²⁸¹ Ehhez az eddigieken túl vö. még: FRIED 2005, 9–20.

módszeres alkotó, módszeres szerkesztő és „módszeres” barát,²⁸² hanem mert jórészt mindebből adódóan nem maradtak fenn olyan általa írt releváns szövegek, amelyek Toldy írásaival (és képeivel) szemben kontrollforrásul szolgálhatnának.²⁸³ Ráadásul Kisfaludy kiadott műveinek utóélete is ezt a bizonyos Toldy-hagyományt követi, illetve jórészt szóbeli vagy mára visszakövethetetlen írásos beszámolókra hivatkozik.²⁸⁴ Mindezzel persze nem azt kívánjuk sugallni, hogy Kisfaludy Károly ne lett volna kivételes tehetség, illetve irodalomtörténeti súlyú figura. Lényegében ő indította el, ő szerkesztette tíz évig az *Aurora. Hazai Almanach* költői zsebkönyvét – ez éppen elég teljesítmény a kivételességhez.

Bodrogi Ferenc Máté

²⁸² Az eddigieken túl vö.: „Kisfaludy sarkalta barátait, hogy az Auróraba kisebb műveik legjavát adják. De midőn a szerkesztési idő közeledett, senki sem volt készen, maga a szerkesztő legkevésbé, ki örömeztobb festett, olvasott vagy nagyobb műveinek terveibe mélyedt, mintsem zsebkönyve számára kisebb műveket dolgozzék. Ekkor aztán összeszedte magát az egész kör s megírta a mi eddig csak eszmében élt lelkében vagy töredékben hevert íróasztalán.” GYULAI 1890, 120.

²⁸³ A jól megszokott kultikus regiszterbe bújtatott Csahihen-féle jellemzés egyszerre ad számot arról, milyen sajnálatos is az, hogy Kisfaludy oly keveset írt, s egyszerre alapul saját maga is szóbeli információkon: „Kisfaludy Károly sebesbeszédű ember volt, de kitűnően értett a tréfához s a humorhoz. Vitákban is megállta a helyét, győzelmesen »gondolatgazdag« volt mindig. [...] Az eszmecegerélő zsongáson Kisfaludy Károly szavai uralkodtak; ő volt az indulatok megfélemezője, a meggyőződések megteremtője s az irányok kijelölője is. Sajnos! gondolataiból csak töredékek, forgácsok maradtak fenn.” CSAHIHEN 1931–1933, 118–119.

²⁸⁴ Jól láthatjuk ezt például Bánóczi Kisfaludy-kiadásában, aki a Toldy-féle elrendezést veszi át. Mint állítja, a Kisfaludy Társaság megbízására még sok élő, kortárs szereplő személyes vagy írásbeli beszámolóját is alapul vette. Vö. BÁNÓCZI 1893, III–IV.